

1958

VILNA UKRAINA

Vol. 19.

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 19

1958

diasporiana.org.ua

З М І С Т

В. Данилович: Наша зовнішня інформація	1
П. Творимірський: Конечність координації в демократичній дії	7
Ярослав Кутько: Є. Коновалець і його життєписи	9
Д-р М. Галій: До історії людоловства	17
І. Василевич: Замаскована форма централізації сільського господарства в Советському Союзі	19
Володимир Винниченко: Мета і засоби	24
Д-р М. Галій: Народовбивство і нищення культури — нові способи боротьби з українською національно-державною ідеєю	29

В ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ

Проф. Дм. Соловей: Про політику плянування видань художньої літератури в Україні	33
--	----

ЗІ СТОРІНОК МИНУЛОГО

В. Лисий: Драгоманівські кружки	47
Микола Голубець: "Рік грози і надій" (уривки)	51
Никон Наливайко: Монархізм і скоропадщина	53
** Документи до історії еміграційного монархізму	58

НАШІ ЗАУВАЖЕННЯ

В. Лисий: За чесну дискусію	60
-----------------------------------	----

ОГЛЯД КНИЖОК

Антін Чернецький: Павло Зайцев: Життя Тараса Шевченка	63
---	----

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує: Колегія

Адреса для адміністративних справ і грошових посилок:

Ukrainian Free Society of America, 2961-2965 Carpenter Avenue,
Detroit 12, Michigan.

У всіх справах Редакції звертатися на адресу Редакційної Колегії:

Mr. Mykola Nahirniak, 245 Centre St., Trenton 10, New Jersey.

Ціна примірника 75 центів.

Передплата на рік (4 числа) \$3.00.

РІК V.

1958.

Ч. 19.

Наша зовнішня інформація

Написав В. ДАНИЛОВИЧ

Визначний польський публіцист і знавець Советської Росії, Ришард Врага, помістив у своїм журналі "Сирени" статтю п. з. "В обороні гасел і національних символів". Поштовхом до написання статті було те, що в 25-річчя мерзенного вбивства Голови Директорії, С. Петлюри, французька телевізія, напевно за інспірацією московських большевиків, повторила збезчещуючі виїмки з процесу скритовбивника Шварцбарта. Цілість статті Р. Враги, а також і її виїмки подала й українська преса на еміграції.

З цієї статті ми виймаємо таке місце в перекладі на українську мову, в якому Врага говорить про нашу зовнішню інформацію та вказує на те, як мало про нас знає Захід, а втім і Америка. Дослівно він пише: "Треба бути об'єктивним: частину провини несуть самі Українці, які замало спопуляризували на Заході свої справи. Звідки ж то мають про них довідатися Французи, Англійці чи Американці? Де ж українська інформаційна література про український революційний дух, про українські збройні змагання, про советські злочини на Українцях? Те саме, врешті, можна сказати про нас, Поляків. Тратимо багато зусиль і засобів на внутрішні справи, на переконування самих себе, але рішуче замало для переконання міжнародньої opinio і узаasadненість наших основних вимог".

"Пишу про це все, не без жалю і огірчення, в столиці ЗДА, де вже після кількатижневого перебування я зміг переконатися, як мало відомо тут про суть нашої європейської боротьби з комунізмом. Її бачать тільки в площині політичній або суспільній. Те, що найважливіше: її ідейний зміст, невідомий або незрозумілий. Різноміжна американська суспільність не доцінює національних проявів, байдуже переходить над національними амбіціями чи особливостями....."

Як бачимо, чужинець добре обізнаний з українськими справами, став в обороні чести нашого Голови УНР та українських визвольних змагань, але, як сам каже, з "гіркістю" кинув в нашу сторону зовсім слушно тяжкий закид, який ми вище навели. Цей закид є рівночасно пригадкою про наше завдання, яке ми самі добре знаємо, але, на жаль, не вміємо чи не хочемо його здійснювати.

Ми знаємо менш-більш докладно, в яким викривленім дзеркалі представлена нашими ворогами українська історія, географія, економіка, культура і визвольні змагання українського народу, від енциклопедій починаючи і на підручниках для вищих і середніх шкіл кінчаючи. Ми знаємо, як то чужомовна преса, в тім в першу чергу польська і російська, за малими виїмками, представляє в кривому дзеркалі наш і визвольні змагання. Ми знаємо, що навіть відповідальні державники чужих народів не знають як слід або не знають зовсім проблематики української справи. Ми знаємо, що державники чи навіть публіцисти чужих народів, коли їм приходить виголошувати принагідні промови чи написати статтю про українські політичні справи, звертаються до своїх помічників, щоб вони на підставі відповідних підручників виготовили їм з літератури проект промов чи статей, бо вони самі мало що знають.

Якщо їх помічники їм не виробили такого проекту промов, то багато з нас були свідками таких промов, за які їм приходилося б соромитися, як би вони після виголошення самі поінформувалися ближче про українську справу, про яку вони самі говорили. Якщо помічники випрацьовують таким державникам добрий проект промови в українських справах, то й тоді з того мало користі, бо самі промовці не розуміють проблематики української справи, а разом з тим тісно зв'язаної проблематики власної країни і навіть проблематики світової політики на довшу мету.

З якою гіркістю в душі приходить нам говорити про той політичний анальфабетизм багатьох дипломатів, які бралися розв'язувати світові політичні проблеми по першій світовій війні, по другій світовій війні, та які помилки вони зробили в світовій політиці по другій світовій війні та які помилки роблять на наших очах.

Але вже по першій світовій війні повинна була стати ясною для вдумчивих державників і політиків світова проблема, що не можливий мир в світі без розбиття російської імперії на самостійні національні держави, а в тім і на українську самостійну державу. Тимчасом замість далекосяжної перспективи ми бачимо і бачили в чужих відповідальних державників короткозору латанину світової будівлі. Ми бачимо на очах, що в останніх 40 роках відповідальні держав-

ники прогавили стільки нагод, які вже ніколи не повторяться.

Але повернім тепер до нас самих, Українців. Що ми, Українці, зробили для інформації світу про українську справу? Ми зробили в цій справі не стільки, скільки треба. До кінця першої світової війни ми зробили дуже мало. До кінця другої світової війни ми зробили дещо більше, але не цілком достатньо. Є в нас переконання, що коли б ми були зробили до кінця першої світової війни для інформації світу бодай стільки, що ми дотепер зробили, то можливо, що тоді наші визвольні змагання могли б бути знайти може навіть прихильну розв'язку в тодішніх керівників світової політики. Але, на жаль, ми йдемо тепер за подіями позаду та тільки дороблюємо недороблене. Тимчасом політика — це перспектива в майбутність, бо те, що сталося — те вже історія, а не політика. Одним словом, в тій ділянці пасемо задніх. Що ми робимо по другій світовій війні на довшу мету, з перспективи майбутности української справи? До дуже недавнього часу українські політики заколисували себе ілюзіями, що в новім світі двох рішаючих потуг: Советської Росії і Америки ми власними повстанськими силами визволимо український нарід. На тім тлі виник поділ української еміграції на два не конкуруючі, але просто ворожі табори. "Революційний" табір розбився на відлами, просто ворожі одні до одних, з окремими проводами. Всі ті "революційні" круги вдержують на кошт еміграції свої штаби та видають свою пресу. В слід за тим українська еміграція тих групових штабів і преси несе великі грошові витрати в формах збірок на "визвольний фонд" та на пресу. Кожний відповідальний український політик повинен запитати себе, навіть що аж стільки провідників та стільки еміграційної преси в українській мові. Всі ті групи навипередки і для конкуренції уряджують при витраті великої енергії і гроша стільки різних імпрез і свят, що в більших містах ЗДА і Канади в однім дні припадає кілька імпрез. Всі вони, очевидно, тратають через розбиття на якості, а навіть на кількості учасників. На всі такі імпрези обов'язково бувають запрошені губернатори, сенатори, посадники і т. д., які, як і приходять на ті імпрези, то виголошують тільки чемностеві привіти.

В останнім часі долучився ще "наїзд" провідників-достойників з Європи, і то більших і менших. Один з кореспондентів з нагоди того "наїзду" слушно замітив, що він слухав їх всіх, і що всі вони могли сказати одне, а саме, що нашою метою є самостійність України. Слушно той кореспондент питав, навіть стільки "достойних гостей". Очевидно, обов'язковим з приїздом такого "вождя" є коштовний бенкет і знову збірка на "визвольний фонд". Погляньмо

тільки на політичні еміграції інших народів, от хоча б на Поляків. Чи в них діється щось подібного? Чи слова Р. Враги, що ми втрачаємо багато зусиль на внутрішні другорядні справи, не живцем взяті з нашої дійсності?

Українські групи видають також періодики в чужих мовах — майже в цілості в англійській мові. Виглядає так, якби ми зовсім забули, що в світі живуть ще інші народи, на яких opinіі нам також залежить. Ми вже не говоримо про вартість інформацій тих чужомовних видань та про те, чи який чужинець їх читає. Замість того, щоб українські публіцисти і науковці сконцентрувалися в однім чужомовнім видавництві в чотирьох мовах (англійській, французькій, німецькій і еспанській) — вони розтратно роздрібнюються і для гуртового престижу викидають гроші на чужомовні періодики, які мають характер пропагандивно-партійний, а не науково-інформативний. Чужинець, якщо навіть візьме в руки такий періодик, то його відкладає. Мало того, дехто з нас, коли читає ці чужомовні партійні періодики, то відкладає їх з несмаком. А що казати про чужинців. Такий чужомовний періодик повинен містити короткі речі, які докладно обговорила дібрана колегія фахівців-знавців справи. Періодики читають ті, що люблять читати і цікавляться проблемами, та спеціалісти-фахівці. Певно, що і найкращі періодики при нинішній навалі преси в світі, мало хто читає, але власне з тої причини для тих спеціалістів між чужими читачами треба Українцям видавати періодик, одначе треба рахуватися зі знанням і психікою чужинецького читача та з тим, що такий періодик читає тільки політична еліта. З тої причини один добре редагований періодик в кількох мовах наша еміграція повинна видавати. На еміграції нема забагато здібних публіцистів і науковців, але при старанні видаванні одного журналу еміграція може сповнити свою відповідальність перед історією. Не партійно-пропагандивні статті повинні йти до такого періодика, а короткі, дуже старанно дібрані і виправлені, які рахуються з чужинецьким читачем і то з чужинецької еліти. Річ ясна, що така "комасація" чужомовних періодиків в одно, найвище в два видавництва неможлива з цього дня на завтра. Для того потрібно довгих і утяжливих дискусій між окремими політичними угрупованнями, які тепер видають чужомовні періодики, щоб вони самі погодилися на таку спільну інформаційну акцію. Справа не легка, бо треба було б усталити спільну політичну платформу скомасованого видавництва, але ще також знайти таких членів редакційної колегії з цих різних політичних угруповань, які мали б досить уміння і такту співпрацювати один з одним на підставі узгодженої платформи. Подумаймо тільки над тим питанням: як уста-

лити політичну інформаційну платформу одного періодика для таких політичних середовищ, як угруповання трьох націоналістичних секторів (Мельник, Бандера, Лебідь), гетьманців, "впередівців" І. Майстренка. На тім не кінець: як узгіднити ще таку платформу з непартійними краєвими центрами в ЗДА і Канаді (УККА та КУК), які мають свої чужомовні періодици. Самі ці центральні видають приблизно власне половину всього українського матеріалу, який появляється по-англійськи. Нашій публічній opinii є відомі дуже важкі внутрішні спори в центральній українсько-американській громаді — в Українськiм Конгресовiм Комiтетi Америки, щоб усталити в твердшій формі засади організації Ред. Колегії англomовного "Українського Квартальника" та політичні і редакційні напрями цього журналу.

Але на зазначені вище труднощі вказуємо на те, щоб ближче пізнати ті перешкоди, які треба перебороти. Це може статися тільки шляхом ґрунтовної і всебічної дискусії на цю тему в пресі і усно при окремих нагодах у всіх країнах поселення Українців у вільнім світі. Тільки відповідно витворена загальна opinia українства в вільнім світі може своїм тиском примусити всі середовища і краєві центральні (УККА, КУК і т. д.), щоб разом погодилися, вже як не на одно, то принаймні на два спільні чужомовні політично-інформаційні періодици.

Переходимо тепер до одної з основних ділянок інформації зовнішнього світу, а саме видання наукової літератури в українських справах. Всі народи, а в тім і поневолені, є однозгідні в тім, що найважливішою інформацією світу на довшу мету є наукова література. Звідси то бачимо, що, приміром, в англійській мові появилися на ринку основні студії про поодинокі нації. До такого переконання прийшли старі досвідчені працівники на полі інформації (науковці, публіцисти, амбасадори і т. д.). Ця наукова інформація доходить тільки до спеціалістів науки, преси і керівників політичного життя та державних установ. Вони є рішачими не тільки щодо вироблення opinii, а й щодо самої конкретної політичної акції даної держави. На такій науково обробленій літературі спираються потім короткі меморандуми, які треба давати окремим чужим державникам при нагоді вирішення загально-світових або тільки європейських проблем. Мають своє значення і дрібні брошури, але їх видається з нагоди якоїсь політичної події для поінформування світу. Наукова праця вимагає відповідно довгого часу, що простягається на роки. Науковець мусить

мати відповідну заплату за свої твори, щоб міг утриматися впродовж довгих років своєї праці. Також саме видання наукової праці є дуже коштовною справою — отже, на це все треба сталих фондів.

Ми не думаємо вичисляти, які наукові речі в чужих мовах нам на потребу, бо їх у нас є стільки, що ми при дуже інтенсивній дії не видамо їх в однім поколінні. Ми не маємо і забагато людей, які належно могли б вив'язатися з кожного наукового завдання і опрацювання серйозних наукових праць.

Розуміється, що того роду видавництво повинно бути сконцентроване в однім місці під одним керівництвом і з одним пляном. Наукова книжка в бібліотеках науковців і політиків — це найкраща зброя в нашій інформаційній роботі. Тільки це мусить бути дійсно наукова книжка, а не дешева пропаганда.

Ця поважна ділянка інформації мусить бути розв'язана, якщо не маємо соромитися перед історією нашого народу за нашу політичну працю. Ця ділянка коштовна, але на неї мусять знайтися гроші. Цей фінансовий мус, то при науковій літературі сама найважливіша справа. Науковців українознавчої ділянки ми маємо тут, у вільнім світі, кілька десятків. Чимало з них мають навіть готові праці до друку і то не по одному томові. Вся проблема власне лежить у тім, що на українську науково-політичну літературу ми не можемо добути видавничих фондів ні звідки, як тільки від себе самих, то значить: від кожного з нас зокрема, і від кожної нашої організації так політичної, як і громадської.

Пам'ятаймо, що відповідальні наші політики так, як військовий стратег, не сміють числити на розв'язку української проблеми з нині на завтра, але брати під увагу найнекориснішу світову ситуацію, яка може тривати десятки років. Тому наша праця мусить цю основну засаду далекосяжної політики взяти під особливу увагу.

Залишаються як окрема тема наші особисті контакти і особиста інформація, і нею варто зайнятися в окремії статті.

В. ДАНИЛОВИЧ

Легше поборювати політичних противників, ніж жити в згоді з політичними приятелями.

Поль Ресіно

Конечність координації в демократичній дії

Написав П. ТВОРИМІРСЬКИЙ

Існує в ЗДА цілий ряд демократичних організацій — політичних і громадських, які мають справді демократичний характер і які раді б поширити демократичний клімат серед українсько-американської громади. Одночасно треба бути свідомим того, що кожна з цих організацій окремо не може перевести спротиву недемократичним угрупованням, які не тільки виявляють живу активність, але й тверду дисциплінованість своїх членів і симпатиків та маніфестують свій рух серед громади при кожній нагоді. Своєю активністю і масовістю виступів при нагоді певних маніфестацій, вони потягають за собою неутраляльних громадян, виділяючи в них ілюзію, що власне ці націоналістичні і навіть гетьмансько-монархістичні організації репрезентують найбільшу силу серед політичних угруповань еміграції. Тим часом демократичний табір є куди сильніший і численніший, якщо брати всі його організації разом. Вся проблема лежить тільки в тій площині, що треба демократичним організаціям якнайчастіше виступати разом одним фронтом, солідарно.

Для досягнення цієї мети створено вже давно "Демократичний Український Координаційний Центр Америки" (ДУКЦА), до якого формально належать усі політичні і громадські організації з демократичним характером. Дотепер ДУКЦА відбув два з'їзди: один маніфестаційно-дискусійний "з'їзд української демократії" і один чисто організаційний. Цей останній відбувся в квітні цього року в Нью-Йорку з участю президента УНР д-ра Степана Витвицького та голови Виконного Органу УНР-и Миколи Лівницького та численних гостей. Обидва з'їзди виявили себе успішними імпрезами. Зі звітів останнього з'їзду бачимо, що ДУКЦА поступає, хоч поволі, але все таки вперед.

Проте, цей поступ не є таким, яким він міг би бути при добрій волі і повнім зрозумінні конечности координації, якої вимагає ситуація щодо діяльності всіх окремих демократичних організацій. Квоість дії ДУКЦА власне є впливом не тільки того, що ДУКЦА існує ще не так довго, але також це є наслідком того, що всередині рішальних кіл окремих демократичних організацій постійно висуюються різними діями сумніви, чи взагалі потрібний такий координаційний центр або чи є достатньо з'ясована ціль цього координаційного союзу організацій. Одні кажуть, що властиво нема конечности існування ДУКЦА, бо ж уже є Товариство Прихильників УНР і воно вичерпує всі завдання ДУКЦА. Другі кажуть, що треба виразніше з'ясувати програму і зміст діяльності ДУКЦА. Такі думки появляються і в розмовах і в деяких органах преси.

Завдання Товариства Прихильників УНР є точно визначене: помагати матеріально Державному Центрові УНР-республіки. Його діяльність скерована на одну ціль, яка є поза границями ЗДА. Інша справа з усією діяльністю кожного іншого об'єднання, товариства чи організації в ЗДА. Ця діяльність має різні завдання на терені українсько-американської громади, серед яких допомога Державному Центрові є тільки одною з цілей. Тим то існування Товариства Прихильників УНР, яке займається цим вузьким завданням, аж ніяк не може вичерпати проблеми координації діяльності демократичних організацій.

ДУКЦА, як відомо, є організацією організацій. До ДУКЦА входять тільки організації, як такі, а не безпосередньо фізичні особи. Кожна організація, яка входить до ДУКЦА, як член, має свої специфічні завдання і програму праці. Якщо йдеться про політичні організації, які входять до ДУКЦА, то вони мають не тільки свої програмові засади, але й деякі з них ще й окрему ідеологію. В тім стані справи ДУКЦА не може в

ніяким разі мати ще спеціальної програми, ані тим більше якогось спеціального змісту. Вся істота завдання, яке ставить сучасна ситуація перед усі демократичні організації, то тільки координація діяльності всюди там і для всіх тих зовнішніх виступів, де це тільки можливе. Ця координація потрібна для того, щоб окремі зусилля сконцентрувати і тим способом досягнути більшого успіху. Вона, конечно, щоб ставити в дану пору певні завдання на перше місце, а інші на другім. Вона необхідна для спільної дії на терені інших загальних центральних і місцевих організацій. Її конечно потрібно для роботи серед загальних американських чинників. Скажемо "слоганом": координація потрібна саме для самої координації. Це не гра слів. Зміст і завдання громадської роботи визначений в рамках кожної членської організації. Вся проблема ДУКЦА полягає тільки в тім, щоб головні кроки цієї ролі в спільних завданнях скоординувати. Це діється в певних ділянках на рік наперед, а в інших від випадку до випадку, як того вимагає дана потреба хвили.

Така координаційна діяльність сама собою наближає до себе всі організації і їх провідних діячів, якщо координаційна робота справді йде широко і без укритих інших думок та задумів. Головною підставою і гарантією розвитку координаційної дії ДУКЦА є довір'я взаємне кожного проводу кожної членської організації. Якщо того довір'я не було б, то було б даремне уложення "програми" і даремні всі фізичні зусилля оживити координаційну роботу центру. І тому саме не може бути того, щоб ДУКЦА ставив собі завдання "зливати" окремі організації разом. ДУКЦА має брати за вихідну точку факт, що дані організації існують. Завдання тільки координувати діяльність цих існуючих організацій, а не якісь інші цілі. Справа тіснішого об'єднання окремих членських організацій — то тільки їх власні, специфічні задуми, а не завдання ДУКЦА. Зрештою, таке об'єднання може прийти, якщо будуть для того передумови: здорова й лояльна співпраця організацій в рамках ДУКЦА та глибше зрозуміння конечности консолідаційних політичних угруповань, які стоять до себе ближче ідеологічно і програмово.

П. ТВОРИМІРСЬКИЙ

**
*

Повага нації залежить далеко більше від цього, чи вона вміє виправити свої хиби, як від цього, що чваниться своїми особливо цінними прикметами.

Г. ТРУМАН

Деякі британські інтелектуалісти — дивні чудаки: вони хотіли б в нас вмовити, що ми повинні залишити нашу свободу, щоб її колись знова відзискати.

Гаролд Мекміллен

Є. Коновалець і його життєписи

(В ДВАДЦЯТИ РОКОВИНИ ЙОГО ТРАГІЧНОЇ СМЕРТИ)

Написав Ярослав КУТЬКО

I.

Маємо кількох визначних військових командирів Української Армії в роках 1917—1921: ген. Грекова, ген. Михайла Омеляновича-Павленка, ген. Василя Тютюнника, ген. Всеволода Петрова, ген. Загородського, полковника Євгена Коновальця та інших. Вони командували більшими військовими одиницями або й цілими арміями та виявили справді великий хист у проводі намічених операцій. Але важливе тут не тільки саме знання військової штуки. Також вміння утримати моральний дух своїх полків, дивізій чи армій виявили вони у такій мірі, що в цих надзвичайних революційних обставинах, в яких їм доля поклала обов'язок проводити великими й рішальними боями в обороні своєї Батьківщини, їх треба уважати у високій мірі основними стовпами війська. Умілий історик воєн поставив би їх принаймні побіч, як уже не вище, визначних полководців інших народів.

Всі вони заслуговують разом зі своїм начальним вождем, Головним Отаманом Симоном Петлюрою, на те, щоб кожний із них мав добру, основну і правдиву біографію. В ній мало б бути змальоване життя кожного полководця всебічно: освіта у військовій ділі, командна діяльність в Армії Української Республіки і дальша доля після упадку регулярних фронтів Української Визвольної Війни. Така біографія, це живий образ, який належить до історії цілої Української Армії і її окремих формацій. Тільки на тлі таких життєписів полководців набирає історія Українського Війська тіла, крові і життя.

Це особливо стосується (поза С. Петлюрою) Євгена Коновальця. Його ім'я зв'язане нерозривно з історією великої і славної формації — Корпусу Січових Стрільців. Наперед у Києві у героїчному періоді Української Центральної Ради, а потім у славнім двократнім звільненні Києва — раз у половині грудня 1918 р. від білих російських добровольчих дружин, а вдруге 31 серпня 1919 р. Але треба сказати відкрито, що, на жаль, ні один полководець Української Армії не має такої біографії. Щойно перед двома роками таку спробу зроблено щодо С. Петлюри в життєписі пера проф. В. Іваниса, при чім цей життєпис неповний із різних боків. Якщо йдеться про Коновальця, то він не має навіть такого життєпису. Є кілька брошур, яких ніяк не можна анзвати життєписом, а тільки уривками з його життєпису. Першу спробу суцільного життєпису цього полководця-організатора і

політичного діяча маємо щойно цього року в формі брошури П. Мірчука.¹⁾

II.

Євген Коновалець після скінчення регулярної війни на чолі своєї формації — Корпусу Січових Стрільців, в дні 4 грудня 1919 року в Чорторіі, не продовжував свого життя як військовик. Він зразу віддався дипломатичній діяльності в рамках системи Уряду УНРеспубліки, а щойно восени 1921 року приїхав легально до Львова і тут став на чолі Української Військової Організації, яка вже раніше зорганізувалася для революційних військових цілей. Швидко потім він погодився перемінити УВО у революційно-терористичну організацію, а згодом він сам таки перевів це цілком. Від 1922 року він перебував знову закордоном як головний провідник УВО, а потім як голова нової політичної партії під назвою: "Організація Українських Націоналістів" (ОУН). Від самого свого початку ця політична організація мала ціль стати монопартією українського народу. Вона проглотнула рештки УВО в свої ряди та продовжувала на терені Галичини всім ще пам'ятну терористичну діяльність одночасно проти урядовців польської держави і її кас та проти деяких українських політичних діячів.

Тут не місце переходити докладніше історію цієї політично-партійної діяльності полк. Євгена Коновальця. Я тут тільки зазначаю, що ця політично-партійна діяльність Коновальця була довшою від його славної кар'єри військовика в рядах Січових Стрільців, бо перша тривала кругло 17 років, коли тимчасом українська військова діяльність (служби в австрійській армії тут не враховано) протягалася тільки 2 роки (кінець 1917 по грудень 1919). Також треба підкреслити той важливий факт, що від березня 1934 року ОУН проголосила офіційно, що Євген Коновалець "є не тільки головою Проводу Українських Націоналістів (ПУН), але також єдиним Вождем Українського Народу". 2) На тім не кінець. Пізніше стала ОУН на перемену вживати щодо Коновальця титулу "Вождя Народу" і "Голови Української Держави". Такої титулятури вживано не тільки

¹⁾ Петро Мірчук: Євген Коновалець (v 20-річчя смерті). Видання Ліги Визволення України, Торонто, 1958. Сторін 106. Давніші видання такі: Євген Коновалець (Збірка життєписних матеріалів, опису його смерті і передрук маніфесту Проводу Українських Націоналістів з липня 1938 р. з приводу смерті Вождя). Париж, грудень 1938. Сторін 110. — Славному з Славних. В п'ятнадцяті роковини смерті полк. Євгена Коновальця 1938—1953. Париж, 1953. Сторін 58. Окрім того, окремі уривки з життєпису Є. Коновальця знаходимо в праці В. Мартинця — "Від УВО до ОУН" та в ювілейній збірці про ОУН...

ки в екзальтованих статтях преси ОУН, але навіть в офіційних енуціяціях ПУН.²⁾

У маніфесті ПУН з липня 1938 року виразними формулами проголошено полк. Євгена Коновальця не тільки "Вождем Народу" і "Головою Української Держави", але ще й "Героєм". Там таки проголошено "тричі святим все, що відноситься до нашого Вождя".

III.

Ця інтенція проводу ОУН, щоб проголошувати й шанувати полк. Коновальця як героя, теоретично, з точки бачення суспільного інтересу, може бути навіть позитивною при певних умовах. Коновалець у своїй діяльності військового командира дав докази тих прикмет, які називаємо героїчними. Щодо його політично-партійної діяльності в характері голови ПУН, а потім "Вождя Народу" і "Голови Української Держави" наші погляди мусять бути інші. Кожному ясно, що демократ не може прийняти такого культу провідника одної з політичних партій тільки тому, що ця партія прагнула за всяку ціну добитися привілеїв монопартійности на зразок панівних тоді систем Гітлера в Німеччині і Муссоліні в Італії. Проте Є. Коновалець, як партійний провідник, виявив стільки особистої безінтересовности, жертвенности, відваги і посвяти всіх своїх сил для суспільно-національної справи, що ми, тодішні і нинішні противники його політичної ідеології і практики, мусимо в роковини його трагічної смерти схилити свої голови в пошані для його пам'яті. Інша річ, що те розуміння суспільно-національного і державного інтересу, яке він мав, не є нашим поняттям про національний і державний інтерес. Антидемократизм, який заступала ОУН під проводом Коновальця, був у моїх очах за його життя шкідливим для нашого національно-визвольного руху і я цьому давав свого часу не раз вислів публічно, як це, зрештою, робили також українські соціалісти як цілість. Проте, полк. Коновалець також як політичний борець і провідник хотів тільки добра для своєї нації і жертвувався для цього добра, як він його розумів. Таке було і є тепер

²⁾ Гляди точну цитату проголошення Коновальця "Вождем Народу" в Бюлетені Українських Націоналістів за березень 1934 р., цитованим у брошурі Р. К. — Історія одного кандидата на Вождя, Львів, 1934, сторона 3.

Характеристична під цим оглядом є декларація ПУН після смерті Коновальця з липня 1938 р., де пишеться, між іншим: "Євген Коновалець став фактично й морально визнаним Вождем Українського Народу й Головою Української Держави". Цей титул живиться щодо Коновальця в цій маніфесті ПУН ще два рази далі.

моє становище до діяльності полк. Коновальця в цілості і в окремих його періодах.

Інша справа зі становищем, яке займали члени ОУН до живого Є. Коновальця, як до "Вождя Народу", а після його смерті, як до "Героя". З цілим спокоєм підкреслюю тут, що вони не мали тоді і не мають тепер справжньої пошани до нього не то як "Героя", але взагалі людини. На словах цілий ПУН урочисто заявляв у своїм маніфесті з липня 1938, що всім членам ОУН і її симпатикам є "в с е, що відноситься до нашого Вождя, т р и ч і с в я т и м". Але на ділі вони з його життєвої діяльності брали собі і публікували тільки те, що їм самим було на руку. Все інше вони або промовчували цілком, або просто перекирчували так, що це не можна інакше назвати як звичайним фальшуванням життєпису свого власного вождя. Донині, наприклад, вони не опублікували найважливішої речі з його духової власності — його листів. Їх тримають вони далі під трьома замками. Але не тільки публічне урочисте приречення над свіжою могилою полк. Коновальця зобов'язувало їх перед громадянством дати йому повний і правдивий життєпис. Цього вимагало від них також проголошення його "Героєм". Бо що ж таке "герой"?

На це питання відповідає нам історія кожного кола культури, хоч різними мовами, але в істоті речі однаково. Як грецький, так і староукраїнський герой є при всіх своїх надзвичайних осягах у своїм земнім житті тільки людиною. Герой має лишень одно, що відрізняє його від "нормальних" людей: сильну волю, щоб перебороти супротивності. До них належать не тільки зовнішні злі сили, навіть демонічні, але й темні інстинкти і слабості людської істоти в собі самій. Герой-військовик насамперед присвічує відділові своєю відважною хоробрістю. Проте, геройство — то не безстрашність. Не має почуття страху тільки той, хто не розуміє всієї величі небезпеки, яка криється перед ним і відчиняє свою пащу до пожертя. Такими безстрашними людьми є божевільні, п'яні і просто недоріки, бо то вони не розуміють загрози, яка висить їм над головою або відчиняє свою пащу під їх ногами. Саме то є героєм, хто кожного разу відчуває у моменті рішення страх, але його силою волі переможе. Деколи герої навіть ломляться під ударами долі, яка своїм трагічним сплетом подій їх замотає, яки їм здавалося, без виходу. Але вони навіть з такого заломання ще можуть підорватися на ноги до нового чину. Таке є розуміння геройства і героя і в Греків і в наших Русинів-Українців. Зокрема трагічність долі героя є предметом історичних оповідань, мітів і поетичних творів. Визов богам чи в християнському світогляді Богу ки-

дає героя в трагічний кінець. Чи як казав наш поет у геніальнім вислові в лицарсько-геройським епосі "Слові о полку Ігоревім": "ні хитру, ні горазду суда Божія не минути".

Тим часом те, що нам дали дотепер члени і симпатичні ОУН як нібито життєпис Коновальця, то не історія с п р а в ж н ь о г о героя, як його розуміли Греки і старі Русини, а якогось небувальця, який ніколи не мав слабих сторін, ніколи не потребував у собі поборювати слабостей і вагань та ніколи не зробив помилки. В такому рисунку цілком незрозуміло і для читача несподівано наступає сама трагічна смерть полковника в Роттердамі. Все це впливає з того заложення, що автори життєписних нарисів і статей про Коновальця наперед рішили утворити собі образ свого героя на свій штих, а не згідно з правдивими його прикметами. Взагалі вони історію розуміють якось своєрідно, подібно, як це говорив один історик малого формату першому прем'єрові уряду Західньо-Української Народньої Республіки, Костеві Левицькому. Оповідав свого часу про те Вячеслав Будзиновський: Коли д-р Кость Левицький не хотів піти на певний опортунізм у своїм рішенні і покликався на свою відповідальність перед історією, то цей історик (мабуть Томашівський) йому відповів: "Пане президенте, історія буде така, яку напишемо ми, історики". Це цілком фальшиве і помилкове уявлення амбітності, що історик може справді написати історію всупереч правдивій історії. Поза таким "істориком" залишаються не тільки живі свідки, але й документи, які скоро повернуть правдивий образ даної історичної дії. Так воно є також з біографіями і біографічними уривками про Є. Коновальця. Офіційні біографії ОУН зробили з Є. Коновальця всупереч історії таку дерев'яну позолочену ляльку, без тіла й крові живої людини, що це відразу кидається в очі. Кожний цікавий мусить поглянути до джерельних збірників матеріалів і документів та переконається, що офіційні біографи писали явну неправду і то ще з образою самого Є. Коновальця.

Короткий розмір цієї статті не дозволяє всебічно з'ясувати всі вигадки і перекозчення офіційних біографів Є. Коновальця. Тому я спинюся коротко тільки на двох моментах, які мали велике значення не тільки в самому житті полковника, але й у ході нашої найновішої історії. Перший момент, то розв'язання Корпусу Січових Стрілців у Чорторії в грудні 1919 р., другий — то приступлення Є. Коновальця до революційно-терористичної організації — наперед до УВО, а потім ОУН.

Найновіший зразок офіційної біографії пера Петра Мірчука на сторони 58 фальшує історичні факти дослівно

так: "...боездатною зберіг полк. Коновалець зорганізовану ним військову формацію Січових Стрільців аж до 6 грудня 1919 року, коли у висліді тридневих нарад Головного Отамана, уряду і вищих представників війська УНР в Чорторії було рішено ліквідувати регулярну війну і демобілізувати регулярну армію та перейти до партизантки. Повинуючись льояльно тій постанові уряду та найвищого військового командування УНРеспубліки нарада старшин Корпусу Січових Стрільців під проводом полк. Коновальця прийняла того ж 6 грудня постанову про формальне розв'язання... Січових Стрільців". Тут я підкреслив слово "демобілізувати", бо воно в цій справі має основне значення.

Всі документи і свідчення безпосередніх учасників нарад у Чорторії виявляють повну неправду твердження Мірчука. Такого твердження він не міг сперти на ніякім автентичнім джерелі, бо такого нема. Зрештою, ще живуть свідки тих нарад. Не будемо тут цитувати наочного свідка І. Мазепи ("Україна в огні й бурі революції", том другий, сторона 162-163), де вся ця справа представлена найдокладніше. Також тут поминемо двох інших наочних свідків: О. Доценка ("Літопис революції") та В[асиля] К[учабського] в його нарисі "Січові Стрільці". Для нас найважливішим документом є спогади самого Коновальця ("Причинки до історії української революції"), де він на стороні 39 оповідає про справу демобілізації Січових Стрільців в основі згідно з тим, що написано найдокладніше в Мазепи. А істота справи полягала ось у чім: Вся Армія УНР, здеятована й ослаблена тифом, знайшлася довкола Чорторії в малім кільці, окруженім з трьох боків денікінцями і четвертого Поляками. Утримати там регулярний фронт було з мілітарного погляду неможливо. Треба було з мілітарного боку або капітулювати перед одною з ворожих армій, або пробиватися в запілля денікінської армії і там провадити далі боротьбу до весни. В тім останнім випадку війну можна було провадити не методами регулярного фронту, але методами партизанської війни. Уряд і всі військові командири дивізій і груп рішили в тій ситуації вибрати другу методу. Головним командиром Армії іменував Головний Отаман ген. Павленка. Отож, не було не то мови, але й навіть думки в рішенні уряду і командування демобілізувати армію. Це свідомо фальшиво підсуває біограф Коновальця урядові і головному командуванню і робить це невміло, бо ж якби було рішення демобілізувати армію, то звідки взялася б армія під командуванням Павленка в Зимовім Поході? Питання, що далі робити, предложив Коновалець Стрілецькій Раді, головою якої він був. Ця

рада ще 4 грудня рішила, що Корпус Січових Стрільців треба демобілізувати і такий наказ після того видав Коновалець корпусові. Він залишав стрільцям вільну руку: або йти собі додому, або прилучитися до армії ген. Павленка" (гляди його спогади, сторона 39). І треба підкреслити, що Корпус Січових Стрільців був єдиною частиною Армії УНР, що прийняла таке рішення про свою демобілізацію.

Сьогодні, коли з Коновальця роблять його біографи якусь дерев'яну, зле позолочену фігуру героя без душі і життя, їм здається, що Коновалець не смів тоді рішати про демобілізацію, коли решта армії далі ще рішила продовжувати війну іншими методами — партизанськими. Тим то біограф фальшиво приписує цей наказ урядові і головному командуванню, а Коновалець нібито цілком льояльно виконав цей наказ. Тим часом було навпаки. Наказ про демобілізацію видав Коновалець в супереч бажанням і проханням головного командування і уряду. Я тут залишаю на боці питання, чи правильне було в політичній перспективі рішення Коновальця, чи головного командування і уряду. Це довга та спірна справа і на це тут нема місця. Сам Коновалець в поясненні цього свого рішення і думки Стрілецької Ради подає мотив пригноблення фактом бунту отаманів Божка і Волоха, який зробив на стрілецтво (отже і на нього) глибоке враження. Він пише, що цей бунт "пригнічуюче вплинув на всіх". Кажучи іншими словами, Коновалець поясняє своє рішення духовим заломанням. В біографа такий момент повинен бути психологічно змальований якнайширше, власне тоді, коли він хоче змальовувати дану особу героєм. Мірчук і також інші (Капустянський, Єндик) пішли іншим шляхом, ніби легшим для себе, але в суті речі труднішим: вони написали про це неправду і кінець.

У тім саме корінь проблеми. Коли пояснити цілу подію на підмальований спосіб казенного партійного біографа, то залишається цілком незрозумілим весь дальший хід діяльності Коновальця. Якщо прийняти, що в Чорторії він не піддався станомі духового пригнічення і заломання, тобто, що він не мав у собі сили для рішення піти в партизанську і повстанську боротьбу, то звідки взялося його пізніше рішення, щоб 17 років працювати для того, аби таку партизансько-революційну боротьбу викликати при допомозі УВО, а потім ОУН? Коновалець не пішов на партизанську методи боротьби не з принципіальних спонук, які відкидали б таку методи боротьби, а тому, що в тім часі він був духово пригнічений і зневірений, як це він сам признає.

Якщо брати справу з нинішньої перспективи, то рішен-

ня полковника в Чорторії з погляду його здібностей і нахилів було не тільки впливом пригнічення, але, на мою думку, відрухом здорового інстинкту його думки, що стояла тоді може лише під порогом його розумової свідомости. Він дивно не уважав себе і своїх командирів полків і сотень здатними до повстансько-партизанської методи боротьби. Коновалець був вихований в австрійській школі в дусі регулярної війни і в цій ділянці він почував себе сильним і спосібним. Він таким був справді, як це видно з цілої світлої історії Корпусу Січових Стрільців, як прекрасної військової частини регулярної армії і навіть остії регулярної армії. Інша справа з партизанською боротьбою. Вона потребує іншої психіки, якої Коновалець не мав. Він почував тоді, що у ній він був би не в своїй ролі і не на своїм місці.

Це видно на фактах із правдивого життя Коновальця в конспірації УВО і ОУН. Я дав спробу такого нариса конспірації в моїй праці про "Пекельну машину в Роттердамі" та в "Темній стороні місяця"⁴⁾. Але найкраще це видно в оригінальних документах і свідченнях у праці проф. Є. Онацького, що оце друкується в фейлетонах "Свободи". Кожний рядок цієї праці Онацького є проречистим доказом на те, що поле підпільно-конспіративної роботи було цілком чуже психіці полковника. Він був воїном регулярної армії і там було його місце. Пішовши всупереч своему характерові на чуже собі поле конспіративної організації, він робив таку велику масу помилок, що їх спліт довів, на жаль, до трагічного передчасного кінця його життя. А воно нам було ще дуже потрібне.

Цього не бачить і не розуміє ні один казенний біограф Коновальця з рядів ОУН. Тому фальшовано біографію саме в тій стадії, коли Коновалець сплітом помилок був впхнутий на шлях Роттердаму. Тільки проф. Є. Онацький, сумлінний історик, розкрив тут лаштунки.

Я. КУТЬКО

Тоталітарною є та держава, в якій публічну опінію можна висловити тільки в чотири очі.

Еріх Моря Ремарк

⁴⁾ Видання "Української Вільної Громади".

До історії людоловства

Написав д-р М. ГАЛІЙ

Мабуть немає між українською еміграцією у вільному світі людини, яка не знала б про існування в східному Берліні совєтської інституції під назвою — "Комітет Возвращения на Родіну". Як вказує сама назва цієї інституції, з її головної квартири ведеться неперебірлива акція між українським громадянством за поворот до СРСР тих родин і осіб, що походять з України, або інших підсовєтських республік. Як важливою справою для большевицького режиму являється перебування бувших совєтських громадян у вільному світі, вказує цей факт, що її очолює совєтський генерал Михайлов. Отже, не якийсь нижчої ранги енкаведист, а випробований і добре обзайомлений з пропагандивним ремеслом генерал. Про акцію цього Комітету і його провокаційні діла було багато вже написано в українській пресі. Чимало наївних осіб, повіривши пропагандивній літературі про щасливе і заможне життя на совєтській "родині", повернулися і тепер покутують за свою наївність та проклинають той день і годину, коли заміняли "капіталістичне пекло" за "большевицький рай".

Як відомо, ця большевицька установа постала після закінчення другої світової війни й безпосередньо після того, як маси бувших совєтських громадян залишили Європу й перенеслися до різних країн та континентів. Тому, що після того масового переселення енкаведистська рука не могла їх більше досягнути, совєтська влада придумала новий спосіб ловлення людей. В східному Берліні установила інституцію, яка займається не лише гицлівським ремеслом, але й шпіонажею. Про цю другу функцію михайловського Комітету, маємо теж багато доказів — Крутий, Васпалакі, Ривак і багато інших з-поміж еміграції інших національностей. Отже, ціль Комітету ясна, передовсім щодо українського сектора підсовєтської еміграції.

Було б одначе великою помилкою уважати східно-берлінський Комітет Михайлова першою свого рода большевицькою сіткою ловлення людей. Такі сітки існували й раніше. З історії знаємо, що не лише спеціальні комітети і агенти ГПУ займалися цим ремеслом, але теж совєтські посольства, а навіть влада в Москві практикувала цю "репатріаційну" акцію супроти тих, які чим-небудь в минулому провинилися не тільки проти большевизму, але й проти Росії взагалі. Ось хоч би такий факт.

Приблизно від 1925 до 1933 рр. перебував у Берліні відомий громадський діяч і публіцист, Юліян Бачинський. Людина літня (63 р.), чесна, але при цьому в практичному житті — наївна. При своїй наївності в практичному житті Юліян Бачинський був добрим політичним теоретиком. Він, крім багатьох публікацій, в 1894 р. видав знамениту книжку, "Україна Ирредента". Вона у свій час була зробила велике враження на українське громадянство і започаткувала ґрунтовний переворот політичної думки українства по цей і по той бік Збруча. Ідеологічний характер цієї публікації був самостійницький і соборницький. Від появи цієї книжки починається поживалена виміна думок між визначними представниками української політики Східної і Західної України. Гасла про незалежну і соборну українську державу не сходили від того часу з програм поодиноких політичних партій: Української Радикальної Партії, Української Націонал-Демократичної, Української Соціал-Демократичної Партії і Революційної Української Партії та інших.

Юліян Бачинський, належав до УСДП і був її активним членом. Зміна в нього наступила в 1933 р., коли владу в Німеччині перебрав Гітлер, і йому по волі і неволі прийшлося залишити невеличкий дім у Берліні та на старості літ пуститися в емігрантські мандри. Совєтське посольство в Берліні, знаючи добре про положення Бачинського, закидає на нього

свої большевицькі сіті. По коротких переговорах в советській амбасаді, Бачинський переїхав до Праги, а приблизно через півтора місяця, в пресовому кіоску появилася національний по формі, а советофільський по змісті журнал, "Вільна Трибуна". Поява журналу викликала в українській громаді велике невдоволення проти Бачинського, а зокрема в тих, які знали його незплямлене минуле. Від того часу, тобто від появи "Вільної Трибуни", громадські зв'язки з Бачинським майже перервалися. Правда, він не перестав приходити до каварні "Електра", де заходили майже кожного вечора Українці різних професій і політичних переконань, але настрої мінялися зразу після його появи, а розмови на актуальні теми вривалися.

Моє знайомство з Бачинським коротке, бо познайомились ми якраз під час цих каварняних сходин. Одного вечера, приблизно два місяці після появи першого числа журналу, Бачинський присівся до мене і запитав, чи він не міг би зайти до мене, щоб побалакати про деякі справи й порадитись, що йому робити в зміненій ситуації. Мене зацікавила фраза про "змінену" ситуацію, і я запросив його до себе. Коли ми опинились удвох, Бачинський зразу почав оповідати про історію видавництва журналу. Нагло спазматично розплакався і, плачучи, продовжував: "Мене підвели в огидно-нечесний спосіб. В берлінській советській амбасаді мені сказали, що журнал буде український без ніяких натяків на советофільство, а коли я приїхав до Праги, празьке посольство передало мені готові статті і сказало передати їх до друку. Мої завваження щодо змісту журналу, не були взяті до уваги. Так само представляється справа і з другим числом. Матеріал набирають, але це не мій матеріал, а доставлений посольством".

Після тієї балачки справа видання журналу взяла цілком інший оборот. Місяць пізніше я знову стрів Бачинського і довідався, що його положення було ще більше трагічне, ніж було в Берліні. Журнал видрукований, але не заплачений. Посольство відмовляється видати призначені на журнал гроші. Помешкання не заплачене, власник помешкання заквествіонував всі речі і прогнав з хаги. Він уже тиждень ходить по парках, вулицях, а вечорами пересиджує на залізничних станціях. Грошей на прожиток немає. А що ж посольство? — питаю. "Сказали, щоб я їхав в Україну. Вже все полагоджено. Гроші на заплачення всіх боргів і подорож покриває посольство. Що мені робити?" — питає. Не їдте, відповідаю. Чому? А "Україна Ірредента"! Та це було, каже він, сорок років тому. Яке відношення може мати моє минуле з теперішністю? Гріх, кажу йому, проти "єдиної неделимої" не забувається в Росії навіть тоді, коли б він був сповнений за опричників Івана Грізного.

Після цього ми розійшлися. Кілька тижнів пізніше, Бачинський через Німеччину, Литву, Фінляндію від'їхав до Москви, а пізніше до Харкова. Це було навесні 1934 р. В грудні того ж року советська преса подала таке звідомлення: "Київ, 13-15. грудня 1934 р. Виїздна сесія військової колегії найвищого суду СРСР під головуванням тов. Ульонха, в складі членів колегії т.т. Ричкова і Горячева розглянули в місті Києві справи: (слідують прізвища 37 обвинувачених, між ними і Юдіана Бачинського), по обвинуваченні в організації підготовки терористичних актів проти працівників радянської влади.

Суд установив, що обвинувачені прибули до СССР через Польщу, а частина через Румунію. При затриманні у більшості обвинувачених забрані револьвери і ручні гранати.

Керуючись постановою Президії ЦВК СССР від 1 грудня ц. р. і артикулу 54-8 та 54-11 КК УРСР, виїздна сесія Київської Колегії найвищого суду СССР присудила: (слідують прізвища), — розстріляти. Майно всіх конфіскувати. Вироки виконані. Справи Бачинського Юдіана, сесія постановила направити на додаткове слідство".

По додатковім слідстві Бачинський Юліан був засуджений на 10 років заслання в Сибір. Такий був епілог людини, яка впала жертвою

московсько-большевицької пропаганди і віри в московську справедливість. Від того часу минає 24 роки. Юліана Бачинського немає вже між живими. Він загинув такою смертю, якою гинули і гинуть до сьогоднішнього дня мільйони Українців від самого початку існування СРСР. Бачинського я не думаю ні судити, ні вибілювати. Його трагічну історію подаю, як мemento для всіх тих, які в довірі до нинішнього колективного керівництва й його відлиги, мріють про поворот на батьківщину.

Міхайловський "Комітет за повернення на ріднину", це не новий московський феномен. Такі феномени існували і в сирій давнині російської історії і будуть існувати так довго, як довго існуватиме російська імперія. Відомий російський політик, граф Вітте, колись сказав: "Росія може існувати, як самодержавіє, інакше вона розвалиться". Вітте казав правду! Саме зі страху перед розвалом імперії Москалі держат її на багнетах як не опричників, то царських охоранок, а в новітній добі чекістів Дзержинського, гепо-істів Єжова і енкаведистів Берії, тепер Серова. Деклямації про дарування "прогрівів" супроти ріднини, це звичайна большевицька провокація не лише міхайлових, але й советської влади з Хрущовом на чолі.

М. ГАЛІЙ

Замаскована форма централізації сільського господарства в Советському Союзі

Написав І. ВАСИЛЕВИЧ

ЩО КРИЄТЬСЯ ПІД РЕФОРМОЮ МТС?

На внесок Хрущова пленум ЦК КПСС постановив і Верховний Совет, як звичайно, затвердив переведення реформи Машиново-Тракторних Станцій (скорочено: МТС). Формально ця реформа зводиться до того, що колгоспи купують від МТС усі необхідні машини та ними ніби самі й орудують. Досі, мовляв, в колгоспі було двох господарів: управа колгоспу й МТС. А насправді МТС була не тільки фактичним господарським керівником колгоспу, але й його політичним диктатором і рівночасно безоглядним езекутором, що за безцін забирав колгоспну продукцію для комуністичної держави. Хрущов у своїх промовах з притиском підкреслював ці "історичні заслуги" МТС.

Чому ж партія всетаки вирішила усунути МТС від безпосереднього керівництва колгоспами? Бо компартія встигла так опанувати весь адміністративний колгоспний апарат, що рівнобіжна партійна контролія з боку ще МТС стала зайвою та економічно недоцільною.

У зв'язку з ухвалою про продаж сільськогосподарських машин колгоспам казенна пропаганда підняла галас про те, що нібито колгоспи стали незалежними самоуправними підприємствами. Щоби надати цій постанові ще більшого розголосу, пленум ЦК рішив віддати цю постанову партії

під так зване "всенародне обговорення". Мовляв, нехай народ скаже своє слово, а щойно потім "новообраний" Верховний Совет буде це затверджувати відповідним законом.

І ось ми були свідками дешевенької демонстрації советської "демократії". Партиїні дворяни силою стягали колгоспників, робітників, службовців, учителів і так далі на безчисленні зібрання та днями й ночами нудили їх заязливими байками про "підкукування" партії. Зокрема присвячено багато місця, так званій дискусії в советській пресі. Назовні, особливо для закордону, це мало робити враження чогось у роді всенароднього плебісциту, що народ, або й Верховний Совет може висловлювати свою думку та змінити навіть постанову партії...

Ці безчисленні примусові зібрання і, так звану дискусію в пресі Хрущов у своєму виступі на сесії Верховного Совета так і назвав виявом "справжньої" демократії. При тому він мимоволі проговорився, признавшись, що на 5975 статей і листів, надісланих тільки до трьох московських газет, були опубліковані лише 1508, тобто ледве четвертина! Припускаємо, не були опубліковані голоси, неприємні для партії.

Але й серед того, що партія дозволила опублікувати, були деякі цікаві й розумні голоси, які вийшли від кількох господарських діячів з України, а це голов колгоспів та навіть і керівників МТС. По всій правдоподібності були це комуністи з довшим партійним стажем та їх погляди віддзеркалювали "ревізіоністські" настрої певної частини комуністичних господарників і настрої значної частини колгоспників. Видно, що "ревізіоністські" погляди значно поширені в Україні, коли партія не збула їх мовчанкою і рішила їх таки публікувати, очевидно з тим, щоб все зараз заперечити. Ці здорові голоси домагалися, щоб компартія не вмішувалася у внутрішні справи колгоспів, щоб усіми господарськими й організаційними справами колгоспів керували самі члени-колгоспники через свої виборні керівні і контрольні органи; що ціла колгоспна система повинна бути побудована на справжніх кооперативно-демократичних основах; колгоспи повинні творити свої власні кооперативні об'єднання, а це районів, обласні й республіканські з власними керівними й контрольними органами, вільно обираними членством знизу вгору, без будь-якого вмішування компартії та державної влади. В кінці один з внескодавців налякнув на марксистську тезу, мовляв, пора вже, щоб держава зачала помалу відмирати, а суспільно-господарські функції повинно б перебирати саме суспільство. Іншими словами, на зміну диктатури мала б прийти справжня демократизація управління всього господарського й культурно-су-

спільного життя.

Очевидно, проти тих революційних, як на советські відносини, внесків рішучо виступили апаратчики компартії. Це ж бо смертельна загроза для цілої диктаторської системи!

Розуміється, згадані внесення, хоч їх центральна советська преса опублікувала, не були ні словом згадані на сесії Верховного Совету. Цей останній затвердив без дискусії все, що запропонував Хрущов.

ЩО ДАЄ СЕЛЯНАМ ПОСТАНОВА ПАРТІЇ І ВЕРХОВНОГО СОВЕТУ ПРО ТАК ЗВАНУ РЕОРГАНІЗАЦІЮ МТС?

Відповідь проста: ще більше поневолення, ще жорсткіший визиск. Це потвердив Хрущов у своїх доповідях на пленумі ЦК партії і на Верховному Советі. Зміст тих постанов зводиться ось до чого:

1). Колгоспи й без МТС мають примусово доставляти державі ще більше продуктів, ніж досі;

2). Колгоспи мусять закупляти машини МТС в кількості і якості та по цінах, що їм подиктують державно-партійні органи. Хрущов заповів, що державна скарбниця одержить від колгоспів за старі машини МТС від 18 до 20 мільярдів рублів. Насправді він хоче стягнути з селян далеко більше. Хрущов публічно дав директиву партійному апаратові, що від селян треба вимагати заплати за машини по цінах вищих від собівартості, мовляв, для "соціалістического накоплення", тобто державно-капіталістичного здирства.

Фактично колгоспи вже давно сплатили й переплатили машини МТС. Напр., в "Известиях" з 5 березня ц. р. голова колгоспу "Родина" на Київщині, Анатоль Юрків подає приклади здирства МТС за випозичування машин колгоспові. Він каже: "В минулому році наш колгосп обслуговувало 12 тракторів. За їхню роботу ми заплатили МТС натуроплатою більше, ніж 300 тон картоплі, 30 тон овочів, 138 тон молока і 3,5 тони м'яса. Коли перевести ці продукти на гроші по державних закупних цінах, то виходить, що за випозичення машин ми заплатили МТС 360 тисяч рублів. Але це не все: ми крім того ще окремо заплатили на зарплатні бригадам, помічникам, книговодів та ще іншим службовцям МТС 200 тисяч рублів". Як видно, за саме випозичення 12 тракторів колгосп заплатив за один рік 360 тисяч рублів, тобто на кожний трактор по 30 тисяч! А відомо, що новий трактор коштує від 16 до 19 тисяч рублів. Коли взяти до уваги, що трактори та інші сільськогосподарські машини працюють щонайменше з 20 років, то можна легко вирахувати, скільки кратно їх селяни за той час переплатили!

3). Колгоспи мають перебрати всі зайві кадри МТС, не тільки трактористів, механіків, але й партійну бюрократію. Хрущов велів навіть і найбіднішим колгоспам виплачувати МТС-івським кадрам не менше, як вони досі одержували від МТС. Це очевидно станеться коштом зменшення оплат колгоспникам за трудовні.

4). Комуністи — керівники МТС, мають стати головами колгоспів, на місці голів безпартійних. Дотепер було понад 90% комуністів, насаджених головами колгоспів. Цей відсоток має тепер збільшитися.

Хрущов заповів ще дальшу розбудову в колгоспах так званих "первинних" парторганізацій. Члени компартії мають опанувати все життя колгоспу, щоб кожний колгоспний трудівник, дослівно кожна доярка, кожна свинарка дістала свого комуністичного підганяча. Цю армію партійних паразитів має утримувати колгоспний батрак своїми півголодними трудовнями!

5). На місці колишніх МТС залишаються тепер так звані Ремонтно-Технічні Станції, або скорочено РТС. Виробничо-оперативна залежність колгоспів від теперішніх РТС буде не дуже меншою, ніж була за МТС. РТС матиме такі завдання: монопольний продаж колгоспам машин, запасових частин, палива, добрив та інших товарів виробничого призначення. РТС буде випозичати колгоспам спеціальні машини, яких колгоспи не зможуть самі удержувати, або виконувати для колгоспів спеціальні роботи за окремими умовами; підготовляти для колгоспів кадри механізаторів, переводити ремонти машин і т. д. Монопольне становище РТС створює догідні умовини для нового визиску селянства.

6). Колгоспи підлягатимуть адміністраційно-політичному наглядові райкомів партії. (Створені інспекторські групи при райвиконкомах будуть виконувати тільки фахово-технічні контрольні завдання). Колгоспами буде фактично керувати партія. Колгоспи, які тільки для людського ока називаються кооперативами, насправді залишаються без ніяких самоуправних прав. Вони є тільки виконавцями волі партії, без найменшої свободи виробничої діяльності, та що найважливіше — без ніякого права розпоряджатися плодами своєї праці. Партія залишається фактичним власником колгоспного майна, а колгоспники її наймитами-баграками!

Так згрубша виглядає так звана реформа МТС. Але на тому не кінець.

КОМУНІСТИЧНА ДИКТАТУРА МУСИТЬ ГРАБУВАТИ!

Ціла советська господарська система, вся її індустріялізація, тяжкий і воєнний промисл побудовані не на базі

природного органічного розвитку, регульованого потребами людини-консумента, але на грабунку працюючого населення. Без постійного грабунку власного населення, без колоніального визиску і поневолення народів советська система не може існувати. Коли ще можна було грабити й плюндрувати новоздобуті території, останньо країни так званої "народної демократії", советська влада могла звідти черпати великі матеріальні засоби. Але наслідком зростаючого спротиву поневолених народів, цей грабунку мусів значно обмежитися. Звідсіль виникла ідея продажу колгоспам машин МТС, збільшення сільськогосподарських достав для держави, і звідсіль зросли апетити Хрущова на так звані неподільні фонди колгоспів. Величезні зброєння, всезростаючі зобов'язання московських імперіялістів у країнах Азії, Африки не можуть знайти вирівнання у нормальній господарській продукції, бо вона працює нерентабельно. За московський імперіялізм мусять платити своїм потом, своїм недоїданням працюючі маси ССРСР, а в першу чергу селянство!

В ЗАЧАРОВАНОМУ КОЛІ ХРУЩОВСЬКОЇ ДІАЛЕКТИКИ

Хрущов доводив на пленумі ЦК КПСС й на сесії Верховного Совету, що продаж колгоспам машин МТС ніяк не захитує ідеологічних підстав так званого марксизму-ленінізму, а з другого боку держава від тієї реформи не тільки нічого не тратить, але на ній заробляє.

Як відомо, большевицькі догматики розрізняють два роди так званої "соціалістичної" власності: "групово-кооперативну" (тобто колгоспну) і ніби "всенародню" — державну. Ідеалом їхнього "соціалізму" — це державна власність, бо вона ніби є "народною". Насправді між групово-кооперативною і державною — "всенародною" власністю не має по суті різниці, бо обидві ці категорії майна є власністю компартії, згідно її верхівки. В умовах комуністичної деспотії в цілому ССРСР ніякої "всенародньої" власності не має!

Отож Хрущов і потішає своїх соратників, що його реформа змагає до перетворення колгоспної системи на "всенародню", тобто державну, або іншими словами, змагає до переміни колгоспів на радгоспи (державні фільварки). Зачіпним пунктом у тій грабунковій акції є так звані неподільні фонди колгоспів. Що це є? В зразковому статуті колгоспної артілі з 1935 року сказано: "З одрежаних артіллю грошових впливів артіль поповнює неподільний фонд на придбання сільськогосподарського реманенту і худоби, сплати будівельних матеріалів", тощо. Далі в статуті ска-

зано: "відрахування на поповнення неподільних фондів відбувається у розмірі від 10%, але не вище 20% грошових прибутків артілі". Як видно із статуту, неподільний фонд є власністю колгоспу. А Хрущов каже тепер, що неподільні фонди колгоспів були створені за допомогою советської держави, яка, мовляв, піклувалася колгоспами (ще як! — замітка складача), доставляла їм машини і т. п. Тому, мовляв, держава має право розпоряджатися тими неподільними фондами. Для Хрущова і його колгоспний статут не мусить бути додержуваний, коли йде мова про збільшення відчислень на неподільні фонди навіть і вище 20% грошових надходжень. Коли це йде на користь диктатури, то й на власні закони можна плювати!

Загальна сума неподільних фондів усіх колгоспів становила останньо 98 мільярдів рублів. На ті мільярди Хрущов протягнув свою руку.

Та вся та партійна метушня не причиниться до так званого "крутого" піднесення сільськогосподарської продукції. Большевицькі диктатори в своїх реформах забули найістотніше: за людину — трудівника! І це відімститься на них!

І. ВАСИЛЕВИЧ

Мета і засоби

Написав Володимир ВИННИЧЕНКО

Нижче містимо цікавий причинок до дискусії на тему всеукраїнської національної консолідації на еміграції, що його дає Володимир Винниченко. Цю статтю написав В. Винниченко в 1936 або в 1937 році при нагоді дискусії, яку провадили політичні кола в Західній Україні і на еміграції над проектом "Всеукраїнського Національного Конгресу" у вільнім світі. Власне вже раніше перед тим, бо в 1935 році, реалізація ідеї "Всеукраїнського Національного Конгресу" була на половину відсутня з тої причини, що найбільша політична партія в Західній Україні — Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) — перейшла була на "нормалізаційну політику" щодо пілсудчиківського режиму в Польщі та стала одною із складових частин урядового табору. Проте, на еміграції, зокрема ж у Празі, ця проблема не затихла, а дискусія провадилася далі.

В останніх часах піднято проект якогось нового "Світового Конгресу Українців" з двох боків: Із табору націоналістів (зокрема ОУН Мельника) та з табору Української Національної Ради (голова Виконавчого Органу М. Лівницький). Окрім цього думку окремої ніби консолідації на еміграції підніс спе-

ціально провідник другої ОУН — Степан Бандера. Він висунув новий проект виборного "Національно-Визвольного Центру" на еміграції. Про це він оповістив цілий ряд статей у своїм пресовім органі "Шлях Перемоги" (Мюнхен).

Критичної оцінки проекту "Світового Конгресу Українців" в основній і всебічній статті не дав властиво ні один публіцист. Другий проект "Національно-Визвольного Центру" піддав критиці д-р Володимир Лисий у своїй статті "Закордонний Центр — замість Державного Центру" (диви "Вільна Україна" збірник 18).

Погляди і аргументація Володимира Винниченка у нижче поміщеній статті говорять самі за себе. Коли з його аргументацією про конечність національної консолідації повинен кожний погодитися, то всі дальші його практичні пропозиції не витримують критичних аргументів, які подає згадана стаття д-ра В. Лисого з погляду державно-творчої ідеї. Цікаве в статті В. Винниченка те, що вона в принципі згідна з пропозицією ОУН Мельника і ОУН Бандери, а різниться від цих проектів тільки своїми висновками щодо нічим не обмежених рамок консолідаційного конгресу (без ніякого програмового зобов'язання; участь у конгресі також фашистів і комуністів).

Стаття Винниченка є не лише цікавим, а при тім невідомим ширшому заголові документом з історії політичної думки, але вона є також причинком до сьогоднішньої дискусії у тім сенсі, що висновки з консолідаційної тези можуть бути цілком негативні і заперечуючі саму мету консолідації, якщо не прийняти виразної визвольної національно-творчої програми проєктованої консолідації.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Мета — це об'єкт прагнення і досягнення. Засоби — це є ті знаряддя та способи, якими досягнення відбувається. Абсолютна мета, себто мета, яка ніколи не стає засобом, у людства є тільки одна — **щастя**. Щастя прагне скрізь і завжди кожний живий організм, колективний чи індивідуальний, кожна жива істота, — чи то людина, чи тварина, чи рослина. А саме **щастя є дієва рівновага складових сил організму**.

Інші мети, які ставлять собі люди, є тільки засоби, — свідомі, чи несвідомі, — для досягнення цієї абсолютної мети. Вони часто правлять за самостійні мети, але це тільки через те, що здобуття самих цих засобів є важке. Наприклад, політична свобода часто ставилася людськими колективами як самостійна мета, її прагнули й добивалися з великими жертвами. Але як тільки досягали її, так починали бачити, що вона сама собою ще не давала того, чого від неї сподівалися і вона губила свою самостійність та ставала засобом для іншої, більшої, абсолютної мети. Так було, так є і так буде з усіма іншими засобами.

**

Український національний колектив, як і всякий організм, підлягає законові прагнення рівноваги своїх сил. І так само, як і в кожного організму, коли йому бракує повних сил та елементів, так і в організмі української нації не може бути рівноваги сил, коли в неї нема такої ґрунтовної складової сили як **здоров'я**. Не було його в належній мірі й

за все його свідоме історичне існування. Цілий ряд причин (біологічних, географічних, історичних і т. п.) сприяли тому, що український народ та його територія з їхніми багатствами були раз-у-раз об'єктами нападів ватажків сусідніх колективів, їхнього панування та визиску. Стихийно, біологічно прагнучи одної абсолютної мети — рівноваги сил, він і стихійно, і свідомо весь час ставив собі тимчасову мету: здобути здоров'я, себто, насамперед, визволитись од неволі, від висмокткування його сил чужими організмами, здобути змогу нормального розподілу своїх багатств і продуктів своєї праці поміж працівними членами одного організму. Ця мета звалася і зветься боротьбою за соціальну, політичну, національну, державну волю та самостійність.

Різних форм за різних моментів набирала ця боротьба. Іноді щастило вирвати, зшкребти з себе паразитів і, стікаючи кров'ю від цієї тяжкої операції, на мент зідхнути вільно та широко. Але приваба природних багатств українського народу та незахищеність їх була така велика, що зараз же знаходились нові зазіхачі на них, які чи то насилою, чи то хитрістю та обдуром знову облягали знесилений організм України й присмоктувались до нього.

Велика всеросійська революція до певної міри й на певний тільки мент принесла більшій частині українського національного організму визволення від присмокотаних до нього паразитів, національного і соціального роду. Але от уже під цей мент Україна є знову об'єктом зазіхання, визиску і суперництва кількох груп паразитів: *руського**) польського, німецького та інших націоналізмів. Офіційно вважається, що на найбільшій частині української території, на Великій Україні, панує влада рад і комуністів. Не входячи тепер у розгляд того, чи є там у дійсності влада рад та комунізм, треба правдиво й об'єктивно зазначити, що там усе більшої сили набирає панування *руського націоналізму*. На меншій частині української території, на Західній Україні, панує польський націоналізм. На інших землях ще інші націоналізми. А з боку стоїть і націлюється плігнути націоналізм *німецький*.

Звичайно, ні *руський*, ні *польський*, ні який інший націоналізм свого панування не випустять без боротьби чи компенсації. *Русський* націоналізм уже б'є на сполох і збирає всі сили, які де є. А сил у нього чимало не тільки в Росії (РСФСР), але навіть і на Україні, навіть серед певних паразитуючих українських елементів (які, до речі, раз-у-раз бували помічними силами чужинним паразитам). Та більше: майже вся *русска* еміграція, соціально й політично ворожа до комунізму та радвлади, є одностайна й однодушна з *руським* націоналізмом, одягненим у комуністичні ризи. Зціплюючи зуби і затискуючи ніс, вона готова терпіти цей дух, аби тільки разом утримати під *руським* пануванням такий ласий, такий цінний об'єкт визиску. Від монархістів до комуністів тепер іде по всьому світі гарячкова організація *руського* єдиного фронту.

Коли на обрію замаячила найжена постать німецького імперіялізму, повернена лицем до Франції, французькі комуністи й соціалісти перші закричали на гвалт, закликаючи до об'єднання *всіх* сил французької нації на оборону, до єдиного французького фронту, проти небезпеки насили, визиску, поневолення.

Як же повинні реагувати в такому разі члени того національного організму, який зазнає не тільки загрозу, а саму небезпеку, саме поневолення, визиск, насилу? — Розуміється, відповідь може бути тільки одна: якнайширше, якнайповніше об'єднання *всіх* сил цього організму для самозахисту. Та, на жаль, не всіма це розуміється й відчувається як слід.

*) В. Винниченко пише всюди "руський" на означення "руський", "московський". Щоб оминути непорозуміння щодо правдивого значення "Русь", ми тут у друку даємо всюди "руський". **Ред.**

**

Так, сама собою ідея скликання Національного Конгресу є немов би вияв отого бажання об'єднання сил. Але реалізація її в конкретних формах є цілковите заперечення самої себе. Конгрес цей ініціаторами називається навіть **Всеукраїнським, Всенациональним**. А тим часом основні умови в ньому є: невідмінна належність до демократичного й соціалістичного та самостійницького світогляду. Отже, на конгресі братимуть участь тільки демократичні та соціалістичні групи української нації. Але який же це Всеукраїнський, Всенациональний Конгрес? По суті, це буде з'їзд демократичних та соціалістичних організацій. Він висловить свої думки, об'єднає свої сили, прийме постанови. Добре. А вся нація? Які її думки? Які її постанови? Невідомо.

Яку ж вагу, який авторитет може мати **такий** Конгрес для **всієї** нації, для всіх її частин і течій? Та навіть для ворогів її? Майже ніякого.

Отже: **ніяких умов, ніяких обмежень, коім одної: бути Українцем**. Ба, навпаки, треба з усією силою намагатися, щоб на цьому Всенациональному Конгресі були представлені по змозі **всі** політичні та соціальні течії української нації, від крайніх правих до крайніх лівих. Монархісти, фашисти, демократи, соціалісти, комуністи, всі повинні брати участь у цьому Конгресі й мати на цьому вільний голос. І нехай кожна з цих течій одверто, чесно, вільно скаже, що вона думає, чи вбачає вона шкоду спільному організмові, в чому саме, якими способами та засобами рятуватися йому.

Скажуть: ці голоси будуть такі різні, такі соціально-політично ворожі одні від одних, що крім гвалту, ненависти, самогризні нічого не вийде.

Ато знає? Коли в американських пампасах бувають пожежі й усі тварини тікають, рятуються від цієї спільної небезпеки, то ніхто нікого під цей час не гризе. Невже ж ми гірші за пампаських тварин? Розуміється, різниця політичних та соціально-економічних світоглядів груп од самої присутності на Конгресі не зникне, так само як не зникне вона у французів тоді, коли французькі комуністи закликали до єдиного нафронту проти найженого гітлеризму. Розуміється, боротьба класових і соціальних інтересів буде точитися й на самому Конгресі. Це треба твердо запам'ятати й не впадати в розчарування, коли це виразно виявиться. Але треба пам'ятати й те, що крім різниці політичних та класових інтересів ми, члени одного спільного національно-етнографічного організму, маємо ще інтереси оцієї самої спільноти. Чи фашист, чи комуніст, ніхто не може цієї спільноти з себе викинути. І чи то для фашиста, чи для комуніста інтереси психо-фізичного здоров'я, нормальних умов розвитку його етнографічної істоти є однаково важні.

Отже, перед спільною небезпекою, перед пожежею в наших пампасах, можливо, й у нас знайдеться досить (принаймні біологічно) мудрости під цей час не гризти себе до смерті, а навпаки, виявити спільну волю до самозахисту, виробити спільні засоби для самооборони! І коли, хоч би в найзагальніших рисах, ця спільна воля на Конгресі виявиться, то це буде, дійсно, вияв волі усього національного організму (поскільки, звичайно, ці групи будуть у малому масштабі відбивати евентуальну волю нації в масштабі справжньому). І, розуміється, авторитетність, імпазантність, ефективність **такого** вияву і для ворогів і для приятелів, і для самих членів українського колективу буде без ніякого порівняння більша, ніж вияв волі З'їзду самих демократичних чи соціалістичних груп.

Так само, мені здається, не зовсім логічно й послідовно встановлені норми представництва на Конгресі від течій. Немає виразно зазначеного принципу цього представництва. А тим часом він такий: якомога ближче наблизитись до представництва всіх угруповань на всіх землях України, яки ми мали змогу провести там вибори в нормальному порядку й в масштабі. Ми цієї змоги не маємо. Але ми маємо змогу бути чесними, об'єктивними й мати чесно та об'єктивно на увазі інтереси **цілого**.

а не тільки своєї частки його. Отже, треба ясно уявити собі стан на всіх землях України, розподіл класовий, соціальний, політичний та інший, населення їх і відповідно до цього розподілити мандати на Конгрес серед тих груп, які (хоч би приблизно) заступають чи можуть заступати інтереси тих національних угруповань. Для певного роду контролю та орієнтації можна було б користуватися старими матеріалами представництва до виборчих установ України з часів революції (Центральна Рада, Установчі Збори, а надто Трудовий Конгрес). І мені здається, що коли б цього принципу додержувалися точно, твердо, безсторонньо ініціатори Конгресу, то нарікань од окремих груп і течій було б не багато.

Але чи варте ж узагалі чого небудь оце об'єднання розпорошених окремих крихітних групок та одиниць, розкиданих по всій планеті?

Так, фізичної сили в нас немає. Ми сотні років уже живемо з повириваними та поспилуваними зубами та пазурами, якими захищаються нормальні в сучасному суспільстві організми, — наші дбайливі та передбачливі панувальники добре постаралися зробити це на всіх наших "не своїх", землях. Ні армій, ні танків, ні аеропланів, нічого ми не можемо виставити супроти армій і танків зазіхачів на наше тіло. Єдина наша сила, якої остаточно виврати з нас наші панувальники ще не змогли, це — наша спільна огида до страждання, хвороби, поневолення, визиску, наше непоборне прагнення вічної абсолютної мети і всіх засобів, що ведуть до неї: волі, здоров'я, сили. Та ще наша свідомість спільної належності до єдиного, поневоленого, визискуваного, упослідженого організму. Хоче чи не хоче, а кожна клітина цього організму чує, відчуває, розуміє, як не розумом, загидженим обдуром чи самодуром, то наказом всемогутнього інстинкту оцю свою спільність. І я думаю, що навіть якийнебудь Любченко Микола, і той у глибині своєї душі не раз злякано топче ногами іскорки свідомості оцієї своєї спільності з усім нацетнографічним організмом.

Але це ніщо супроти армій і танків? Ой, не кажіть. Біля трьох сот років руський панувальник намагався це "ніщо" побороти, роздушити, розтерти чоботом на порох. "Не было, нет и быть не может". А тим часом не розтер. З нічого, з отого пороху повстала і в один рік виросла молода, жадна до росту й життя ціла нація.

О, ні, ця сила не є ніщо. І не дурно і руський, і польський, і німецький націоналізми так роздмухують, так розпалюють її в себе. А вони ж не на захист свого існування, свого добробуту, свого буття розпалюють, а на грабіж чужого здоров'я і буття. Кольми ж паче повинна бути завзята, цупка, страшна сила в того, кого грабують, хто захищає своє життя?

О, ні, ця сила не така вже мала. І ми це побачимо вже хоча б із того, як наші панувальники занепокоються, як вони вживатимуть усяких способів та засобів, щоб ослабити цю силу, розбити нашу єдність і приборкати нашу волю до самооборони.

Так, розуміється, коли б ми мали під цей час до цього ще й армію та все, що до неї належить, то непокій наших реальних та евентуальних панувальників був би ще дужчий. Але історія досі не хотіла нам дати цих "продуктів" високої цивілізації" для самозахисту. Хто знає, чи не робить вона з нами цікавого експерименту: як абсолютно обеззброєний (фізично) організм, тільки під дією закону вічного прагнення абсолютної мети, виживає під тиском всякого паразитизму, як бореться на всі боки за своє існування, і, чого доброго, виборе собі кінець кінцем перші необхідні засоби для здійснення тої мети — волю й незалежність. Хто зна?

В кожному разі, кожна нормальна клітина національного організму, кожний Українець під сей мент, мент напруження всіх небезпек, повинен виявити себе гідним, активним виконавцем цього дійсно, надзвичайно цікавого, великого, небувалого експерименту історії. А для цього насамперед потрібна тверда, завзята воля до об'єднання всіх сил національного колективу без обмежень, без виїмки.

В. ВИННИЧЕНКО

НАРОДОВБИВСТВО І НИЩЕННЯ КУЛЬТУРИ – НОВІ СПОСОБИ БОРОТЬБИ З УКРАЇН- СЬКОЮ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЮ ІДЕЄЮ

Написав д-р Микола ГАЛІЙ

В цьому році українська спільнота в вільному світі відзначає одну з найтрагічніших подій, яка колинебудь в історії навістила український народ на його прадідній землі. В роках 1932-33, тобто 25 років тому, Україна пережила справжню народню трагедію, якої не знайти прикладу в історії всіх часів і народів. А в часі від 1931 до 1941 рр., в добі глобального миру і будівництва соціалізму, український нарід втратив коло вісім мільйонів населення, яке було вимордоване в тюрмах ГПУ, виселене з України в Сибір, в большевицькі концентраційні табори, на вічні страждання і неминучу смерть та виморене, насадженим і плянованим большевицькою Москвою, голодом.

Ці страшні цифри яскраво виявляються в зіставленні балансу про перепис населення СССР. Наявні докази цього — є такі советські офіційні джерела: 1) Советська Мала й Велика Енциклопедії; 2) "Расселение народов СССР", видання Академії Наук СССР в 1932 р., а також аналіза перепису в СССР 1939 р.; 3) Журнал "Новий Журнал" ч. 17 за 1947 р. В Малій Советській Енциклопедії в рубриці "населення", у виданні за 1930 рік, читаємо такі цифри: за переписом 1926 р. Москалів в СССР було 77 мільйонів, або 53% населення, а Українців 31 мільйон, або 20,5%. Потім беремо спеціальний том Великої Советської Енциклопедії на гасло "СССР", видання 1947 р., і в цій же самій рубриці читаємо такі цифри: за переписом 1939 р., тобто через 13 років, в СССР на цій же самій території було вже Москалів 99 мільйонів, або 58,41%, а Українців — 28 мільйонів, або 16,56%. Отже, за офіційними даними советської статистики за 13 років між двома переписами кількість Москалів в СССР збільшилась на 22 мільйони, або 13%, а Українців в той же самий час зменшилось на 3 мільйони, або на 10%. Коли ж до цього додамо ще найновіші повоєнні дані, опубліковані Гері Шварцом в "Нью-Йорк Таймсі", в зв'язку з виборами в СССР в 1950 р., то за цими даними виходить, що від 1939 р. по 1950 р. в СССР прибуло ще 16 мільйонів Москалів, а Українців за цей час зменшилось ще на 2 мільйони.

Це такий образ у масштабі цілого СССР. В масштабі самої України справа представляється так: Беремо знову ж ці самі советські джерела і читаємо: "За переписом 1926 р. Українців в Україні було 87,6% усього населення, а Москалів 5,6%." В Малій Советській Енциклопедії видання 1931 р., на гасло "УССР" є згадка, що за станом на 1931 рік, тобто всього через п'ять років після перепису населення в 1926 р., в Україні було Українців 80%, а Москалів 9,2%, тобто, всього за п'ять років Українців в Україні зменшилось на 7,6%, а Москалів за цей час в Україні збільшилось на 3,6%. В Енциклопедії, виданій в 1947 р., за станом 1941 р. після приєднання західноукраїнських земель з-під Польщі й Румунії, де, як відомо, мешкало понад 8 мільйонів Українців, Українців в цілій Україні в 1941 р. було 80% населення. Отже, за десять років після 1931 р., коли то в Україні, як подає советська енциклопедія, було 80% Українців, то після приєднання нових 8 мільйонів Українців стан Українців залишився той самий, тобто, 80%. Де ж ділися 8 мільйонів Українців? Чим пояснити таке жахливе зменшення українського населення на протязі десяти мирних років? Оце питання, на яке постараємось дати яснв відповідь, на основі офіційних советських джерел. (В. І. Гришко: "Дві російські екіпії — одна українська відсіч").

Як відомо з історичних советських джерел, центральним етапом го-

сподарської, національно-політичної і культурної політики большевників в Україні, були події 1932-33 років. В той час була запланована Московською реконструкцією всього господарства СССР на базі інтегральної колективізації сільського господарства, індустріялізація, ліквідація куркуля як класи, знищення капіталістичних елементів, тощо. Цей плян мав допомогти Сталінові "догнати і перегнати" в технічно-економічному відношенні Західню Європу, а в дальшому, підготувати ґрунт для переведення революції в капіталістичних країнах. Плян, випрацьований Найвищою Господарською Радою СССР, передбачав сколективізування 22 мільйонів гектарів землі до кінця 1933 р., але Сталін в перегонах з Західньою Європою сколективізував той самий простір багато раніше. Специфічних форм набрала колективізація в Україні. На них ми особливо звертаємо увагу, бо в Україні господарська політика Москви була тісно зв'язана з політикою національною, тому й форми колективізації в Україні мусіли бути відмінні від її форм на інших землях. Ще в грудні 1930 р. об'єднаний пленум ЦК і ЦК ВКП(б) видав директиви, згідно з якими колективізація в Україні і Північному Кавказі, (отже на неросійських територіях), мала охопити не менше, як 80% сільських господарств. Тим часом на інших районах встановлено 25—50%. Це завдання, що на його переведення в життя був призначений цілий 1931 рік, виконано вже літом 1931 р.

Які ж були причини цього несамовитого пляну?

Причин було багато, а найголовнішою з них — тяглий конфлікт двох ідей — національно-політичної української і націонал-шовіністичної-великодержавної московської. Цей конфлікт, що проявився найвиразніше в 1926-8 рр. в знаній серед українського світу історії з Шумським, Хвильовим і Волобуєвим, продовжувався і набирив все гостріших форм до початку тридцятих років. В тому періоді боротьби, ми стрічаємося з безнастанним лавіруванням Москви супроти України у всіх питаннях, головню, в національно-політичному. Україна, що навіть на підставі всесоюзної конституції має бути самостійною державою, в дійсності, находилася і находиться в повній залежності від Москви та є її колонією в повному розумінні цього слова. Силою зазначених обставин в "українській совєтській державі" вже від самого початку її існування постає безупинна боротьба між українським народом та московською національною меншістю, чи пак Московью, що прямо й непрямю піддержувала московську великодержавну ідею в Україні. Центральна влада в Москві й московська комуністична партія, що теоретично завжди стояли на засаді самоозначення народів аж до відділення, на практиці вели протиукраїнський курс і побуджували московську національну меншість в Україні до боротьби з українським визвольним рухом. Це саме робили й комуністи-Москалі в КК(б)У.

Про це виразно говорять ось такі факти: "З перших виступів партії большевників на арені української революції, пише Г. Лапчинський, бо до цього часу ця партія, як організація московських і змосковлених робітників, фактично ухилялася від участі в українській революції й відносила до неї приблизно так само неприхильно й ворожо, як наприклад, до національного руху жидівського пролетаріату, внутрі партії, головню на керівних верхах, виявилися дві зовсім протилежні течії. Одна дивилась на спроби створити українську територіально-національну державу, як на комедію, щоб обдурити українських шовіністів і закордон, другі широко переконались у необхідності основної перебування бувшої російської імперії. Перші находили підтримку в московському партійному центрі, робили дезорганізаційні експерименти, тощо". (Червоний Прапор, ч. 24-25, 11. 7. 1920 р.). В "Известиях" появилсь таке речення: "З етнографічного і соціально-економічного погляду українського народу немає, а Україну видумала українська інтелігенція". ("Известия", Н. 2, 3. 1. 1919). Про месіанізм московської культури, як культури пролетаріату, партійні писакни писали: "На Україні міська куль-

тура — російська, українська — сільська. Пролетаріят має міську культуру, російську культуру. Майбутність промовляє за пролетарську культуру, тобто за міську культуру, тобто за російську культуру". (Лебедівська теорія двох культур).

На цю явно ненависницьку витівку московських націонал-шовіністів, большевиків, реагували й комуністи України. Відомий комуніст і близький співробітник Леніна, М. Скрипник, в одній із своїх промов говорив: "Так чому ж ми практично в національному питанні топчемося на місці й при правильному принципіальному його розв'язанні залишаємося на ділі безсилями. Справа в тому, що ми весь час баянсуємо в гадусі національного питання, деякі весь час намагаються знайти середню лінію. Кожну вказівку на великодержавний шовінізм завжди вважають за необхідне компенсувати вказівкою протилежною, на шовінізм народностей недержавних, і завжди маємо тут подвійну бухгалтерію". (М. Скрипник: Статті й промови, т. II ч. 2, ст. 12). Як виглядала ця подвійна бухгалтерія, що її практикували московські "інтернаціоналісти" з ВКПб, то хай послужить як доказ така цитата з комуністичної газети: "Партія зобов'язана вести рішучу боротьбу як у своїх лавах, так і в пролетарських масах, із забобонами російської та зрусифікованої частини пролетаріату, з перекрученням інтернаціоналізму, русотяпством, шовінізмом. Ми можемо, мусимо й будемо примушувати до вивчення української мови радянського службовця, зобов'язаного обслуговувати потреби населення переважно українського". ("Комуніст", 13. 6. 1926 р.).

Які ж були висліди для партії з тієї боротьби в її лавах проти русотяпів і русотяпства? Щоб мати ясну відповідь, наводимо далі таку цитату: "Русотяпські настрої зустрічаються серед деяких членів нашої партії. В нашій партії багато ще комуністів, навіть серед активних робітників, яких відношення до національної політики індиферентне. В душі деякі миряться з ним, як з неминучим злом". ("Вісті", ч. 6, 8. 1. 1929 р.).

Звертаємо увагу читачів на цей документ. Це було в 1929 році, тобто дев'ять років існування Советського Союзу, безпосередньо перед колективізацією сільського господарства. Отже, як показують нам наведені документи й матеріали, партія дискутувала, приймала резолюції, давала директиви, а рівночасно нищила український "націоналізм" руками тих же самих комуністів русотяпів. Ситуація в Україні загострювалася з кожним днем. До боротьби проти себе стали два партнери: українські державники, які покликуючись на Деклярацію з 7. листопада 1917 р. підписану Леніном і Сталіном про: "рівність і суверенність народів Росії, скасування всіх і всяких національних привілеїв і обмежень", далі на конституцію СССР і УССР — поставилися на оборону своїх елементарних прав і, Москалі, що в процесі творення спілки "вільних" народів, всякими диверсіями відмовляли Україні цих прав. В такій напруженій атмосфері наближався другий і останній етап змагань перед колективізацією сільського господарства. В цьому етапі позначилась вже кардинальна зміна в ситуації. Коли досі проти українства виступали лише певні слої московської партійної бюрократії, то після 1929 року ми є свідками тоталітарного наступу Москалів з ВКПб включно, проти України. Наводимо знову такі факти: "Взаємовідносини між робітниками-росіянами й українцями, писала тоді газета, дуже нездорові. Ще й досі можна чути, як робітники росіяни українську мову звуть "собачою", Українську культуру вважають кроком назад і "загибеллю цивілізації". А далі у цій газеті писалося: "Коли робітники українці звертаються до профсоюзних чинів українською мовою, їм відповідають: говоріть російською мовою. Поїдете до своєї "хахландії", там буде говорити своєю "собачою мовою". ("Вісті", ч. 2, 3. 1. 1930 р.).

В протинукарській кампанії брали участь не лише реакційно-чорносотенні елементи, московська бюрократія з партійними квитками, тощо, в цім таборі була й "снать" пролетарської культури: письменники,

поети, мистці, тощо. Пролетарський письменник Фйодор Гладков, перебуваючи на Запоріжжі, в комуністичнім "Авангарді" висловлював такі думки з приводу української мови й літератури: "Зачем возрождать допетровскую эпоху, зачем гальванизировать украинский язык, который покрился уже прахом. Все это только тормозит развитие социалистического строительства". (Життя й Революція, кн. II. 1929 р.). Коли Олекса Слісаренко звернувся до Максима Горького за дозволом перекласти його твір "Мать" на українську мову, то Горький не то що не дав дозволу, але ще сказав, що в часи інтернаціоналізму немає потреби творити нові мови, бо всі "малороси" можуть читати його твори московською мовою. Він заявив, що є проти того, щоб його твори перекладати на всі "наречія".

Противукраїнська акція, коріння якої находились в центрі Советського Союзу, в Москві, проявлялася не лише в Україні, але вона з не меншою силою практикувалась теж і в советських амбасадах закордоном. Наприклад, советський посол в Берліні, Крестінський категорично противився тому, щоб радником посольства був іменований Українець, хоч згідно з конституцією, Україна мала право мати свого представника при амбасаді. При цьому виходили неймовірно, прямо цинічні провокації. В переписці про це питання між Москвою й Харковом прийшло до такого курйозу, що Москва запропонувала уважати Крестінського українським представником тому, що його прізвище кінчиться на "ський". (Г. З. Беседовский: "На путях к термидору").

Представники ніби тодішнього советського уряду не могли відвернути катастрофи, що наближалася на Україну, бо не мали ніякого голосу, ні сили. М. Скрипник на одному публічному зібранні говорив: "Характеристичним для відносин у національній політиці СССР на Україні це те, що при соціалістичній розбудові української радянської держави боротьба на національному фронті не тільки не припиняється, а ще навпаки поглиблюється та прибирає все гостріші форми". (М. Скрипник: "Нові лінії в національно-культурному будівництві"). Слова Скрипника — це останній крик перед генеральним наступом Москви проти України, що його почала московсько-большевицька партійна кліка на чолі зі Сталіном.

Сталін, що недавно перед цим заявляв про небезпеку в Україні з боку московського великодержавного шовінізму, виголосив на пленумі ЦК ВКПб велику промову про національну політику партії, де, між іншим, сказав: "При слабості корінних комуністичних кадрів на Україні цей рух, що на його чолі стоїть усюди некомуністична інтелігенція, може подекуди набрати характеру боротьби за відчуженість української культури й громадськості від загальнодержавної культури й громадськості, характеру боротьби проти Москви взагалі, проти російської культури. Я не говоритиму, що така небезпека стає дедалі більше реальною в Україні. Я хотів би тільки сказати, що від таких дефектів не вільні навіть декотрі українські комуністи".

Після того сталінського сигналу в пресі почала появлятися ціла злива московських інсинуацій, безпримірної брехні, провокацій і т. д. і т. п. проти Українців. Все те робилося в ім'я рятування імперії, в ім'я "єдиної, недеїміної Росії". Як реагувала преса на промову Сталіна, то хай послужать такі речення, що їх помістила комуністична газета: "Ніяк не треба закривати очей, що в деяких республіках СССР, особливо на Україні, головна небезпека є тепер місцевий український націоналізм, що зникається з імперіалістичними інтервенціями". "Головную перешкодою на шляху до розв'язання національного питання в СССР є український шовінізм, проти якого партія повинна вести боротьбу. Цей шовінізм безперечно зростає на селі за рахунок глитаїв і зв'язаної з ними частини сільської інтелігенції. Український шовінізм зростає також і в місті за рахунок української дрібної буржуазії та інтелігенції, а також спеців і службовців. Тому партія повинна дати енергійну відсіч

українським націоналістичним ухилам“.

Над Україною збиралися грізні хмари. Москва готувала Україні бурю і град — знищити українську культуру і її експонентів та силою загнати селянські маси в колгоспи. Засобами до того мали бути масові арешти, депортації та голод.

Як це відбувалося і якими засобами, про це буде мова в другій статті.

М. ГАЛІЙ

В поневоленій Україні

Прополітику плянування видань художньої літератури в Україні

Написав проф. Дм. СОЛОВЕЙ

1. ЧОМУ В СССР, ГОВОРЯЧИ ПРО УКРАЇНУ, УНИКАЮТЬ ЗДЕБІЛЬШОГО ПОРІВНЯНЬ З РСФСР

Р. Чумак, головний редактор Держлітвидаву України, в київській "Літературній Газеті", подавши інформацію про плян видань на 1958 р., закінчив цю статтю такими словами:

"Ясно одне — плян Держлітвидаву за темами і обсягом ширшає з року в рік. Таке нечувано велике розгортання видавничої справи на Україні можливе тільки за радянського часу, під мудрим керівництвом Комуністичної партії".¹⁾

Ми не збираємося заперечувати того, що плян видань київського Держлітвидаву збільшується щороку і на 1958 р. є дещо поширений і урізноманітнений у порівнянні з плянами видань за передущі роки. Це дійсно так, бо інакше й бути не може. Адже народне життя розвивається й вимагає задоволення своїх потреб. Але для нас ясно, що керівництво комуністичної партії в Москві дає змогу дещо поширювати цей видавничий плян для України зовсім не з "братерської любови" до українського народу, а тільки під тиском обставин і мінімально, бо зовсім недостатньо, рівняючи з народними потребами. А найважливіше те, що цей видавничий плян поширюється не за кошти "мудрого" керівництва комуністичної партії, а таки за гроші тяжко зароблені самим українським народом, хоча ті гроші диктаторське керівництво КПСС й забирє до спільної державної скарбниці СССР.

Проте мусимо зауважити тут, що коли б хтось захотів наслідувати методологію доказів Р. Чумака, він міг би з таким же успіхом, як і Р. Чумак, доводити, наприклад, що завдяки "мудрому керівництву" царської Російської імперії українська література в ХІХ в. потужно зростала в своїй кількості. І дійсно, як це не дивно, а вона, українська література, таки зростала, не зважаючи ні на таємний Валувєвський обіжник з 1863 року з його "не було, немає і бути не може" української мови, ні на емський таємний указ царя Олександра ІІ з травня 1876 р., що намагався задавити всю українську літературу. Український народ хотів жити і як тільки міг боровся за своє існування. То ж в наслідок тої боротьби — було зростання кількості й українських видань.

У "Раді", українському альманасі на 1883 р. ч. 1, вміщено "Бібліографічний показник нової української літератури (за 1798—1883 рр.)", що його склав М. Комаров. Цей бібліографічний показник охоплює українські видання, що вийшли за зазначений час в межах тодішньої царської Росії окремими книжками. Всього 445 назв окремих видань. Коли ми на підставі цього показника зробимо підрахунок за кожні двад-

¹⁾ "Літературна Газета", (Київ), ч. 7 за 24. 1. 1958 р., ст. 1.

цять п'ять років, то матимемо таку кількість окремих українських видань. Але цей останній період охоплює тільки 11 років з пересічною річною за третє 25-річчя — 208 назв і за період 1873—1883 рр. — 182 назви видань. Але цей останній період охоплює тільки 11 років з пересічнорічною кількістю видань — 16,55 назв. Отож, коли прийняти цю кількість за мінімальну пересічнорічну кількість для всього останнього 25-річного періоду (бо в наступні роки мусіло бути деяке збільшення кількості видань), то ми здобудемо можливу (очевидно — мінімальну) кількість — 414 назв видань для всього цього періоду (1873—1897). Таким чином в цілому ми маємо змогу подати таку картину руху зростання кількості українських видань за все сторіччя (1798—1897):

Таблиця 1

Рух видань українських книжок в розподілі на 25-річчя

Періоди	Вийшло окремих українських видань	
	Кількість	У % до першого періоду
(1)	(2)	(3)
1798—1822 рр.	7	100
1823—1847 рр.	48	686
1848—1872 рр.	208	2.971
1873—1897 рр.	414 (мінімум)	5.914

Коли б ми не показали читачеві абсолютних даних, що в графі 2 цієї таблиці, а тільки подали б йому для розгляду відносні дані, що в графі 3 (а в такій, до речі, спосіб подано відомості у дуже багатьох випадках в статистичних довідниках, що їх офіційно видано в Москві та Києві в 1956 і 1957 рр.), то у читача могло б скластися цілком невірне уявлення. Він гадав би, що стоїть перед фактом незвичайно потужного руху розвитку української літератури в XIX в. Адже у другій чверті сторіччя (1823—1847), у порівнянні з першою чвертю, кількість українських видань збільшилася майже у 7 разів; у третій чверті (1848—1872), у порівнянні з першою, кількість українських видань збільшилася у 30 разів; у четвертій чверті (1873—1897) збільшилася мінімум у 59 разів, як рівняти з першою чвертю. Чи не імпозантні показники розвитку?! Та ми маємо тут поруч з відносними показниками (гр. 3) ще й абсолютні дані (гр. 2), а тому й бачимо, що той "потужний" рух здається таким тільки тому, що **вихідна база** (1798—1822 рр.) **була дуже мала**, власне — ніяка: всього **сім** назв виданих за двадцять п'ять років книжок. А коли б ми кількість українських видань за сторіччя змогли б показати тут ще й у порівнянні з абсолютними даними кількості видань російською мовою, то тоді мізерність числових показників українських видань під п'ятою царських русифікаторів особливо наочно постала б перед очима.

Тому ми вважаємо, що для підпертя правдивості свого твердження й дитирамбу на адресу керівництва Комуністичної партії Р. Чумакові кінце треба було б дати абсолютні цифрові відомості по РСФСР та УРСР у порівняльному співвідношенні. Бо без такого порівняння **абсолютно не можливо здобути вірне уявлення** про дійсне становище й місце України у видавничій справі цілого СРСР. Та саме цього числового порівняння з РСФСР Р. Чумак і не намілювався зробити, бо воно цілком спростувало б голословну й несумлінну його похвалу "мудрому керівництву". Та це, треба сказати, загальна метода, старанно розроблена й запроваджена в ужиток партійною "сталінською школою". Бо ось і Р. Бабійчук, міністер культури УРСР, виступивши в "Радянській Україні" з статтею "Розквітає культура українського народу" пише:

"Рік-у-рік зростає книговидавнича справа. У 1957 р. читачі одержать 100 мільйонів примірників книг і брошур — тобто у десять разів більше, ніж було видано на Україні в 1913 р."²⁾

²⁾ "Радянська Україна", ч. 280 за 1. XII. 1957, ст. 2.

Зробивши порівняння з 1913 р., Р. Бабійчук також уникнув далі порівняння України з РСФСР. А на підставі офіційно оголошених відомостей³⁾ можна вирахувати, що книжна продукція цілого ССРСР ще в 1955 р. перевищила книжну продукцію 1913 р. більш як в одинадцять разів. З цього видно, що року 1957 вона мусіла перевищити книжну продукцію 1913 р. значно більше, ніж в 11 разів. Тому, якщо року 1957, згідно з твердженням Р. Бабійчука, книжна продукція України перевищила книжну продукцію 1913 р. тільки у 10 разів, постає цілком логічний висновок, що Україна чим далі все більше **відстає** у цій ділянці від РСФСР. Через це, очевидно, абсолютні дані про рух книжної продукції по республіках за час диктатури ЦК КПСС старанно у всіх статистичних довідках, що вийшли в 1956 і 1957 рр., пропущені. Для партійного керівництва потрібно, щоб вони лишалися невідомі для маси громадян України. Але все ж дійсне становище можна цілком ясно змалювати, спираючися на офіційно оголошені абсолютні дані за 1955 р. Із них ми, зробивши відповідні підрахунки й аналізу, довідуємося, що вся книжна видавнича продукція в Україні (і українською, і російською мовами) досягла того року тільки 86,2 млн. примірників тиражу, або **8,5%** всесоюзної кількості його, при питомій вазі людності України в Союзі рівній **20,3%**! А книжна продукція РСФСР натомість досягла того ж 1955 р. — 808,4 млн. примірників, або **79,6%** всесоюзної кількості, при питомій вазі людності РСФСР в **56,5%**.)

Звичайно, коли б Україна була дійсно незалежною й суверенною державою та мала б свій ні від кого незалежний, окрім свого народу, уряд; коли б її народне господарство залежало від волі українського народу, а не від волі його сусіди; коли б Україна мала незалежну свою державну касу й незалежні фінанси, як їх мають, наприклад, членні британського комонвелту — Канада, Австралія, Індія тощо, — то за такий невідрадний стан винен був би тільки уряд України. Це свідчило б лише про його нездарність та про те, що він не вміє дбати про культурні потреби свого народу, і що він, взагалі, не є на своєму місці.

Та, на жаль, фактично воно не так. Суверенність України далі паперових стверджень у "сталінській конституції" не сягає. Склад уряду для України визначає ЦК КПСС в Москві, зводячи вибори до цвинічного (хоча й парадного) насміху над українським народом, а тому той з Москви призначений уряд не є ніяким урядом, а тільки відпоручником ЦК КПСС, він є виконавцем волі й розпоряджень з Москви, а ні в якій мірі не волі українського народу, працюючих його мас. Усе господарство України підпорядковане чужій волі й завданням партбюрократів з Кремлю. Український народ не є власником своєї землі і не може розпоряджатися матеріяльними вартостями, що їх він сам же створює своїми власними руками. Він не має своєї валюти й власних фінансів, а спільна для цілого ССРСР державна скарбниця перебуває у цілковитому й безконтрольному віданні московських партійних бюрократів. Бюджети для України встановлюються й затверджуються в Москві. Через усе це, той стан, що його ми маємо в даному випадкові з розподілом питомої ваги книжкових видань, свідчить лише про те, що **такими саме є бажання й воля ЦК КПСС.**

Це підтверджує й наступний факт, що його старанно обминають і замовчують партійні бюрократи й нововидані в Москві та Києві статистичні збірники. Немає сумніву, що загальний тираж усіх видаваних в РСФСР книжок безупинно зростає і зростає. А в цілому ССРСР він з 1932

³⁾ Див.: "Культурное строительство СССР", Москва, 1956, ст. 317.

⁴⁾ Докладніше див. нашу працю: "Факти дискримінаційної політики ЦК КПСС на книжному й журнальному відтинкові" (Журн. "Вільна Україна", ч. 17 за 1958 р.).

до 1955 р. збільшився на 82,8.⁵⁾ Проте тираж книжок українською мовою за цей час не тільки не збільшився, а зменшився. Так, року 1932 в Україні тираж книжок українською мовою досяг був кількості **69.870** тис. примірників. Це був реальний наслідок процесу культурного відродження українського народу, що почався року 1917 за Центральної Ради і продовжувався так-сяк до початку 1930-их років вже за окупаційної влади большевиків. Але після сталінсько-постишевського погрому культурних кадрів України в першій половині 1930-их років тираж книг українською мовою так катастрофічно знизився, що навіть в 1955 році він досягав тільки кількості **63.006** тис. примірників, себто — був нижчий за тираж 1932 р. на 9,8%! Таким чином культурний розвиток українського народу на дільниці книжкової продукції низкою драстичних заходів ЦК КПСС був зупинений і **відкинутий назад більш як на 23 роки.**⁶⁾ Отож, немає мови, керівництво Комуністичної партії безперечно виявило тут мудрість, але в якому напрямку? І як цю "мудрість" треба б назвати? Гадаємо, що відповідати нам на це питання немає потреби: для кожного, хто вміє думати й аналізувати факти, ясно й так.

2. ГОЛОСИ КРИЗЬ ЩІЛИНУ В'ЯЗНИЧНИХ МУРІВ, ЩО ОТОЧУЮТЬ УКРАЇНУ.

Передніше ми подали, що року 1955 питома вага виданих в Україні книжок досягла тільки 8,5% всесоюзної кількості, себто — **була майже у два з половиною рази менша** за питому вагу людності України. А як же тепер? Чи змінилося це дискримінаційне для України становище, створене керівництвом партії? Мабуть, не дуже, а може й ніяк. Принаймні, у тому ж числі "Літ. Газети", в якому надрукована стаття Р. Чумака, ми на ст. 3 знаходимо маленьку, але промовисту замітку: "Знову про постачання книг", а в ній читаємо жалі дописувача з міста Лубень. Він пише:

"З "Літературної Газети", та й з інших газет, ми часто довідуємося про вихід книг, які нас цікавлять. Але багатьох з них у магазинах нашого міста так і не знаходимо. Давно вже чекаємо, наприклад, двотомного видання української революційної п'єси, та не дочекаємося й досі. Як не прикро, а в нас, у Лубнях, важко знайти свіжий номер українського літературного журналу. Минулого року для продажу сюди було надіслано всього по три випадкові номери "Вітчизни" і "Совтеской Украины" та лише один (за весь рік!) номер "Дніпра".

Більш-менш регулярно надходять "Перець" і "Україна", але в надто обмеженій кількості..."

А далі, на стор. 4, знаходимо другу замітку, вже самої редакції, про "Додатковий тираж "Антології української поезії". А в ній читаємо:

"Після виходу в світ "Антології української поезії" в 4-х томах до редакції "Літературної Газети" надходили численні листи від читачів, які через обмеженість тиражу не мали змоги придбати це давно очікуване цінне видання. Любителі українського поетичного слова справедливо вимагали видати антологію масовим тиражем. Деякі з таких листів були надруковані в газеті.

⁵⁾ Вирахувано на підставі даних "Культурное строительство СССР", Держлітвидаву збільшується щороку і на 1958 р. є дещо поширений і ст. 317.

⁶⁾ Докладніше див. нашу статтю: "Повільне удушвання української науки на Україні" ("Нові Дні" за 1958 р., чч. 97 і 98), а також факти зібрані у статті М. Прокопа "Новий етап..." ("Свобода", ч. 83 за 2. V. 1958 р., ст. 3).

Як повідомили нашому кореспондентові в Держлітвидаві України та в Укркниготорзі, "Антологія української поезії" ближчим часом вийде додатковим тиражем (20 тис. примірників)*.

А ось знову "Літературна Газета" під наголовком "Збільшити тиражі" вміщує дописа із с. Сотницька Балка, Кіровоградської області. Автор його пише:

"У нашій сільській бібліотеці до трьох тисяч книжок. Тут і художня, і сільсько-господарська, і політична література. Чимало примірників книг зарубіжних авторів — англійських, французьких та ін. А от творів української радянської літератури дуже мало. Нашим читачам часто буває важко дістати відомі книжки письменників О. Гончара, М. Руденка, А. Хорунжого, О. Новицького, А. Хижняка, Є. Кравченка, В. Минка, Я. Баша та інших.

Немає, наприклад, у бібліотеці роману П. Панча "Гомоніла Україна", не густо представлена й наша поезія. Особливо погано поповнюється бібліотека новинками літератури. Досі не одержано "Перекопу" О. Гончара, дуже мало надійшло творів молодих авторів. Доводиться записуватися на чергу і чекати кілька місяців, щоб прочитати роман "Кров людська — не водиця" М. Стельмаха та "І один у полі воїн" Ю. Дольда-Михайлика. Цих книжок у нас є лише по одному примірнику.

Мої односельчани люблять і багато читають українських радянських письменників. Той факт, що на селі подекуди не повно задовольняються запити читачів, мають врахувати книготорговельні організації і видавництва республіки. Хороші сучасні твори треба видавати значно більшими тиражами!"⁷⁾

Оці свої жалі з приводу малих тиражів українських видань дописувачі висловлюють не тільки в листах, у дописах, а й у сатиричних віршах. Ось, наприклад, у тій же "Літературній Газеті" ми знаходимо такого вірша, що його надіслав Василь Сухомлин з м. Кролевеця, Сумської області:

"Про тиражі.

Якось ненароком дізнався я з газет,
Що випустив в світ нову збірку поет.
Ту збірку я довго й уперто шукав
По всіх магазинах в окрузі.
Та тільки даремно — як потім узнав:
Тираж роздаровано друзям!
Я знаю — поету читач не чужий,
Так чому ж маленькі такі тиражі?
З питанням оцим я звернувся в книготорг.
Говорять, що ми не друкуем,
Що це видавництва такого-то борг,
А ми лиш готовим торгуем.
Поскільки розв'язки я тут не знайшов —
З питанням своїм в видавництво пішов.
— Ми раді, — говорять мені видавці, —
Поезії більш друкувати,
Та нас лімітують завжди продавці:
Поезію важко збувати —
Її не купують. По-їхньому, бач.
Виходить, що винен у всьому читач.
Схотілось мені їх докупити звести
І разом обох запитати:
Невже їм читацькі критичні листи

⁷⁾ "Літературна Газета" (Київ), ч. 19 за 7. III. 1958 р., ст. 4.

Приємніш, ніж вірші читати.

**Та тільки, як видно, для них, для обох
І критика — ніби об стіну горох.“⁹⁾**

Але це, так би мовити, голоси з місць, з народніх низів, що прорвалися до центральної преси, або знайшли в ній відбиття. А ось вже голос з трибуни П'ятого Пленуму самого Правління Спілки Письменників України, на якому обговорювалося справу скликання IV-го з'їзду письменників та питання, які належало б на ньому обговорити й вирішити. Один з учасників Пленуму, письменник Я. Баш, говорив:

“Для того, щоб IV з'їзд мав творчий діловий характер, ми повинні всебічно проаналізувати не тільки наші досягнення, а й ті недоліки, які гальмують або завтра гальмуватимуть розвиток літератури.

Так, слід зараз звернути якнайсерйознішу увагу на питання тиражів українських книг. Факти показують, що не зважаючи на зростання кількості назв нових творів, середній тираж книг з року в рік зменшується. І це в першу чергу пояснюється порочною практикою Укркниготоргу. Дійшло до того, що “Антології української поезії” Книготорг замовив спочатку всього 3 тис. примірників. І лише згодом, під тиском громадськості, збільшив замовлення до 8 тисяч. Але й це — мізерний тираж. Не дивно, що в магазинах “Антологию” мало кому пощастило придбати. І тепер це видання друкується додатковим тиражем у 20 тис. примірників.

Формально почали ставитися до оригінальних українських книжок і наші видавництва. Досить сказати, що тиражі нових творів таких визначних майстрів слова, як А. Головка чи Іван Ле, не перевищують 15 тисяч, у той же час як “ходова” книжка (часто сумнівної якості) видається 100-тисячним, а то й півмільйонним тиражем. Це свідчить, що книготорговельні організації і видавництва забувають про політичний бік справи, про велике ідейно-виховне значення літератури.“)

3. ПРИГЛУШЕНІ ГОЛОСИ ІЗ ПІДПОЛЯР'Я ТА ІНШИХ КУТКІВ “НЕОБЪЯТНОЙ РОДИНЫ“

У статті “Читачам за межі республіки” в київській “Літературній Газеті” подано цікаві інформації про працю книгарні “Книга — поштою” в Києві. Власне — про працю відділу художньої літератури, бо саме з працею цього відділу книгарні познайомилася авторка статті Ганна Заєць. Згадана книгарня продає й висилає книжки лише на листовні замовлення читачів. Покупці особисто сюди не заходять.

Ганна Заєць, співробітниця газети, пише, що до “Книги — поштою” щодня надходять “сотні листів” “з усіх кінців СССР”. Що книгарня має “величезну картотеку з адресами постійних покупців, що живуть за межами України”. Що в архівному відділі книгарні на полицях, під табличками з географічними назвами, зберігаються, як наочний доказ праці книгарні, тисячі листів од замовців, які вже полагоджено. Що минулого 1957 року “Книга — поштою” надіслала своїм замовцям літератури на 6.500.000 крб., а в 1958 р. сподівається надіслати на 8 млн. карбованців. Потреби бо читачів, “які живуть в інших місцевостях і, зокрема, в інших республіках”, увесь час зростають. І що працівники цієї книгарні “задовольняючи попит на українську книгу читачів з усього Радянського Союзу”, виконують велику культурну справу.

⁹⁾ “Літературна Газета” (Київ), ч. 23 за 21. III. 1958 р.

⁹⁾ “Літературна Газета”, ч. 18 за 4. III. 1958 р., ст. 3: “Говорять учасники пленуму”.

Але разом з тим авторка статті зазначає, що дуже часто книгарня не може задовольнити прохання замовця. Вона пише:

"Ознайомлення з листами заочних покупців магазину дало змогу виявити причини невиконання багатьох замовлень. Не обійшлося тут без бюрократичних перепон, які треба сподіватися, ліквідує начальник Укркниготоргу тов. Воробйов. Справа в тому, що республіканська асортиментно-оптова база книготоргу досить дивно "враховує" замовлення і до вимог магазину "Книга — поштою" ставиться зневажливо. Працівники бази забувають, що вони тим самим зневажають інтереси тисяч читачів, які живуть за межами України. Ця база часто безпідставно відмовляє магазинуві.

Так, скажімо, магазин не міг послати покупцям ні роману "Перекоп" О. Гончара, ні книги "Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка" Д. Іофанова, ні збірника "Українські народні казки та анекдоти" та низки інших видань, бо жодного примірника їх не одержав з бази".¹⁹⁾

Як видно з усього того, що вже було з'ясоване передніше, справа зовсім не в звичайних "бюрократичних перепонах", а у відповідній "подвійній бухгалтерії" національної політики ЦК КПСС. Адже в Канаді (напр., в Едмонтоні) і у ЗДА (напр., у Вашингтоні) агенції московської "Міжнародної книги" дістали для продажу достатню кількість видання "Українські народні казки, легенди, анекдоти", що вийшло в Києві в 1957 р. в кількості 20.000 примірників (грубий том на 544 стор.). І ми зараз маємо це видання в своїх руках. Очевидно, вивіз таких видань за кордони ССРСР в якійсь мірі відповідає інтересам національної за межами ССРСР політики ЦК КПСС, як доказ розвитку видавничої справи в Україні. А разом з тим відповідає й інтересам валютної політики — здобуттю доларів. І навпаки, інтересам партійної політики, як видно, мало відповідає, щоб Українцям за межами УРСР, але в межах ССРСР, провадилося нормальне й достатнє постачання українських видань. Адже ці Українці, що їх вивезено за межі УРСР, приречені партією на зрусифікування, на денационалізацію. Бо чим же інакше можна пояснити, що замовлення республіканської київської книгарні "Книга — поштою" на це видання не було враховане, і вона не одержала жодного примірника", а до Канади й ЗДА — надіслано?

А як згадати, що в Україні ще на 1 січня 1956 р. було 35.077 бібліотек¹¹⁾, а видання "Українські народні казки, легенди, анекдоти" видано тільки в кількості 20.000 примірників, то стає зрозумілим, що ледве чи й половина бібліотек в Україні могла здобути це видання. Авторка пише далі, що в магазині:

"Є ще не виконані замовлення на книги В. Кондратенка "Битва за Дніпро", М. Нагнибди "Хороші люди", І. Чендея "У горах Карпатах", запланованих минулого року видавництвом "Радянський Письменник". Читачі раз-у-раз надсилають листи, запитують про них".

Таким чином, у дуже багатьох випадках духові інтереси читачів-Українців за межами України лишаються незадоволеними через політику обмеження тиражів українських видань.

На жаль, Ганна Заєць, авторка статті, не дає докладної характеристики заочних покупців видань у магазині "Книга — поштою". Хто вони? Які книжки купують, окрім красного письменства? То що. Проте деякі конкретні приклади, що про них вона згадує, дають підстави припускати, що це переважно, якщо не виключно, молодь, яку вивезено з України до різних кутків ССРСР. Мимохідь, проте, вона все ж таки про це згадує й сама. Вона пише:

¹⁹⁾ "Літературна Газета", ч. 26 за 1. IV. 1958 року, ст. 4.

¹¹⁾ Культурное строительство СССР, ст. 269.

"Сотні листів надходять щодня в магазин з усіх кінців СРСР. Це свідчить про широку популярність української книги. Замовлення надсилають і люди, які цікавляться нашою літературою, — постійні жителі тих місцевостей, і наші земляки, що виїхали працювати на цілинні землі, на новобудови, в різні установи і звідти стежать за літературним процесом на Україні".

Ганна Заєць пояснює, що вона навідалася до цієї книгарні, власне, у зв'язку з листом, якого одержано було від М. Паламарчука з м. Куйбишева над Волгою. М. Паламарчук скаржився редакції "ЛГ." на те, що книгарня затримує виконання його замовлення на книги. І дійсно, коли Г. Заєць ознайомилася з справою, виявилось, що:

"Паламарчук досі не одержав ще всіх книг, які просив майже півроку тому. Із п'яти замовлених ним видань у магазині виявилось лише одне — "Антологія української поезії". Її й надіслали йому без затримки".

Щождо решти книжок, що їх він замовив, то книгарня не могла їх надіслати йому не з своєї провини, бо:

"Чотиритомник творів Ю. Яновського, наприклад, готується видавництвом до друку. Роману А. Головка "Артем Гармаш" теж немає на книжковому ринкові. А книга "Українські народні думи та історичні пісні", що вийшла три роки тому, давно розійшлася, повторного ж видання ще не було. Роман Ірини Вільде "Сестри Річницькі" надійшов у книготорговельну сітку лише в березні 1958 року".

Із цих цитат видно, якими книжками конкретно цікавиться М. Паламарчук, що його доля закинула до Куйбишева. Згадує Ганна Заєць про листа якогось В. Гонтаренка з міста Казані і про М. Г. Варламова з міста Калініна, який замовив собі двотомник творів О. Стороженка. Згадує про якусь "Анну Іванівну з міста Цесіс, Латвійської РСР", що є сталим замовцем книгарні ще з 1956 р. Важко припустити, щоб це була не українка, а латвійка, якщо вона є сталим покупцем українських видань. Так само важко припустити, щоб "Іраїда Горбунова з міста Сарапул, Удмуртської АРСР" теж була не Українкою, а Удмурткою. Адже просить вона не тільки "Кобзаря" Шевченка, а ще й "обов'язково українською мовою" "Молоду гвардію" Фадеєва", російського письменника. Можливо, що це з тих молодих дівчат, що їх, як видно, пляново вивозиться з України, і вони, силою створених для них партією обставин, одружуються на місці, але не можуть так швидко забути своєї Батьківщини. Так само згадує Г. Заєць про листа із замовленням "тов. Курила з міста Інта в Комі АРСР" аж на 15 книжок (можливо, що для цілого гурту товаришів) і додає:

"Довгенько, майже рік, лежить той лист в магазині, бо нічого було послати. Тепер вже приготовлено для надсилки йому двотомник Стороженка і перший том творів Котляревського, який тільки-но надійшов на склад".

Що це за Курила і чому він опинився в Комі АРСР — невідомо, звичайно. Нарешті, згадує Г. Заєць про якогось В. Кавуна аж з міста Петропавловська на Камчатці, який пише до "Книги — поштою":

"Мені порадили звернутися до вас мої товариші, які давно вже користуються послугами магазину. Вони задоволені, бо вчасно одержують потрібні книги"...

З цього бачимо, що Кавун на Камчатці не сам, а з гуртом товаришів, і всі вони звертаються до "Книги — поштою" по українські видання і раді, коли їх надсилають їм. А ми добре знаємо, що це за місцевість, де опинився Кавун. Згадаймо, наприклад, що у квітні п. р.десь в районі Камчатки на експериментальній нуклеарній станції сталася якась не з'ясована величезна експлозія, зареєстрована раларною системою на півночі Америки. Що ця експлозія викликала в США військо-ве поготівля і сталася причиною вилету до підбігунових обшарів американ-

ських військових літаків. Отож, знаючи, що це за місцевість, майже неможливо припустити, щоб Кавун та інші українські хлопці, його товариші, потрапили туди за своїм бажанням. Але, опинившись там, вони не можуть забути Україну. Отож, маємо тут справу з українською молоддю, що народилася вже після революції. Вона виросла й пройшла шкільну науку під сильним наглядом численних піонервожатих, комсоргів та політруків. Проте вона ще не втратила своєї молодості. У неї стихійно виробилася любов до своєї літератури й культури, до своєї Батьківщини й свого народу. Про це переконливо говорить широкий, майже дитячий вірш студента Луцької медичної школи Олеса Лупія, що був надрукований в газеті "Радянська Культура":

Я не знаю щастя
Більшого в житті,
Як стрічать проміння
Сонця золоті,
Як іти з народом
Рідним, дорогим,
Як у світі бути
Вічно молодим.

Оця любов і потяг до своєї культури й свого народу відчувається й в отих сухих замовленнях на українські книжки з далекої й чужої півночі.

Ці випадкові факти, що їх для ілюстрації записала собі Ганна Заєць, обстежуючи доручену їй справу в магазині "Книга — поштою", говорять так про розпорошеність української молоді поза межами своєї Батьківщини, аж до далекої Камчатки чи Комі АРСР, як і про намагання тої української молоді не втопитися остаточно в чужому етнічному морі. А відси — потяг до українських книжок. Але цих книжок, цієї відроди з Батьківщини, їм не завжди щастить діставати, бо продукція їх абсолютно недостатня, рівняючи із зрослими потребами української людності і рівняючи з тим, скільки літератури друкується в РСФСР.

4. ЧИ НА УКРАЇНІ ВІРНО РОЗУМЮТЬ ДІЙСНУ ПРИЧИНУ ЯВИЩА?

Після того, що ми ствердили передніше, спершися на факти, намагається, немає потреби доводити, що письменник Я. Баш цілком безпідставно обвинувачував "книготорговельні організації й видавництва" України в тому, що вони, нібито, "забувають про політичний бік справи, про велике ідейно-виховне значення літератури". Для нас, наприклад, цілком ясно, що ці організації (власне — їхні керівники) не тільки не забувають про все те, а **навпаки — дуже добре про все це пам'ятають**. Не дурно ж ЦК партії поставив їх на ці командні в даній ділянці життя становища. А тому Україна й має так мало своїх книжкових видань.

Та такий помилковий погляд на справу (що є, на нашу думку, наслідком нерозуміння колоніального становища України в СРСР та невміння аналізувати факти) має не тільки Я. Баш. Ось і Ганна Заєць, зміст інформативної статті якої ми передніше докладно зреферували, виявивши низку конкретних фактів нестачі різних книжок і неможливість для магазину "Книга — поштою" у багатьох випадках задовольняти потреби замовців-читачів, наївно пише:

"Варто у зв'язку з цим нагадати керівникам Укркниготоргу, які дуже часто замовляють видавництвам знижені тиражі книг, що магазин "Книга — поштою" є місцем, звідки постачаються українські книги тисячам покупців. Не треба боятися, товариші книготорговці, "великих" тиражів. Книги не лежатимуть на складах. Треба їх уміло просувати до читача".

І вона в іншому місці цієї своєї статті адресує до "начальника Укркниготоргу тов. Воробиова" свої сподівання, що він "ліквідує бюрократичні перепони"... Чи треба тут доводити про цілковиту даремність спо-

дівань на "ліквідацію бюрократичних перепон"? Адже всі ці Воробйови якраз на те партією й поставлені на чільні місця по видавничих та книготорговельних організаціях, щоб **аніяк не допускати**, аби оті "великі тиражі" українських книжок, що можуть мати якусь культурну чи наукову вартість, друкувалися й розходилися по Україні.

Проте, якщо в Україні хтось і розуміє дійсну суть справи, що причина усіх цих явищ захована в **колоніальному становищі** їхньої Батьківщини, то в умовах тотального деспотичного режиму й нещадного терору ЦК КПСС вони прилюдно не спроможні про це говорити. І ми не маємо морального права від них цього вимагати, бо ми у вільному світі, а вони — під дамокловим мечем.

5. КІЛЬКА ПРИНАГІДНИХ ПОРІВНЯНЬ І МІРКУВАНЬ.

Щойно ми дізналися, що за розмір тиражу "Антології української поезії", яка мала в Україні з'явитися вперше за кілька десятків років, відбулася ціла війна, аж поки пощастило добитися видання отих 28.000 для сорокмільйонної України. А от київське видавництво "Молодь" видало російською мовою "Героические былины" розміром в 216 стор. в кількості аж 42.000 примірників.¹²⁾ І, нібито, без ніякої війни з боку читачів. Чому так? Мабуть тому, що тов. Воробйов зразу ж замовив таку кількість. Дармащо ті "Героические былины" в достатній кількості, очевидно, були надруковані в РСФСР і відти їх легко можна було потрібі дістати.

Ми абсолютно нічого не маємо проти "Героических былин", але мимоволі нашу увагу притягує факт, що в Україні, де Українців (корінної людности) у три-чотири рази більше за Росіян (зайшлої людности) — "Антології української поезії" бюрократи, призначені партією, замовляють спершу тільки 3.000 і лише під тисненням читацької маси збільшують до 8.000. А коли не всі бажаючі могли її дістати й обурена громадськість глухо загомоніла — додали їй ще 20.000 нового накладу. А от "Героические былины", хоча їх, як ми вже зауважили, без ніякого труду можна було здобути з Москви, зразу ж видають в Україні накладом — 42.000 примірників. І це тоді, коли видавничі можливості України сильно у порівнянні з РСФСР обмежені, коли питома вага усіх книжкових видань України (і українською й російською мовами) через відповідну бюджетову політику ЦК КПСС становить за даними 1955 р. лише 8,5% загальносоюзної кількості. Себто — коли питома вага виданих в Україні книжок майже у два з половиною рази є менша за питому вагу людности України в Союзі.

Чому так? Гадаємо, що тут справа не тільки в особі Воробйова, а перш за все в **напрямку політики ЦК КПСС**, яку на книжній дільниці доручено здійснювати в Україні отому Воробйову, як найбільш надійному.

А ось другий цікавий факт. У Криму здавна жила й живе значна кількість Українців. Тепер їх там не менше за половину, хоча зосереджено їх переважно по селах. На підставі даних, що їх взято з київської преси, ми вже писали, що в Криму КПСС провадить інтенсивну русифікацію. За рік 1956, наприклад, Кримвидав видрукував чимало книжок, але всі (про які ми знайшли відомості) — російською мовою. У тому числі чимало творів українських авторів: Панаса Мирного, Ів. Франка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Ю. Яновського, але всі — в перекладах на російську мову. Очевидно, для найкращого забезпечення оцієї русифікаційної акції в Криму ЦК КПСС ще в грудні 1955 р. призначив секретарями Кримського обкому партії В. Г. Ком'яхова та М. П. Суркіна.¹³⁾ А ось тепер ми знову знаходимо повідомлення про видання Кримвидаву

¹²⁾ "Літературна Газета" (Київ), ч. 23 за 1958 р., ст. 3: "Нові книги".

¹³⁾ Див. докладніше: "Вільна Україна", ч. 10 за 1956 р., ст. 20—24.

за перші місяці поточного 1958 р. Видано покищо дві книжки й обидві — російською мовою. Одна з них — переклад з української мови: С. Скляренко "Легендарный начдив", і видано її тиражем в 30.000 примірників.¹⁴⁾

Третій факт. Львівське книжково-журнальне видавництво також до березня 1958 р. встигло видати дві книжки: одну українською мовою — 10.000 прим. і одну російською мовою — 30.000 примірників якогось В. Беляєва — "Украинские ночи".¹⁵⁾ Очевидно, це для тої маси Росіян, що їх після другої світової війни привезено до Львова для закріплення в місті командної позиції за Росіянами. Через що вони й становлять зараз у Львові 35% всієї людности, хоча до війни їх там майже зовсім не було.

Отож, коли читаєш про всі ці конкретні тиражі видань в Україні книжок російською мовою — 42.000, 30.000, 30.000 — мимовільно згадується історія видання "Антології української поезії" із замовленням Укркниготоргу трьох тисяч примірників.

Чи все це ознаки політики інтернаціоналізму й братерського співжиття, чи це вияв політики грубого московського шовінізму й русифікації?

О. І. Кириченко в промові 11. березня 1958 р. на зборах виборців у Києві, напавшись мокрим рядом на українську еміграцію за те, що вона, нібито, виступає проти дружби російського й українського народів (ніяких доказів він, звичайно, не подав) говорив:

..."український народ гаряче, широко любить культуру російського народу, вивчає багату російську мову. Молодь, інтелігенція, всі трудящі України вивчали і вивчатимуть близьку їм російську мову, бо вони добре знають, що це сприяє кращому взаєморозумінню наших народів, взаємозбагаченню культур, зміцненню дружби і братерського співробітництва".¹⁶⁾

Отож, з цієї цитати виходить, ніби, що оті ясні видання російською мовою в Україні, це наслідок широкої любови українського народу до російської мови й культури, й бажання його, українського народу, зміцнити дружбу й співробітництво з російським народом. Але ми добре знаємо, що український народ тут ні при чому. Він під чужою диктатурою, як і за часів Шевченка — "мовчить, бо благоденствує". Вся сила й причина — у волі диктаторів та їхніх виконавців. Проте, щоб застерегтися від несумлінної чиєїсь спекуляції, ми підкреслимо тут, що ми не були й не є противником дружби між народами. Навпаки, ми завжди обстоювали й будемо обстоювати думку, що дружба між народами — це найкращий шлях до порозуміння і налагодження нормального співжиття між ними. Безконечна ж ворожнеча — це нещастя для обох сторін. Але одна справа народи, та ще тоді, коли їм заткнуто рота, і друга справа — урядові кліки бюрократів і їхня політика. Особливо ж коли ті бюрократи прийшли до влади й закріпилися при ній за допомогою зброї, шахрайства та диктатури. А потім — і це є вирішальне та головне — кожна любов, якщо вона не є "нещасним коханням" (яке ніколи до добра не доводить), має бути **взаємною**. А тому:

1. Якщо "молодь, інтелігенція, всі трудящі України вивчали й вивчатимуть близьку їм російську мову", то чому Росіяни в РСФСР — молодь, інтелігенція і всі трудящі, не вивчали і не вивчають таксамо близької їм української мови?

2. Якщо по всіх школах України, що за конституцією є рівноправною республікою, обов'язково має викладатися російська мова, то чому українська мова не має обов'язково викладатися в школах РСФСР?

3. Якщо в Україні існує маса шкіл з російською викладавою мовою, то чому в РСФСР зовсім немає шкіл з українською викладавою мовою?

¹⁴⁾ "Літературна Газета" (Київ), ч. 23 за 1958 р., ст. 3.

¹⁵⁾ Там же.

¹⁶⁾ "Літературна Газета" (Київ), ч. 21 за 14. III. 1958 р., ст. 1.

Адже Українців в РСФСР живе не менше за 8 мільйонів. Чи може їх там вже винищено?

4. Якщо в Україні щороку видаються мільйони примірників книжок російською мовою, то чому в РСФСР не видається українською мовою? І так далі.

Всі ці факти, що їхню наявність не зможе заперечити й О. І. Кириченко, наочно доводять фальш поданих передніше його мотивувань, а в тому числі й того його твердження, що, буцім-то:

"Радянська держава (себто — СССР) є зразком розв'язання національного питання".

СССР з його деспотичною системою є зразком для наслідування лише для імперіялістів і колонізаторів. І тому не даремно гітлерівський урядовий апарат намагався старанно вивчати досвід КПСС у всіх його відмінностях. І хто його знає, чи велетенське фізичне винищення мільйонів українців в 1929—1933 рр. розстрілами, штучним голодом, нелюдськими способами депортацій до концтаборів тощо за планом, що його розробив і здійснив Сталін за допомогою партійного апарату та військ НКВД, не наштотувало бува Гітлера на думку такого ж гігантського винищення мільйонів євреїв, але більш "прогресивними" засобами — із застосуванням газових камер та крематоріїв? Можливо, що історична наука згодом зможе дати на це певну відповідь.

6. ЩЕ ТРОХИ СТАТИСТИЧНИХ ПІДРАХУНКІВ ТА АНАЛІЗИ.

Нам, на жаль, не пощастило здобути й переглянути усіх чисел за перші місяці п. р. "Літературної Газети", що виходить в Києві двічі на тиждень. Ми мали тільки числа від 17 січня до 1 квітня, та й то не всі поспіль, а тільки 13 чисел. Серед них відомості про нові видання ми знайшли тільки в числах: 5, 13, 19 і 23. Можливо, що це не всі відомості, які були надруковані за весь час від 1. січня до 1. квітня. Крім того, ці відомості охоплюють не всі центральні видавництва й дуже мало обласні. Серед них немає даних, скажімо, про Донецьке й Харківське обласні видавництва, що є, з одного боку, великі, а з другого — дуже зрусіфіковані. Нарешті, ці відомості охоплюють тільки художню літературу й літературознавство і не охоплюють фахової, навчальної, технічної та наукової літератури, де русифікація видань здебільшого — величезна. Отож, картина, що її змальовують ці знайдені відомості, є фактично краща за ту, яку ми здобули б, коли мали б для свого підрахунку вичерпні дані про всі книжкові видання за даний відтинок часу.

У зведеному вигляді відомості про кількість виданих книжок та про тиражі їх є такі:

1. **Державне дитяче видавництво** випустило: українською мовою — 10 назв тиражем 958.000 і російською мовою — 1 назву тиражем 150.000, а всього — 11 назв загальним тиражем 1.108.000 примірників.

2. **Видавництво "Молодь"** випустило: українською мовою — 2 назви тиражем 42.500, російською мовою — 2 назви тиражем 72.000, а всього — 4 назви загальним тиражем 114.500.

3. **Держвидавництво** випустило тільки українською мовою — 9 назв тиражем 117.000 примірників.

4. **Видавництво "Радянський Письменник"** випустило: українською мовою — 17 назв тиражем 216.500, російською мовою — 2 назви тиражем 19.500, а всього — 19 назв загальним тиражем 236.000 примірників.

5. **Закарпатське обласне видавництво** випустило тільки українською мовою 2 назви тиражем 33.500 примірників.

6. **Львівське книжково-журнальне видавництво** випустило: українською мовою — 1 назву тиражем 10.000, російською — 1 назву тиражем 30.000, а всього — 2 назви тиражем 40.000 примірників.

7. **Кримське видавництво** випустило тільки російською мовою — 2 назви тиражем 38.000 примірників.

Разом усі ці видавництва випустили книжок: українською мовою — 41 назву тиражем 1.377.500, російською мовою — 8 назв тиражем 309.500, а всього — 49 назв тиражем 1.687.000 примірників.¹⁷⁾

Звівши всі відомості про тираж до згусклої таблиці, ми матимемо таку цифрову ілюстрацію (табл. 2).

Тираж книжок.			
В-цтва за спеціалізацією (1)	Україн. мовою (2)	Російською мовою (3)	Разом (4)
1. У тисячах примірників:			
Державне дитяче в-цтво	958,0	150,0	1.108,0
В-цтво "Молодь"	42,5	72,0	114,5
Інші п'ять видавництв	377,0	87,5	464,5
Разом	1.377,5	309,5	1.687,0
2. У % до підсумку по кожному видавництву:			
Державне дитяче видавництво	81,2	18,8	100
Видавництво "Молодь"	37,1	62,9	100
Інші п'ять видавництв	81,2	18,3	100
Разом	81,7	18,3	100

Таким чином, тираж усіх 49 назв книжок, що їх взято до підрахунку, розподіляється так: українською мовою — 81,7% і російською мовою — 18,3%. Цікаво, що дуже близький до цього (різниця всього лише — 0,5% ми маємо розподіл тиражу між українською та російською мовами по Державному дитячому видавництву та по інших п'яти видавництвах. Але видавництво "Молодь" випустило вже тільки 37,1% тиражу українською мовою, а решту 62,9% тиражу — російською мовою. Покищо важко сказати, чи це випадковий збіг обставин (бо ми маємо відомості про видання цим видавництвом тільки чотирьох книжок), чи це таки основна риса напрямку всієї праці цього видавництва для молоді. Не виключено, проте, можливість, що на відтинкові молоді ми маємо таки дійсно оцей шалений нажим русифікаторів, які пляномірно діють в Україні за вказівками ЦК КПСС. Це припущення стає ще більш ймовірним, коли ми згадаємо, що:

а) величезна більшість вищих та середніх фахових шкіл України за вказівками ЦК КПСС зрусифікована і підручників для них українською мовою майже не друкується;

б) що за останні п'ять років, за які можна знайти в советській пресі чимало повідомлень, українську молодь, з метою, очевидно, закріпити зрусифікування й обезсилювати життєві сили українського народу та розвиток його культури, десятками тисяч вивозили й вивозять за межі України, і лише до самого Казахстану, як повідомлялося в київській пресі, вивезено було з України 75.000 молоді. Зрозуміло, що величезна більшість цієї молоді вже не матиме можливості повернутися на Україну, бо її вивозиться з явною метою назавжди прикріпити до нових місць оселення. Про це відверто, між іншим, пише й один із співробітників "Радянської України" — М. Симонович, у статті надісланій із Алма-Ати — Актогай. Описавши працю української молоді на будівництві залізниці через велику пустелю в напрямку до китайського кордону, Симонович каже, що навкруги станції Актогай "люди оселяються міцно, назавжди".¹⁸⁾

Цікаві й показові є, між іншим, відомості й про пересічний (вирахований на одну книжку) тираж. Ось вони (див. табл. 3):

¹⁷⁾ Підраховано за даними "Літературної Газети", чч. 5, 13, 19 і 23 за 1958 р.

Табл. 3. Пересічний тираж одної книги в тисячах примірників В-цтва за спеціалізацією Україн. мовою Російською мовою Разом

(1)	(2)	(3)	(4)
Державне дитяче в-цтво	95,8	150,0	100,7
В-цтво "Молодь"	21,25	36,0	28,6
Інші п'ять видавництв	13,0	17,5	13,7
Разом	33,6	38,7	34,4

Як бачимо з графи 4 цієї таблички, найбільший пересічний тираж мають видання для дітей (100,7 прим.). Це пояснюється переважно тим, що книжки для малих дітей невеликі розміром і швидко дітьми нищать-ся. Значно менший пересічний тираж мають книги для молоді (28.600 прим.). Нарешті, ще менший пересічний тираж є книг для дорослих (13.700 прим.). Але незвичайно показове, що в Україні по всіх цих трьох групах видавництв пересічний тираж одної книжки російською мовою (графа 3) є **значно вищий** за пересічний тираж одної книжки українською мовою (графа 2). Тут антиукраїнські тенденції планувальників наочню себе виявляють.

Нарешті, варто звернути увагу ще на одну особливість, яка теж не є випадковою: скільки серед виданих українською мовою книжок було оригінальних і скільки перекладених та які їхні тиражі. Ось ці дані за нашим підрахунком:

Табл. 4. Тиражі книжок, що їх видано українською мовою Оригінальні чи пере- Кількість книг Загальний тираж Пересічний тираж кладені та з якої мови одної книжки

(1)	(2)	(3)	(4)
Оригінальні	25	564.500	22.580
Переклади творів чужих (окрім російських) авторів	9	428.000	47.556
Переклади творів російських авторів	7	385.000	55.000
Разом	41	1.377.000	33.585

Хоча кількість оригінальних книжок, писаних українською мовою, сягає 25 назв, або 61% всієї кількості, виданих українською мовою, проте загальний тираж виносить лише 564.500 примірників, що становить вже тільки 41% загального тиражу книжок українською мовою. Кількість же перекладених книжок, хоча вона й менша за кількість оригінальних та становить 39%, проте тираж перекладених книжок сягає аж 59% усього тиражу, виданого українською мовою.

Пересічний же тираж однієї книжки, що її видано українською мовою дорівнює: оригінальної — 22.580 примірників; перекладів з чужих (окрім російських) авторів — 47.556 примірників, або в 2,1 рази більший; перекладів творів російських авторів — 55.000 примірників, що є в 2,4 рази більше за пересічний тираж одної книжки оригінальних творів українських авторів.

7. V. 1958.

Д. СОЛОВЕЙ

^{1а)} "Радянська Україна", ч. 214 за 12. XI. 1957.

Зі сторінок минулого**Драгоманівські кружки***

(Жмут спогадів на тлі перекручувань історії д-ром Миколою Чубатим)

Написав В. ЛИСИЙ

В чотирьох числах філадельфійського, католицького тижневика "Шлях" (16-19) помістив д-р М. Чубатий статтю п. з. "Недруги Риму серед Українців". Ця стаття — це злобний пашквіль на нашу історичну минувшину, а при тім повно в ній перекручень і неточностей. Д-р Чубатий називає себе істориком, але вже ця стаття і їй подібні, написані раніше, зовсім обезцінюють його як історика.

Я займуся третьою частиною його статті, в якій він пише "історію" драгоманівських кружків в галицьких гімназіях до першої світової війни та історію "безбожницьких громад" в тому часі у Львівському університеті.

Дослівно д-р Чубатий пише в 18-му числі "Шляху" ось що: "...радикали-драгоманівці були головними стовпами безбожництва серед української освіченої молоді та неприхильности до Риму"... "радикали-драгоманівці звертали головну увагу на матеріялістичний світогляд, який то "в ім'я поступу" намагалися зашепити своїм молодшим прихильникам окремим способом індоктринації, а саме з допомогою підбраної літератури, читаної та дискутованої в окремих тайних кружках серед старшої гімназійної молоді та студентів університету, в так званих "драгоманівських громадах", бо духовим батьком того руху був відомий зі Східної України історик Михайло Драгоманів..." Пропускаємо в тім місці невірну характеристику Михайла Драгоманова з огляду на брак місця.

Д-р Чубатий далі пише таке: "Серед мас українського селянства радикально-драгоманівський рух проявився, так зв. "боротьбою з попами" під суспільним оглядом, а в дійсности боротьбою проти Української Католицької Церкви... Зовсім відверто ширили радикали-драгоманівці атеїзм серед освіченої молоді формальною технікою індоктринації, головню відповідною літературою". "Поперше, кожному радикалові-драгоманівцеві казали прочитати безбожницьку книжку "Рай і Поступ", переложену на українську мову чи не самим Драгомановим... Серед молоді перед 1914 р. ця книжка була першим кроком до відібрання віри українській молоді. Вищим щаблем індоктринації було читання, а то й студії безбожної книжки німецького матеріяліста Гекля п. з. "Монізм"... Так само стандартні українські "поступовці-драгоманівці" читали безбожницький твір французького письменника, масона Ренана "Життя Христа", написаний строго в протихристиянським дусі". Наслідки — по думці автора — мали бути такі, що деякі члени тих драгоманівських громад вже на студіях в університеті у Львові виступали з Української Католицької Церкви і засновували "безвіроісповідні громади". В тій індоктринації "атеїзму" поважне місце нібито займала пропаганда проти Риму, себто проти апостольського престолу. "Це була та сама метода, якою послуговувалися від початку до нині большевики в Советськім Союзі" — так закінчує цей розділ М. Чубатий.

*) Дуже радимо читачам прочитати з дуже цінної праці Степана Ріпецького "Українське Січове Стрілецтво" три підрозділи: "Молода Україна", "Таємні середньошкільні кружки" та "Перший військовий гурток", які докладніше висвітлюють працю і значення таємних середньошкільних кружків в тодішніх часах. Радимо і д-рові Чубатому прочитати згадану книжку, щоб він побачив, як треба об'єктивно писати історію. Книжка Степана Ріпецького видана відомим Видавництвом "Червона Калина" в Нью-Йорку, 1956 р.

До цих уривків ми додамо ще одну думку автора з ч. 17 "Шляху", а саме, що активне безбожництво — це винахід українського студентства у Львові, у 80% соціалістичного до 1914 р., а не виключно російських комуністів.

Перейдім тепер до історії тайних кружків в гімназіях Східної Галичини до першої світової війни. Тайні кружки існували до першої світової війни майже у всіх українських гімназіях чи українських паралельках при польських гімназіях, а також в чисто польських гімназіях, в яких були учні-українці. Деякі з них називалися драгоманівськими тайними кружками, як це було, наприклад, в тернопільській українській гімназії і кількох других. Про це я знаю зі з'їзду представників тайних кружків у Львові, в якому я один раз брав участь. Ці кружки не мали формальної централі, а тільки їх делегати з'їздилися раз на рік для обміну досвідом праці. Не діставали ці громади також від нікого згори вказівок, а працювали зовсім самостійно на основі передаваної традиції в даній гімназії. Я знаю зі з'їзду у Львові та зі звітів делегатів, що всі тайні кружки мали на меті самоосвіту, себто заспокоєння голоду книжки у молоді та виховання молоді в політично-самостійницькій дусі.

Ці кружки покликали до діяльності саме життя. Тодішні гімназії не мали таких українських бібліотек, які обслуговували б учнів повністю. Гімназійні бібліотеки, які тоді існували, були розпорядками Краєвої Шкільної Ради і гімназійними катехитами — не раз москвофілами — так цензуровані, що гімназійні учні в дійсності не мали що читати. В бібліотеках звичайно була, т. зв. "Руська Письменність", видавана "Просвітою" і ще деякі речі, але вже видання "Видавничої Спілки", "Літературно-Наукового Вістника" та других видавців пролізали туди дуже рідко. Підручники історії України і української літератури, видані за апробатою Краєвої Шкільної Ради, опанованої, як відомо, Поляками, були сухі і щодо відомостей дуже скупі. В гімназійних бібліотеках не мала місця книжка, яка б виховувала молодь в українським самостійницьким і соборницьким дусі, у якій було б хоч слабеньке протипольське вістря, або в якій був би якийсь подих вільної думки. А гімназійні учні того часу під впливом національно-політичних ідей, які приходили з Західної Європи, прагнули глибшого їх пізнання та поглиблення свого знання і світогляду. Цю потребу заспокоювали бібліотеки тайних кружків. Такою бібліотекою була також бібліотека драгоманівського кружка в Тернополі, яка до мого головства в 7-ій гімназійній класі, мала вже коло 700 (сімсот) поважних книжок, а за два наступні роки до 1000 книжок. Українські книжки куповано на основі каталогів видавництв і каталогу книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка та рецензій в пресі або в Літературно-Науковім Вістнику. Польські книжки куповано на основі згадки про них у польських підручниках, виданих для самоосвітників. Польські книжки в тернопільській тайній бібліотеці були в основі змісту тільки популярно-наукового або й стисло наукового з ділянки філософії, психології, політики, економії і т. д. Були й німецькі книжки. З німецької літератури за моїх часів, закуплено багато книжок з дуже гарного видавництва "Aus Natur und Geisteswelt" та других популярних видавництв. Крім того, бібліотека мала два журнали: "Літературно-Науковий Вістник" і польський демократичний журнал Фельдмана "Крутука". Коли д-р Чубатий пише, що в бібліотеках драгоманівських кружків були соціалістично-безбожницькі книжки, то я запевняю, що за моїх гімназійних часів в бібліотеці тернопільського драгоманівського кружка не було книжки Ренана і не було Гекля "Монізм". Не було в бібліотеці книжки Ренана "Життя Христа", хоч її можна було дуже дешево дістати в німецьким видавництві Рекляма. Тих книжок, про які згадує д-р Чубатий, він не то, що їх не читав, але напевно навіть не бачив. Що він не читав книжки "Рай і Поступ", то видно з того, що він навіть не знає, що цю книжку написав М. Драгоманів, а не, як він пише, що М. Драгоманів переклав її на українську

мову. Нічого безбожного в тій книжці нема. Раджу д-рові Чубатому прочитати її і тоді осудити, чи на підставі цієї книжки можна стати атеїстом. Врешті, книжка "Рай і Поступ" для тодішніх учнів 7-ої чи 8-ої класи гімназії була популярна. Її читав може що-10-ий громадівець при можливості добору прекрасних речей, які були в бібліотеці.

З повітря схопив д-р Чубатий також твердження, що в тайних кружках читано книжку Гекля "Монізм". Передовсім такої книжки не було. Ернест Гекель в 1892 році виголосив в німецькій мові доповідь на тему: "Монізм". Отже, могла бути тільки якась німецька брошурка на цю тему. Е. Гекель написав багато речей на різні теми і під різними заголовками, але не написав такої книжки, що мала б заголовок "Монізм". В Галичині була поширена тоді тільки одна книжка Е. Гекля, а саме "Світові згадки" (Weltraetsel), але ця книжка була написана в німецькій мові, дуже сухо і тяжко. Порадник для самоосвітників не доряджував її читати, а натомість поручав до читання інші речі з історії еволюції в природі. Дійсно треба б сміятися з "страшаків" д-ра Чубатого, якби це не було сумне. Я особисто любив природничі науки і багато в гімназії читав, але не читав ні одної книжки Гекля.

До драгоманівського кружка в Тернополі належали з правила учні від 2-го півріччя 5-тої класи до кінця 1-го півріччя 8-ої класи. Кружок мав два відділи: нижчий до кінця 6-тої класи та вищий від 7-ої класи. Сходини членів кружка відбувалися в суботу в означених місцях гуртками в міру того, як члени мали готові реферати і для поладнання адміністраційних справ. Реферати, себто короткі змісти або комплікації з книжок читав член кружка, а по рефераті відбувалися короткі дискусії. Реферати були з української історії, літератури, філософії, економії, політики, природи і т. д. По рефератах корреспондент починав дискусію, яка не раз була дуже цікава. Користь з таких рефератів була велика. Учасників реферату познайомлювано з різними проблемами, яких член драгоманівського кружка не був в стані сам вистудіювати. Крім того, кожний член чтився критично думати і промовляти. Я сам мав, між іншим, реферати на такі теми: Що це є партія, політика і мораль (на основі книжки професора філософії Павльзена); Що це є еволюція в природі (на основі книжки професора Львівського університету д-ра Нусбаума-Гіларовича); Що це є філософія; Ревізіонізм в соціалізмі (на основі книжок Бернштайна і других). Ці реферати я зберігав аж до другої світової війни, і коли я їх від часу до часу прочитував, то мусів собі сказати, що я б їх не постидався, коли б їх читав і в дорілому віці. Інші члени мали цікаві реферати про соціалізм (основною книжкою була велика книжка Геркнера "Робітничі питання", з української історії, української літератури, про ідею державної самостійності українського народу, про політичні питання (в основі на підставі оглядів Літературно-Наукового Вістника і української преси). Спеціальних рефератів про Драгоманова або його твори за моїх часів не було. Зате, рік-річно перед роздачею свідоцтв ми влаштовували в Гаях Великих під Тернополем Драгоманівське Свято, на яким в програмі було, між іншим, вступне слово і реферат. Напрямок кружка був вільнодумний, але не доктринерський і не безбожницький. У вищих класах належало до кружка 25 до 33% учнів. Належали до нього також учні, які вже у вищих класах гімназії пішли присвятитися священничому званню і які дійсно опісля стали священиками. Між іншими належав до драгоманівського кружка нинішній Митрополит Йосиф Сліпий, про якого ми вже від 7-мої класи говорили, що він буде єпископом. Він мав на Драгоманівському Святі в 1910 р. вступне слово, я мав реферат. Його промова була дуже речева. Він, хоч ревний католик, умів оцінити значення великого М. Драгоманова, як пробудителя новочасного українства. Він інтенсивно користувався дуже цінною бібліотекою кружка, бо був дуже працьовитий і очитаний.

Належати до кружка — це була велика честь. Д-р Чубатий до кружка не належав, бо товариші з його класи, видно, уважали його за

такого, що не надавався на члена кружка. До кружка приймали учнів, яким довіряли, що вони заховують тайну існування кружка. Політичні і релігійні переконання не входили в гру. Бралось до уваги характер. Кожний мусів зложити присягу, що він додержить тайну існування кружка.

Про існування кружка знали і деякі наші професори, які були передше неоднократно членами таких тайних кружків. За їх порадами ми доповнювали нашу бібліотеку. Бібліотека нашого кружка в рр. 1912/13 перейшла на власність Філії Товариства "Просвіта" в Тернополі за го-ловства д-ра Ізидора Голубовича, і з неї користали гімназійні учні без жодних перешкод. Чому це мусіло статися, то окрема історія. Про бібліотеку довідався катехит гімназії, а вона вже була завелика, щоб можна її скрити. Тому, щоб не пропала, її передано до Філії "Просвіти".

З рядів тернопільського драгоманівського кружка вишли наші визначні одиниці, які в національному житті, у визвольних змаганнях і пізніше відіграли визначну роль. Ніхто з них не став комуністом ані большевицьким атеїстом і ніхто не поборював католицької релігії як релігії. Я сам пам'ятаю багато прізвищ моїх однолітків, а деякі прізвища я зібрав від старших членів-кружковців, які не стали безбожниками-атеїстами, як це неправдиво пише д-р Чубатий. Оголошувати прізвища тих людей тут не місце та й не на часі.

Як прийшло д-рові Чубатому в голову писати про якісь неіснуючі "безбожницькі громади" у Львівському університеті та порівнювати 80% української університетської молоді у Львові перед першою світовою війною з теперішніми большевиками, трудно вгадати. Взагалі треба ствердити, що таке порівнювання — це очевидна неправда.

Коли б М. Чубатий був совісним істориком та справжнім християнином, то він не писав би неправди, але передовсім ствердив би, що в часі, про який він говорить, панували в нас особливі відносини. Тоді в нас священники були москвофіли, а як не москвофіли, то "рутенці" з фєвдальним аспіраціями.

Розуміється, що й політика цих людей не була національною, а тільки або австрофілською, або москвофілською. Від 1860—1890 рр., себто від часу нової конституційної ери в Австрії аж до заснування першої політичної організації Української Радикальної Партії йшло велике друге національне відродження, у якому головну роль грав малий гурт національно свідомих світських та духовних інтелігентів. Проти цього гурта скрито й явно виступали рутенці і москвофіли, яких 1870 р. канцлер о. М. Малиновський в порозумінні з митрополитом Йосифом Семблатовичем взявся консолідувати на підставі програми, у якій заявлялося вірність католицькій вірі з греко-католицьким обрядом, Австрії і її цісарській династії. "Про Україну, про самостійність — не хотіли чути, а мову українську вони уважали противну "духу нашого язика" галицько-руського".

По однім боці стояли українські самостійники, коли говорити мовою сучасника, а по другім боці москвофіли, рутенці та австрофіли з величезним числом греко-католицького духовенства з митрополитом канцлером у Львові у проводі. Боротьба з москвофілами, боротьба з шляхетством, боротьба з рутенством мусіла носити "антипопівський" характер, але не антирелігійний. Священники, які йшли з національним і політичним відродженням, мали серед народу великий пошанівок. Тільки ці священники, перейняті демократичним духом національного відродження та народницькими ідеями, що їх поширив Драгоманів, Франко і його гурт, відіграли велику роль у відродженні українського народу. Вони брали активну участь в культурно-освітній, господарській і політичній праці разом з радикалами і націонал-демократами.

До таких заслужених священників в Тернопільщині належали в тому часі, між іншими, о. Платон Карпінський, о. Михайло Світєнський, о. Евстахій Цурковський, о. Глиньський, о. Кувіцький та інші. Зі згаданими священиками співпрацювали в Тернопільщині на освітньо-культурнім

полі радикали д-р С. Брикович, д-р В. Гуркевич, Остап Постригач — кандидати адвокатури, студент Володимир Сеник, і інші. В двійку з о. Платоном Карпінським я вів інтенсивну агітацію за радикальним кандидатом до галицького сойму, Павлом Думкою, в часі моїх академічних студій. Я працював під головством о. М. Конрада в освітній секції Філії "Просвіти". Коли б драгоманівці-радикали були такими чортами, якими їх малює М. Чубатий, то напевно священики не були б з ними співпрацювали.

На основі того, що д-р Чубатий в останніх часах випискує — висновок може бути тільки один, а саме, що теперішня його орієнтація відбилася на його психіці. Треба бути обережним при читанні його писань.

В. ЛИСИЙ

„Рік грози і надій“ (уривки)*

Написав Микола ГОЛУБЕЦЬ

Стор. 38.

Безпосередньо по загально-студентському з'їзді,¹⁾ відбулися сходини радикального студентства й на них означено речинець та програму І з'їзду української радикальної молоді, що й відбувся в днях 3-5 жовтня 1913.

Стор. 40. Розділ X.

В конгресі радикальної молоді прийняло участь 133 учасників, в чому тільки 12 нерадикалів.²⁾ Але коли переглянути список з'їздових рефератів, то стане ясно, що з питанням радикальної партії й програми був зв'язаний тільки реферат Миколи Балицького "До організації радикального студентства". Решта рефератів мала загально-студентський, всеукраїнський і суто національний характер. Можна б навіть дивуватися, чому українська, радикальна молодь признала потрібним взагалі скликати той з'їзд, раз уже відбувся всеукраїнський студентський з'їзд, що на ньому могли студенти-радикали поводитися вільно, як у себе дома. Без глибших причин вона того, очевидно, не зробила. Не тому, щоб дати на ньому вияв своїм програмовим нахилам для видвигання, на світлювання і вирішування соціально-економічних питань (Знаменитий реферат К. Коберського). Не тому, щоб без постороннього втручання, зайняти вже раз становище до посилення клерикалізму в українському, культурно-політичному житті, але може тому, щоб поважніше, як на попередньому, всеукраїнському конгресі молоді, застановитися над міжнародним положенням України, та її виглядами на активну участь у надвигаючому, воєнному конфлікті.

*) Книжка М. Голубця "Рік грози і надій" вийшла в 1934 р. у Львові накладом І. Тиктора в "Українській Бібліотеці" ч. 4. Друкуємо уривок з цієї книжки, щоб читачі побачили з історичної перспективи, яка проблематика інтересувала радикальне студентство до першої світової війни. — Ред.

¹⁾ Другий З'їзд Українського Студентського Союзу відбувся у Львові в днях 2-4 липня 1913 р. — Ред.

²⁾ В з'їзді української радикальної молоді взяв участь також І. Франко, який приватно з признанням висловлювався про зміст рефератів. Розмовляв тоді особисто і з підписаним по виголошенні ним реферату на тему: "Про аграрне питання", який то реферат опрокидував тези Маркса-Кавтського в аграрнім питанні. — **В. Лисий.**

Характеристичне: На II. всеукраїнському, студентському конгресі прочитав один з своїх найкращих рефератів — Донцов,³⁾ усталив і перепер низку своїх резолюцій, але і дискусія не відповідала боевому наставленню реферату й резолюцій і само голосування виявило розбіжність серед української, національної молоді там, де говорилося про мілітаризацію настроїв і воєнну підготовку. Люди, що поклонялися "культурним цінностям", хотіли вчитися, здавати іспити й добиватися посад, а коли їм хто звертав увагу, що гряде великий час, то вони нервувалися й ляляли.⁴⁾ Зовсім інакше, не тільки формальне становище, але й психічне наставлення було тоді серед радикальної молоді. Радикали, хоча програмові пацифісти й соціялісти, зайняли тоді становище, якого слід було ждати від націоналістів. Зрозуміли, що війна неминуча й треба до неї готуватися.

Студент **Євген Яворовський** виголосив на з'їзді радикальної молоді реферат на тему: "Самостійність України і наші домагання в межах Австрії".

Референт говорив, що аби добитися самостійності, треба визбутися психіки й моралі рабів, заступаючи її самостійницькою мораллю. Перед українським радикалом розгортається два шляхи: один веде до заспокоєння покривдженого почуття національної справедливості в соціалістичному ладі, другий до соціалістичного ладу в національній державі. Примушений вибирати, реферат вибирає — другий шлях: боротьби за національну самостійність.

Перекладаючи свої думки на мову реальних фактів і явищ, референт бачить можливість реалізації самостійності України в орієнтації на одну з держав, що під тодішню пору володіли Україною.

Про те, що наш вибір мусить впасти на Австрію, референт не потребував говорити.

Але для того, щоб наша політична орієнтація мала ґрунт під ногами й не була виявом рабства та безсилою льюалізму, треба створити мілітарну силу, що могла б заважити в майбутній війні. Закладання "Січових Стрільців", це вже наскрізь дозріле питання. Очевидно, не слід при тому, занедбувати буденної праці й боротьби, що її найближчим досягненням мусить бути національна автономія.

Реферат Яворовського не виблискував жемчугами реторики, ані складної аргументації. Не шермував словом, мов шпадою, але й не грішив демагогією. До того ж мав щастя бути виголошеним перед відповідно наставленою аудиторією. Коли, свого часу, І. Чмола зважився на мілітаристичний реферат перед старшими патріотами, то він був дуже короткозорий і слабкий психолог, сподіючись зрозуміння в тих, що в них навіть телеграма про смерть матері, мусіла полежати в бюрку й набрати "амтскафту". Яворовський мав куди кращу аудиторію: дискусія розвелася не над принциповими питаннями, а тільки над шляхами й засобами для їх реалізації. Радикали-соціялісти не сумнівалися ні хвилини в тому, що тут нема чого гаяти часу, а братися за військову підготовку громадянства. Треба використати наш самозрозумілий льюалізм, ширший і тривкий настільки, наскільки інтереси Австрії покриватимуться з українськими інтересами. Це було становище радикальної молоді тим різкіше, що не поділяла його більшість націонал-демократичної молоді...

Учасники палкої дискусії вказували, що "не можемо безумовно всі свої пляни будувати на тому, що буде робити Австрія. Як наші дороги

³⁾ Д. Донцов був тоді соціал-демократом, з чисто **австрофільською орієнтацією** в питанні визволення українських земель. — Ред.

⁴⁾ Український Студентський Союз мав 4 секції у Львові та секції на провінції. Дві секції у Львові мали політичну закраску: II драгоманівська секція та IV секція, до якої входили студенти переважно національно-демократичних переконань. До тої національно-демократичної секції належав тоді як її провідний член Є. Коновалець. — Ред.

зійдуться, то не будемо відкидати подаваної нам допомоги; а як розійдуться, то мусимо числити тільки на себе. Дискутанти бажають, щоб вести інтенсивну, самостійницьку пропаганду серед народу. При тому треба звертати увагу на те, що повну волю й економічну рівність могли б ми досягнути аж тоді, коли будемо мати свою, незалежну Українську Державу". ("Шляхи", I. XI. 1913, ч. 8-9, ст. 103).

Згідно з напрямними рефератів і дискусії, перша з резолюцій з'їзду радикального студентства говорила з маніфестаційною проречистістю про "конечність здобуття Самостійної України, як державного організму, зложеного з усіх трьох частин української землі, що підлягають тепер Росії, Австрії й Угорщині".

Монархізм і скоропадщина

(ДО ІСТОРІЇ БЛУКАНИНИ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ
СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ)

Написав Никон НАЛИВАЙКО

I.

ПРАВДИВИЙ МОНАРХІЗМ ВІДМЕР

Правдивий монархізм, як система державного правління, не може існувати тільки на писаних, чи звичаєвих нормах конституції такої, чи іншої держави. Щоб монархія могла функціонувати без суспільних заворушень, вона мусить спиратися на твердому суспільному світогляді, який в свою чергу ґрунтується на вірі в спеціальне Боже призначення й упривілеєння означеної кількості родів. Один із тих родів покликаний Божою ласкою до начального становища в державі, а інші роди до правління в менших областях цієї держави. Це родова аристократія. Як монарший рід (династія), так і інші аристократичні роди передають свої з Божої ласки привілеї з батька на дітей. Перший предок династії, чи перший предок аристократичного роду, губиться в мряці міту. Монархія може існувати в тім "чистім виді" тільки при умові, що не тільки члени династії і аристократичних родів мусять самі вірити в своє Богом дане посланництво, але в такий привілей із Божої ласки вірять ціле суспільство даної держави. Як тільки віра в цю надприродну місію, хоч трохи захитається, починається кінець монархії та аристократії "з Божої ласки". На арені історії з'являється тоді боротьба наперед за обмеження до теперішніх привілеїв династії і аристократії, а потім за їх цілковите усунення.

Це короткий схематичний образ історичного розвитку монархістичної системи і аристократії з Божої ласки. Цій системі положила кінець ідея суверенності нації, в якій міститься невідривно ідеал братерства і рівноправності всередині нації. Проти монархістичної системи, спертої на аристократію, виросла національна і суспільна демократія. Віру в нерівноправність людей, випливаючу з буцим то Божої ласки для династії і аристократичних родів, заступила вповні віра в людину, як основу національної спільноти. Конституційна монархія навіть у своїх перших початках, це поділ ласки Божої між монарха і націю. З розвитком свідомості народу ласка Божа крок за кроком покидає монарха і переходить на нарід, чи пак на його виборне представництво. Кінець цього розвитку конституційної монархії завершується двома способами: або проголошенням республіки, або проголошенням монарха тільки символом національної і державної єдності без рішального голосу на хід дер-

жавних справ. Сьогодні є загальною віра, що то власне через голос народу проявляється воля Бога в суспільно-державних справах, а не через голос одної особи монарха.

Той розвиток зазначений тут тільки схематично — головними рисами. Були демократи за світлих днів панування монархістичного принципу, як є тепер кола, що не вірять в людину і націю, а тим самим не вірять у людство взагалі. Проте, нам ідеться тут тільки про панівний принцип у суспільстві, а не про перші паростки наростаючого новітнього демократичного руху, або про залишки старих і пережитих думок і забобонів.

Якщо йдеться про українську націю, то вона могла зі свого упадку при кінці 18 і в першій половині 19-го сторіччя піднятися не завдяки консерватизмові, монархізмові й аристократизмові, а виключно завдяки революції духа, республіканському демократизмові і суспільному радикалізмові, а також соціалізмові. Консерватизм всередині 19 сторіччя (1848) означав в Україні ніщо інше, як збереження того стану поневолення українського народу, в якому він знаходився, обдуртий з усіх людських і громадянських прав. Монархізм і аристократизм, це було ніщо інше, як консервація на Заході польського, а на Сході московського панування в політично-державній і суспільно-господарській ділянці. Як виглядали тодішні і ще пізніші українські консерватисти і монархісти, про це може свідчити хочби один яскравий і типовий приклад. Тоді то (1850 р.) канцлер митрополичої консисторії у Львові і після митрополита перша особа в Греко-Католицькій Церкві та в громадсько-політичній житті, крилошанин о. Михайл Малиновський писав в спеціальному поученні всім вірним таке:

"Общій!) обов'язанности граждан:

1) Любити і почитати верховную власть, которая сосредоточается в Монарсі.

"2) Молитися за Царя, за вся во власти і за всі чоловіки.

"3) Повиноватися начальству за самую совість. Не осуждати дійствий і требованій Правительства, которых доброта не всім дозримає єсть. Християнство противное єсть всякой мятежи і святі апостоли і первіє християни за повиновеніє Богу гониміє невинно лучше страждали, а не вставали против власти по приміру Христа, повинующегося несправедливого Его судящему."

Тільки перемога над ідеєю цього "чистого монархізму" і анімальної вірності аристократичній системі, на польській і російській практиці, принесла відродження української нації і її надію на визволення.

В Україні монархізм мідмирав від самого початку національного відродження. Його місце займав республіканізм, що нав'язував до традиції Української Козацької Держави, виповняючи його новітніми демократичними ідеями.¹⁾ Дослівно ні одного публіциста або теоретика монархізму нема серед політичних діячів, які змагали до відродження української державності. Тим то нема дива, що в 1917—1920 роках навіть пізніші публіцисти монархізму на еміграції, визнавали себе в своїй діяльності в Україні демократичними республіканцями.

Відсутність українського монархістичного руху (і навіть монархістичної думки) пояснюється тим, що не було ніякого потомка української династії, який претендував би на український монарший престол. Тільки довкола живої особи такого династичного потомка міг гуртува-

¹⁾ Подаємо цитату теперішнім правописом, бо в друкарні нема всіх друкарських знаків "максимовичівки", якою писана ця "наука". Н. Н.

²⁾ Михайло Драгоманів, який був першим, що творив чисто українські терміни для політичних понять з міжнародним значінням, в перших своїх творах перекладав міжнародну назву "президент" держави на українську традиційну назву "гетьман", а республіку назвав "гетьманщиною".

тися монархістичний рух на підставі традиції, як це було в Франції з прихильниками Бурбонів, або з прихильниками роду Бонапарте, поки він не вигас. Правда, може ще існувати і діяти чисто теоретично-ідеологічний рух монархізму, без особи династичного претендента. Але такий рух мусів би завмерти без рятунку, якщо не знайшов би в догляднім часі вибраної династії якоїсь чужої, що була б принаймні здалека посвячена з колишнім монаршим родом України. Тим часом таких потомків, навіть тільки посвоячених з колишнім родом Ярославичів (київською династією) чи їх розгалуженнями, нема ніде. В тій ситуації залишається тільки така можливість, щоб теоретично перекопати більшість українського народу, аби він заступав програму монархізму в тім сенсі, що в хвилині відновлення незалежної української державности Установчі Збори України мають рішення питання монархії чи республіки і у першім випадку вибрати якусь династію.

Всі ті можливості дуже неправдоподібні. Аргументи за монархію без монарха з Божої ласки в нинішніх часах цілком непереконаливі для народів, в яких не залишилася давня династія з минулих віків.

II.

РУХ МОНАРХІСТІВ-СКОРОПАДЧИКІВ НЕ Є ДІЯСНИМ МОНАРХІЗМОМ

Поява українського монархізму на еміграції, починаючи від осені 1920 року, є ґрунтована на самих історичних фальшах. Наперед фальшовано давно українську історію, представляючи козацьке гетьманське республіканство монархізмом. Хоча історія української козацької державности не знає ні одного випадку, щоб тоді був зроблений вибір якогось одного роду для гетьманування, то все одно прихильники українського своєрідного монархізму зразу називали свого майбутнього "трудового монарха" гетьманом, а себе частіше гетьманцями, а рідше монархістами. Другим фальшом було те, що ці еміграційні монархісти стали всупереч правді голосити в своїх публікаціях, що генерала Павла Скоропадського вибрав гетьманом повноправний з'їзд українських хліборобів. За свіжої пам'яті навіть провідники монархістичного руху, В. Липинський і С. Шемет не писали такої явної неправди. В Хліборобській Україні (книга перша) один із основників того руху, Сергій Шемет, у цім органі Липинського, виразно підкреслює, що гетьмана вибрав собі з'їзд "Союза Земельних Собственников" 29 квітня 1918 р., з яким пізніші еміграційні монархісти-гетьманці не мали абсолютно нічого спільного.³⁾ Павла Скоропадського таким чином формально вибрала московська організація великих земельних власників, а не українські селяни-хлібороби чи козаки.

Третім фальшом є імплікація, звичайно мовчки додавана до уступів про наслідну монархію в роді Павла Скоропадського, мовляв, Павло Скоропадський був проголошений наслідним гетьманом у Києві. Ніколи в ніякій заяві, своїй власній, чи свого уряду, гетьман Скоропадський не зазначив, що він вважає свою владу монаршо-наслідною. Навпаки, він у своїй основній "грамоті", датованій 29 квітня 1918 р., виразно підкреслив, що бере владу тимчасово, а оповіщений одночасно "Законом про тимчасовий устрій" також у самім заголовку казав про свою тимчасовість. Тривалий лад мав ухвалити вибраний народом сойм. Кінець-кінців утворений кабінет міністрів під прем'єром Федором Лизогубом, у своїй офіційній декларації в імені своїм і гетьмана подавав урочисто до відома народу, що гетьман "не думає стати самодержцем", тобто в біжучім розумінні колишньої Росії — монархом. Він, мовляв, відновив тільки традиційну назву голови держави. Свою владу вважає гетьман тільки

³⁾ Гляди: "Хліборобська Україна" за редакцією Липинського, збірник I. за 1920 р., сторона 70.

тимчасовою, а його завданням є тільки довести країну до хвили "скликання народного представництва, яке висловить справжню, ніяким напором з ніякого боку непофальшовану волю українського народу щодо будучого ладу України.") Ці акти не залишають ніякого сумніву про те, що формально режим гетьмана проголошував себе республіканським і демократичним, а внутрішній лад держави мав установити остаточно сам суверенний нарід через своє виборне представництво.

Гим то нинішні гетьманці не можуть покликуватися на якийсь нібито монархізм в 1918 році, а проголошуючи себе монархістами, не мають морального права не тільки з погляду конституції давньої козацької державності 16-18 віків називати себе гетьманцями, але навіть у сенсі гетьманського режиму 1918 року.

III.

СКОРОПАДСЬКИЙ ВЧИНИВ ЗАМАХ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРОТИ ВЛАСНОЇ КОНСТИТУЦІЇ

В теорії могли б еміграційні монархісти-гетьманці бути одночасно прихильниками і борцями за самостійність України та визнавцями монархістичного ладу в Україні. Вони могли б тепер навіть лясувати кандидатуру монарха на майбутній престол України при двох умовах: 1) Що вони шире будуть шанувати суверенність народу в справі установлення засадничого конституційного ладу, отже також вирішення питання, чи Україна має бути республікою чи монархією та 2) Що їхній кандидат на монаршу династію не буде викликати явного підозріння щодо щирости їх самостійницьких державних декларацій. Власне щодо другого пункту мусимо мати застереження і то дуже поважні.

Насамперед не можна залишити байдуже на боці питання, як прийшов був до влади в квітні 1918 р. Павло Скоропадський, якого теперішні монархісти-гетьманці уважають своїм династом. Документи, оповіщені самим істориком наших монархістів, Дмитром Дорошенком, доказують незбито, що його поставили при владі німецькі генерали, та московські й змосковщені поміщицькі і капіталістичні кола в Україні. Але гетьман Скоропадський при своїм державнім перевороті і пізніше складав урочисто своє чесне зобов'язання, що він тільки "рятує українську державу від бешкетів і анархії. Після заведення "спокою" він зобов'язувався своїм офіцерським і гетьманським словом, що про основний лад України рішить всенароднє представництво. При кожній нагоді він і його уряд підкреслювали, що вони бажають розбудувати в силу і повагу самостійну Українську Державу.

Отож можна було б теоретично забути на його перший державний захват проти легального і легітимного уряду та народного представництва Української Народньої Республіки, якби не те, що по шістьох з половиною місяцях Скоропадський вчинив новий державний захват, але тим разом проти самої української держави.

В жовтні 1918 року Скоропадський зразу зробив один рішучий крок до українзації свого уряду, який до того часу був у більшості зложений з московських і змосковщених політиків. Тоді покликав він до уряду вже половину українських діячів із поміркованого табору. Здавалося, що еволюційним шляхом режим гетьмана Скоропадського переміниться у чисто український і справді державотворчий під натиском українського консолідованого національного табору і під впливом тодішніх переломових міжнародніх обставин.

Міжнародня ситуація тиснула гетьмана до скорої згоди з українським національно-політичним табором, що був консолідований в "Ук-

*) Гляди Дмитро Дорошенко: Ілюстрована Історія України, том II, сторона 95.

раїнським Національним Союзі", де були об'єднані всі українські політичні організації та професійні централь. Гетьман прийшов до влади тільки при допомозі Німців. Тим часом при кінці жовтня вже було видно, що Німці за кілька днів скапітулюють перед антантою і тим самим гетьман втратить свою збройну підпору. Нечисленні українські відділи, які організував гетьманський режим, не могли б оборонити його проти біло-російського повстання або проти большевиків, якби тільки Німці заявили свою нейтральність. В народніх масах кипіло невдоволення і ненависть проти режиму. Кожної хвилини могло то тут, то там вибухнути повстання повітового характеру, яке могло перемінитися у всенародне. В такім положенні кожний голова режиму в Україні, який почував би себе справді українським державником, мусів би шукати угоди з "Українським Національним Союзом", щоб створити сконсолідований український фронт і репрезентантам того фронту передати свою владу мирно й спокійно. При добрій волі гетьмана мабуть були б рішальні чинники УНСоюзу погодилися на те, щоб гетьман залишився далі тимчасовим президентом держави, якщо був би покликаний до керми коаліційний український уряд. Це не припущення, але факт, що такі проекти поважно обговорювалися в УНСоюзі і на це погоджувався вповні В. Винниченко, як його голова.⁵⁾ Проте, гетьман не пішов на шлях національної консолідації в ім'я державного інтересу України, але вибрав протинаціональний шлях: він 14 листопада розпустив дотеперішній свій уряд, що мав половину українську і половину московську, а натомість покликав новий уряд чисто московський під прем'єром Гербелем, а свої військові відділи піддав командуванню московському генералові і денікінцеві графові Келлерові. В тій ситуації ніхто не міг мати вибору, якщо почував себе Українцем: мусіло наступити українське повстання, якщо Українці не мали погодитися на те, щоб ними правили Москві. Згідно з одночасною "грамотою" гетьмана метою його нового уряду мала бути праця для відбудови Великої Росії на федеративних основах.

Хто вдумается в таку поведінку Скоропадського, той не може визнати його в ніякій мірі українським діячем, а вже аж ніяк українським державником. Ніякий Українець, що почував себе зобов'язаним до державного будівництва, не віддасть влади в Україні зі своїх рук ворожому для самостійності України московському елементові. Тепер ясна наша теза, що Скоропадський не може бути в правдивого Українця-монархіста ніколи кандидатом на основника монаршої династії України.

Хтось може сказати, що все це було неможливе для Скоропадського, бо прецінь він був консерватистом і великим поміщиком, ворогом всяких радикальних суспільних перемін і зокрема соціалістів, а в УНСоюзі провадили все соціалісти на чолі з Винниченком, Шаповалом і потім Петлюрою. Таке міркування не витримує історичної критики. В тім самім часі, 11 листопада, була така сама ситуація в Польщі. На її чолі стояла накинена Німцями "регенційна рада": князь Любомірський, архієпископ (пізніший кардинал) Каковський і банкір Островський. Вся ця трійка — просто типові консерватисти, прихильники капіталізму і вороги всякого соціалізму. Проте, щоб уникнути внутрішньої боротьби, регенційна рада сама добровільно передала цю владу Юзефові Пілсудському, тодішньому провідникові польських соціалістів.

Никон НАЛИВАЙКО

⁵⁾ Гляди про це в спогадах Микити Шаповала, який на цю тему мав розмови з Винниченком: Трудова Україна (Прага) числа 2 до 7. за 1932 р., де оповіджена докладно цим організатором повстання Директорії та історія його підготовки. В числі 2 Шаповал оповідає: "Вкінці жовтня Винниченко сказав, що можна було б погодитися хіба на таке: коли б Скоропадський передав усю владу УНСоюзові, то можна йому пообіцяти в будучій республіці становище президента з титулом гетьмана".

ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ ЕМІГРАЦІЙНОГО МОНАРХІЗМУ

(ЛИПИНСЬКИЙ І СКОРОПАДСЬКИЙ)

Українського монархізму, як концепції визвольної державно-творчої боротьби, в самій Україні ніколи не було. Український монархізм, як визвольна концепція, появився шойно на еміграції, починаючи 1920-тим роком. Творцем його є Вячеслав Липинський. Він сам, в Україні, не був монархістом, а радикальним демократом і співтворцем партії "хліборобів-демократів". Шойно на еміграції він зневірився в демократичну ідею і став монархістом. Без його популярного пера ніколи не постав би монархістичний рух на еміграції. Шукаючи за кандидатом на династа, він спинився на Павлі Скоропадським і став його пропагувати серед консервативної частини еміграції, ідеалізуючи його особу всякими способами.

Сам Липинський знав дуже добре національну непевність характеру Павла Скоропадського і його моральну хиткість. Цього він громаді не говорив і в своїх "Листах до братів хліборобів" не писав, тобто ширив серед громади для політичних цілей неправду. Для внутрішнього вжитку монархістичної організації гетьманців він все ж таки виміг від Скоропадського і всіх членів "Ради Присяжних", щоб Скоропадський дав слово чести, що він сам нічого не буде робити в політичних справах без поради з "Радою Присяжних", тобто, щоб він був конституційним, а не абсолютним монархом. Ця умова сталася в Бадегу і тому називається "Бадегською умовою". Тоді то Скоропадський дав слово чести на це, а зате Липинський пустив усі лотки пропаганди монархізму з втіленням його в особі Скоропадського. Попри закрашену неправдою (тобто демагогією) в ідеалізації особи Скоропадського, як "трудового монарха", Липинський тоді ж пустив потопу неправди про роллю української демократичної інтелігенції у визвольній боротьбі України. Власне плодovitості і безоглядності пера Липинського завдячує тепер (попри Донцова) антидемократична течія всі свої криві аргументи проти демократії.

Тим часом Павло Скоропадський самовільно продав був Карпатську Україну за обіцяних 50 тисяч мадярських пенгів місячної платні протягом чотирьох років. Коли про це довідався Липинський, то пізнав, що в "трудового монарха" Скоропадського слово чести варте тільки 50 тисяч мадярських пенгів і бідьш нічого. Цей факт віроломства так обурив Липинського, що він викляв публічно Скоропадського і його рід від кандидатури на монарха України. Про це він дав був комунікат у "Ділі" (Львів).

Нижче подаємо лист Липинського до голови Січей у ЗДА ("головного отамана"). Цей лист, як документ говорить сам за себе і не потребує коментарів.

Одно тільки треба замітити: як можуть редактори монархістичних газет і покликів одними устами славити Павла Скоропадського і Липинського, який Скоропадського викляв.

Всі підкреслення в листі Липинського додані. Текст записок Павла Скоропадського в справі фінансової трансакції про відступлення Карпатської України Мадярам був друкований в попереднім випуску "Вільної України", згідно з оригіналом в московській мові.

Бадег, д. 20. IX. 1930.

Високодостойний Пане Головний Отамане!

Перш за все прошу прийняти мою найсердечнішу подяку за ласкаво прислані мені фотографії Ваші і Вашої родини. Нині вже зовсім добре уявляю Вас і маю вражіння, що Вас особисто знаю. Отаке нав'язання стислішого духового контакту з Вами особливо важне для мене тепер, коли ідея і організація наша переживають найстрашнішу кризу, яка тільки могла зустрінути нас.

Події пішли тут так швидко, що вже не міг я діждатись наслідків Вашої інтервенції в Центрі. Зрештою, при напрямі, який там тепер панував, така інтервенція була-б безцільна.

Сьогодні посилаю комунікат до "Діла", і сьогодні-же його копію посилаю Вам. Комунікат цей скаже Вам все, що можна було прилюдно сказати і що творить суть цілої справи. Але єсть ще факти, про які прилюдно говорити не можна, а про які вважаю собі обов'язком повідомити Вас (очевидно абсолютно довірочно), щоб Ви мали повний образ дійсності, приймаючи те чи інше рішення.

В січні 1929 р. п. Скоропадський, не порадившись зі мною і без мого відома, поїхав до Будапешту, там підписав акт, яким в імені будучої Української Держави вирікся на користь Угорщини всіх прав до Підкарпатської Руси, зажадав одночасно від угорського уряду 50 тисяч пенгів місячно в протязі трьох літ, потім згодився на менше, не одержав, розуміється, нічого сенько, крім двох польовань, на які його передтим, ніж він документ підписав, запросили, і, оставивши підписаний ним акт в руках угорського уряду, вернувся ні з чим до Берліну.

Це факт, про який п. Скоропадський мусів мене потім докладно повідомити, переславши мені записки своїх розмов в Будапешті. Чи не було інших подібних фактів, мені невідомих, про це не знаю, але, пізнавши вдачу п. Скоропадського, підозріваю, що такі факти могли бути, а тепер напевно будуть. Цей нахил п. Скоропадського до самої безсовомної, і при тім нерозумної, політичної спекуляції був між иншим одною з причин, чому при т. зв. "бадєгській умові" я зажадав від п. Скоропадського слова чести, що він нічого не буде робити без мого відома. Це слово п. Скоропадський зламав і тепер він має знов вільну руку, бо ані п. Скоропис, ані п. Шемет не мають стільки авторитету, щоб його здержати. Значить, коли Ви вирішите далі піддержувати п. Скоропадського, то мусите бути приготовані, що Вас можуть зустріти дуже неприємні несподіванки в найдражливішій сфері міжнародної політики.

Розуміється, Ви самі знаєте, що од Вашого рішення, як представника єдиної нашої організованої сили, залежить дуже багато. Розумію Ваше трагічне становище, бо сам я в такому становищі мучився, поки напешті не зробив того, що наказувала мені совість. Ніяким чином на оце Ваше многоважне рішення впливати не хочу і зразу Вам зазначаю, що навіть не хочу і зразу Вам зазначаю, що навіть, як останетесь при Скоропадським (розуміється без орієнтального рабства, яке Вашій природі чуже), то це мого поважання до Вас і мого доброзичливого до Вас вітання не змінить. Дозволяю собі тільки політичні з Вами зовсім об'єктивними думками про ці виходи, які, на мою думку, можуть стояти перед Вами.

1. **Остаєтесь при Скоропадським.** Тоді мусите забезпечити "Січі" од всяких несподіванок, а саме від того, що зроблено зі мною, коли я показався для спекулянтів невідгідним. Для цього були-б два виходи:

а) кращий: перевести те, що мені не удалось, але що Вам тепер удатися може, а саме, **щоб п. Скоропадський абдикував** і передав свої права сину, з тим, що Головою Гетьманської Управи при Данилі Скоропадським буде Д. Дорошенко. Хоч проф. Дорошенко не єсть людина боевого характеру, але він має те, чого абсолютно не мають теперішні виходи в Ванзее: Скоропис і Шемет — а саме політичний такт і політичну чесність.

б) гірший: зажадати від п. Скоропадського призначення нової Гетьманської Управи в порозумінню з Вами під умовою, що Ви будете в курсі всіх важніших справ, і що ніяке важніше рішення, без порозуміння з Вами, прийнятим бути не може.

II. **Йдете з нами.** Тоді оголошуєте, що нічого в січовій ідеї не змінилось за винятком того, що питання особи Гетьмана отсувається до часу злобуття Києва тому, що на еміграції, як показав досвід, це питання вирішене бути не може. Що це питання не єсть для монархічної ідеї кардинальне, докаже десятилітнє існування Угорської Монархії без

Монарха. Отже Січі мають і далі виховуватись в засаді вірності будучому фактичному Гетьману, всі січові гасла остаються незмінні, а поки такого фактичного Гетьмана нема, Січі мають без застережень користись своєму Проводові, в якому на час відсутности Гетьмана зберігається верховна влада, і який цю владу в Києві, разом із всіми січовиками, в руки **всенародного** тоді проголошеного Гетьмана складе.

Пізніше, коли нам тут Бог допоможе знищену тепер ванзейськими панами організацію гетьманську відновити (над чим працюємо), можна було-б сотворити спільно з Вами Верховну Раду, яка-б весь гетьманський рух координувала і підготовляла поволі вирішення питання Династії.

Покищо на цьому кінчу, бо хочу конче, щоб лист цей сьогодні ще вийшов до Вас. Не потребую Вас запевняти, що всім, чим зможу — пояснюючи документами, думками, інформаціями — завжди готов служити Вам, вірячи в Вашу, в наших приватних взаємо відносинах, лояльність, навіть як-би політичні шляхи наші мали розійтись.

Певне зрозумієте, Високодостойний Пане, що в таких умовах моє лічення мусіло знов відійти на далекий план. Я його був частинно розпочав і воно мені добре робило. При першій можливості буду продовжувати. У всякому разі завжди Вам за нього всім серцем дякую.

Прийміть запевнення глибокої пошани і широї відданости, з якими завжди остаю для Вас. Вячеслав Липинський.

Наші зауваження

ЗА ЧЕСНУ ДИСКУСІЮ

Дискусія в громадських справах тільки тоді є творчим чинником, коли вона є чесною, тобто, коли дискусант передає правдиво думку і аргументи противника, а потім проти них висуває свою думку і свої аргументи. Нечесна метода в дискусії, то демагогія. З демагогом, звичайно, не дискутують, бо він того не варт. Від тої засади треба тут зробити виняток щодо редакційної замітки в "Гомоні України" ч. 25, Торонто, Канада, під наголовком "Аргументи галицьких радикалів". Виняток треба зробити тому, що в цій замітці є цілий ряд перекручення фактів, які необхідно спростувати.

Автор редакційної замітки в "Гомоні України" на самім вступі пише:

"Неперіодичний журнал **"Вільна Україна"** в Летроїті — **США. за травень п. р.** містить статтю В. Лисого під заголовком "Закордонний Центр — замість Державного Центру".

У цій статті В. Лисий полемізує з проектом С. Бандери про створення Українського Закордонного Визвольного Центру ("Гомін України" ч. 5, 6 і 7)"

Уважнoму читачеві "Вільної України" зразу впадає в очі неправдиве твердження автора замітки, що журнал "Вільна Україна", це неперіодичний журнал, коли насправді "Вільна Україна" є кварталником. На першій сторінці під наголовком, по поданні адреси Редакційної Колегії і ціни примірника, виразно надруковано: "Передплата на рік (4 числа) \$3.00".

Далі автор редакційної замітки в "Гомоні України" на мою адресу пише дослівно так:

"Як можна було сподіватись, В. Лисий намагається опростувати аргументи С. Бандери про потребу створення Закордонного Визвольного Центру звичайною агіткою, що дуже нагадує відому радикально-соціалістичну демагогію, не подаючи ані одного поважного контр-аргументу. Та все ж, щоб якось підперти

свою писанину, В. Лисий, між іншим, пише: "Якщо б Ст. Бандера виказував дрібку доброї волі, то запитав би свого сумління, чи випадає йому, як вождеві політичної групи, що має своє членство з 1/10 української території, на якій то частині та група мала практично мінімальний політичний вплив до 1939 р., ставати на котурні і присвоювати собі уроєні управління та розбивати наше політичне життя на еміграції"...

Питаємо В. Лисого, на підставі яких даних він вирахував, що членство ОУН походить тільки з 1/10 частини української території? В. Лисий, мабуть, мав на увазі західньо-українські землі, де переважно розвивала свою діяльність ОУН до 1939 р. Радимо п. В. Лисому поглянути до Української Загальної Енциклопедії, сторінка 25, і прочитати там, що до 1938 р. на західніх українських землях (під Польщею, Чехо-Словаччиною і Румунією) було 12,4 мільйонів українців, а в УРСР — 31 міль. Отже не 1/10, лише рівно 40%, або чотири рази стільки, як подає В. Лисий. Ці дані до УЗЕ подав проф. В. Кубійович.

Та поминувши таку "правдомовність" В. Лисого щодо фактичних даних, він все таки визнає, що вже до 1938-39 рр. ОУН мала вплив на решті української території.

Та не про це тут ідеться. Хочемо запитати В. Лисого, чи він, як старший політичний радикально-соціалістичний діяч не помічає того, як сам себе осмішує, висуваючи в політичній дискусії аргумент територіяльного походження людей того самого народу. Цим він ставить себе в положення селян, які події оцінювали міркою свого села, або навіть тільки горішнього, чи долішнього кінця села".

Тепер перейдім по-порядку закиди-запити автора замітки. Насамперед уважний читач сам бачить, на підставі цитату замітки в "Гомоні України", що я говорю у "Вільній Україні" про одне, а автор в "Гомоні України" дискутує з твердженням, якого в моїй статті не було. Я виразно писав про те, що ОУН діяла до 1939 р. тільки на десятих частині території України. Тимчасом мій опонент підсудує мені неспостережено твердження, що я писав про десятку частину українського населення. Що мій опонент напевно розумів, що є різниця між територією і населенням, то про це не може бути й сумніву. Коли ж він у полеміці зі мною підсудує мені замість території населення, то він це робить для "підтасовки карт", щоб тим способом збаламутити свого читача.

За даними "Енциклопедії Українознавства" т. I, ст. 25 вся масово заселена українська територія мала в р. 1938 729.000 кв. км. В тому часі українська Галичина, українська Буковина і Підкарпатська Русь мали разом 72.000 кв. км., тобто докладно 1/10 частину української етнографічної території. Я не брав в рахунок ані української Буковини, ані Підкарпатської Руси (назва взята з Е.У. — В. Л.). а тільки українську Галичину, яка мала 55.000 кв. км., тобто навіть менше, як 1/10 української території, а саме тільки 1/12 її частину. Бо ж ОУН в тому часі не діяла масово ні на Буковині, ні в Підкарпатській Україні. Авторіві з "Гомону України" моє твердження їх терену діяльності не підходило під його рахунок.

Але тому, що й цю "підтасовку" і заміну карт робить мій опонент навмисно, всупереч даним того джерела, на яке він покликається, тобто на "Енциклопедію Українознавства" [тут, мимохідь, зауважую, що він навіть не знає правильної назви джерела, на яке покликається: він називає його "Українською Загальною Енциклопедією", тоді, коли правильно має бути: "Енциклопедія Українознавства"], то я тут хочу показати його цілковито фальшивий рахунок, який він мусів робити в злій вірі. Ось як виглядає його рахунок. Він у своїй замітці пише, що на основі "Енциклопедії Українознавства" т. I, стор. 25, на території Польщі, Румунії і Чехо-Словаччини в 1938 р. було українського населен-

ня 12,4 мільйонів, а в У С С Р в тім самім часі було 31 мільйонів. "Отже не 1/10, лише рівно 40%", радісно закінчує мій опонент свою "аргументацію", себто, що ОУН діяла серед 40% українського населення.

Я прошу читачів згідно з рахунковими правилами додати 31 мільйонів і 12,4 мільйонів разом і тоді від цієї цифри обчислити, який відсоток становить 12,4 мільйонів у відношенні до цілоти. Напевно не буде 40%, а тільки менше як 30%.

Але на тім не кінець. Ідім далі. Проф. В. Кубійович на цій самій 25-ій сторони "Енциклопедії Українознавства" подає, що в С С С Р на українських землях було в 1938 р. 37,1 мільйонів українського населення, бо ж відомо, що сучасна У С С Р далеко не покривається з українськими етнографічними землями.

Автор редакційної замітки у "Гомоні України" у своїм обчислюванні дарував всіх Українців з-поза У С С Р окупантові, щоб тільки йому вишло рахунково, що ОУН діяла між 40% українського населення. Справжня цифра українського населення на всіх українських землях була за В. Кубійовичем 49,5 мільйонів.

Коли б мій опонент до дискусії підходив чесно, то він навіть на основі циферних даних В. Кубійовича, був би написав, що ОУН діяла між менше як 25% населення. На це вказує відношення 49,5 : 12,4.

Але я писав не про населення, а про територію. Я недвозначно писав про діяльність ОУН в Галичині до 1939 р., а не на всіх західно-українських землях. Бо ж не можна писати реально, що ОУН діяла на північно-східних українських землях, в Польщі, Румунії і Чехо-Словаччині, коли там вона масово не діяла. Я своє твердження підтримую також на основі "Енциклопедії Українознавства", т. II, стор. 559—564.

Коли б автор замітки в "Гомоні України" перед її написанням був заглянув до згадуваної вже "ЕУ", т. I, на стор. 25, то й там він був би знайшов, що до 1939 р. українського населення в Галичині було 5,9 мільйонів, а на інших етнографічних територіях поза У С С Р 6,5 мільйонів. Коли ж тепер 12,4 мільйонів додати до 37,1 мільйонів в У С С Р, то це дасть 49,5 мільйонів, себто цифру українського населення на всій етнографічній території, а з того Галичина мала менше як одну десяту.

Коли тепер візьмемо, що всі українські землі, на основі обчислень проф. Кубійовича, в 1938 р. мали простору 729.000 кілометрів квадратних, то Українська Галичина мала 55.700 квадратних кілометрів, то рахунок покаже менше як одну десяту частину.

Я думаю, що ці сухі цифри вистачають на те, щоб читач сам переконався про вартість редакційної замітки в "Гомоні України". Мій опонент не завдав собі труда, щоб піддати критичній аналізі цілість моєї статті, а зокрема її підставу ідею про кінечність зв'язувати кожну політичну акцію з державницьким легітимізмом. Так і видно, що він на цю тему не міг висунути ніяких аргументів в оборону проекту свого провідника Ст. Бандери. Він тільки кинув пусту фразу про мою "радикальну демагогію" і поза тим тільки при кінці своєї замітки підніс закид, що я осмішую себе, "висуваючи в політичній дискусії аргумент територіального походження людей того самого народу" та ставлю себе "в положення села, які події оцінювали міркою свого села, або навіть тільки горішнього, чи долішнього кінця села".

На це я можу відповісти тільки ось що: Тексас має також менше як одну десяту території ЗЛА, але нема людини з політичним глуздом, яка твердила б, що Ку-клукс-клан того стейту може диктувати внутрішню чи зовнішню політику ЗЛА як цілоти.

В. ЛИСИЙ

Огляд книжок**ПАВЛО ЗАЙЦЕВ: ЖИТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КНИЖКА ПРО ВЕЛИКУ УКРАЇНСЬКУ ЛЮДИНУ**

Париж—Ню Йорк—Мюнхен 1955, Наукове Товариство ім. Шевченка, Бібліотека Українознавства ч. 4

Павло Зайцев — це один із найкращих шевченкознавців. Ще перед другою світовою війною мав я "Пізнє видання творів Тараса Шевченка", видане під його редакцією Українським Науковим Інститутом у Варшаві.

Я особисто стурнувся і познайомився з П. Зайцевим у 1949 році, під час сесії УНРади в Ляйпгаймі, в Німеччині, куди він був приїхав, як журналіст. Стрічався з ним і пізніше на з'їздах українських журналістів. П. Зайцев не мав і не має нічого спільного з позою деяких професорів, яких я у своїм житті стрічав. Немає у нього зарозумілості на свій титул, авторитет і на наукове знання. Це щира людина. Великий, добрий, скромний товариш, що цікавиться усім, старіється все зрозуміти. Це не значить, що П. Зайцев не має своїх громадських, суспільних та політичних поглядів. О ні! Він має і вміє їх рішуче, як треба, обстоювати. За це й недавно були напади на нього брутальною, фізичною силою ті, що виховані методами одного нашого "революційного" середовища.

Чув я, як П. Зайцев читав ранньою весною 1950 року у таборі, в Нозім Ульмі, уривки зі своєї праці: "Життя Тараса Шевченка". Вже тоді полонив він всіх слухачів, своїм безпосереднім відчуттям величі Т. Шевченка, даючи своїм слухачам пізнати великого поета і пророка України, перш усього як людину на тлі доби, на тлі оточення людей добрих і злих. Інтелектуаліст П. Зайцев зміг викладати. Його об'ємиста, на 400 сторін великої ваги, книжка про життя Т. Шевченка, є одною з найкращих, яку видає Наукове Товариство ім. Шевченка на честь свого патрона.

П. Зайцев вміє поєднати науку і факти з популярним викладом, знає, де і що підкреслити сильніше, а що тільки підмітити, стінуювати. Як мистець-малюєр вміє оперувати фарбами і рисунком, чи музик-композитор тонами, так і П. Зайцев вміє і дискретно, інтимно, нічого не промовчуючи і нічого непотрібно не підносячи, показав справді життєвий шлях Т. Шевченка, яким він ішов із самих глибин і низин до шпилів-вершин. П. Зайцев дав образ мистця, поета, борця за ідеали. Він показав Т. Шевченка світові, а перш усього самим Українцям, як велику українську людину. Він дав такого Шевченка, яким він дійсно у житті був. Немає тут пози, брідизування, п'ятосу чи здавального обурення на протизника, бо цього Шевченко не знав і не вживав. Немає замовчування і затушовування звичайних, нормальних людських слабих сторін, які має у житті кожна людина і навіть великі мистці, борці, політики, державні діячі. "Homo sum et nihil humani a me alienum est" — "я людина, і ніщо, що людське, не є мені чуже", або іншими словами, ні від чого, що дє життя, я не є вільний. Так було у Т. Шевченка і так є у його біографа й інтерпретатора П. Зайцева.

Нині, коли у деяких наших вчених і критиків стало модним українську літературу та її подвижників представляти тільки, як вислів еліти нації, фальшуючи для політичних цілей ідей та невільно представляючи самих творців, подібно, як це роблять большевики, то книжка П. Зайцева про життя Тараса Шевченка корисно відбивається. Вона показує Шевченка саме таким, яким він був — сином українського народу, і то вірним і невідлучним від нього. Історик Борис Крупницький, який сам довго боровся, як людина певного політичного напрямку проти течії на-

родництва в українській науці, історії та літературі, бо це ніби шкодило українській державницькій політичній думці та ослаблювало її, признаючи, що немає літератури без участі широких мас народу, що немає й історії та історичних подій без участі народу.

П. Зайцев показав нам оточення друзів і приятелів Т. Шевченка у найтяжчих хвилинах життя, його опікунів, і то так з-поміж Українців, як і з-поміж чужинців. Але і тут вийшли вони перш всього як люди.

Багато є цікавого, незнаного досі навіть самим Українцям, у книзі П. Зайцева про Т. Шевченка. Взяти б, от хочби те, як Шевченко познайомився з діяльністю "Руської трійці" в Галичині, та з "Русалкою Дністровою", та як захоплювався і винотував архайми української мови, що були збережені у поемі Івана Вагилевича "Мадей" (ст. 101-102) та як старався допомагати створенню соборної української літературної мови. Є багато чого й іншого цікавого у книзі П. Зайцева. Є прекрасні мистецькі малюнки і портрети самого Шевченка.

З книжки П. Зайцева про життя Т. Шевченка довідається багато цікавого українська молодь, а головню та, яка виховувалася під брехною російських, большевицьких фальсифікаторів про Шевченка. Для цієї молоді книжка П. Зайцева відкриє нове, незнане їй, вона із неї найбільше скористає. Скористають і всі Українці і чужинці.

Книжка цікава, написана популярно, легким стилем і тому зрозуміла кожному і варта поширення. Видана скромно. Варто б її перекласти на чужі мови та видати більш розкішно, а головню мистецьку частину, та дати показник імен.

Світ повинен пізнати велику українську людину, якою був безсмертний наш геній Т. Шевченко.

На кінець мала замітка. П. Зайцев на ст. 392, згадуючи про промови при перевезенні домовини Т. Шевченка до Канева, згадує і про промову тодішнього студента Михайла Драгоманова, В. Антоновича і Ол. Стоянова, та додає, що, "на жаль, тексти промов цих видатних діячів не збереглися". Пам'ятаю, що на початках гімназійної науки перед 58 роками я читав Михайла Драгоманова: "Листочки до вінка на могилу Т. Шевченка" і як нині пригадую собі, що там був текст надгробної промови М. Драгоманова, про яку згадує П. Зайцев, а в бібліографії про цю книжку Мих. Драгоманова немає згадки. Зрозуміло, коли П. Зайцев збирав матеріяли до своєї праці, старих радикалів-інтелектуалів: Ів. Франка і Мих. Павлика, не було вже у живих, а проти М. Драгоманова почався у Галичині хрестоносний похід Дмитра Донцова та його політичної когорти і люди чомусь не звернули П. Зайцеву уваги на книжечку М. Драгоманова. Не знаю, чи хто її на еміграції має. У краю вона певно у бібліотеках і у людей збереглася. Цю книжечку був видав Ів. Франко у своїй "Дрібній Бібліотеці" мабуть 1894 року у Львові. Це брошура малої 16-тки у темномзеленому зброшурованні. У тій "Дрібній Бібліотеці" вийшли тоді і другі праці М. Драгоманова, як "Австро-руські спомини" і "Чудеські думки про українську національну справу". Це все наводжу нині з пам'яті. Познайомився я з тими виданнями, як молодий гімназист в домі письменника Андрія Чайковського, приятеля Івана Франка, у Бережанах.

Антін ЧЕРНЕЦЬКИЙ

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ" ЗЛОЖИЛИ:

По \$50.00: Т. Кобзей, Д. Лобай; \$32.00 (С. Фірко) на збірку лісту ч. 2, в т. ч.: \$10.00 Н. Цебринський, \$6.00 Ст. Кривоус, \$5.00 Ст. Фірко, \$3.00 М. Дзвін, по \$2.00: Т. Лотоцький, С. Сов'як, В. Дудар, по \$1.00: Гр. Голдїй, Анна Мулян; по \$25.00: Т. Вислоцький, Д. Василяшук на збірку лісту ч. 8, в т. ч.: \$5.00 Д. Ткачук, по \$3.00 Д. Василяшук, М. Бута, \$2.50 В. Ткачук, по \$2.00: Д. Федорійчук, С. Олексюк, по \$1.00: В. Михайлюк, І. Бейсюк, М. Кравчук, О. Антоник, В. Боднар, П. Панчишин, по \$0.50: В. Зітинюк, Я. Денєга, В. Василяшук; \$22.00 (П. Слюсарчук) на збірку лісту ч. 55, в т. ч.: \$1.00: П. Слюсарчук, Майк В., П. Грудзінський, М. Харина, С. Коршман, М. Локінчук, А. Івашків, Т. Татаринський, І. Цуркан, С. Кос, А. Мойсюк, О. Харина, Ю. Пліхтяк, В. Бачинський, К. Разуменко, Г. Разуменко, М. Кисіль, А. Боківський, М. Данилюк, Д. Сидорець, Х. Фільос, Н. Н.; \$14.00 Гр. Ничка (збірка при нагоді зустрічі з В. Дібертом 3. 29. 1958); \$3.00 К. Доманчук; \$2.39 Г. і Н. Ничка; по \$2.00: В. Рудко, Л. Безручко, П. Бучинський, Н. Тарасівська; \$1.00 М. Стратієнко; по \$0.50: М. Олексів, Е. Дерей; по \$0.25: М. Возняк, А. Жуковський.

Щира подяка жертводавцям і прохання до всіх наших прихильників про дальші пожертви.

АДМІНІСТРАЦІЯ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"

Всіх наших теперішніх передплатників просимо при всяких нагодах приєднувати нам нових передплатників, вирівняти заборгованість та вплачувати передплату за 1958 р.

АДМІНІСТРАЦІЯ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"

УВАГА!

—:—

УВАГА!

Вже вийшла з друку книжка спогадів визначного українського державника і великого суспільного діяча сл. п. д-ра І. МАКУХА під заголовком "На Народній Службі". Ця книжка має 628 сторінок друку великої вісімки. Ціна її \$7.00, а в твердій оправі \$8.50. Передплатники дістануть книжку просто з друкарні в Мюнхен, Німеччина. Хто не зложив передплати, може собі книжку замовити.

Замовлення, гроші і чеки слати на адресу:

Ukrainian Free Society,

2961-65 Carpenter Ave., Detroit 12, Michigan, U.S.A.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА ГРОМАДА АМЕРИКИ

КНИЖКА — ЦЕ ЗБРОЯ В ПСИХОЛОГІЧНИЙ БОРОТЬБІ

Значіння доброї книжки про українські справи оцінила Українська Вільна Громада в ЗДА, яка від 1949 року діє для оборони української визвольної і зокрема демократичної справи. В своїй Науково-Політичній Бібліотеці вона видала такі книжки:

1. **СТЕЖКАМИ НА ГОЛГОТУ.** Винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-33 роках. Написав Дмитро Соловей. Сторін 88.

2. **ГЕТЬМАНСЬКИЙ РЕЖИМ В 1918 РОЦІ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНО-ПРАВНА ЯКІСТЬ.** Написав Д-р М. Стахів. Сторін 60.

3. **ДОМАШНІЙ ВОРОГ.** Як боротися проти ворожої підривної акції? Написав Никон Наливайко. Сторін 72.

4, 5 і 6. **ПЕКЕЛЬНА МАШИНА В РОТЕРДАМІ.** Історія убивства полк. Євгена Кошовальця. Частина Перша, Друга й Третя. Написав Ярослав Кутько.

Разом ці три частини сторін 160.

7 і 8. **УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЙ ЛЮД У БОРОТЬБІ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ.** Дві частини. Написав Мар'ян Зореславич.

9-10. **ТЕМНА СТОРОНА МІСЯЦЯ.** Історія поліційної провокації Р. Барановського в українським підпіллі. Написав Я. Кутько. Сторін 92.

11-12-13. **ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ДОГОВІР З 1654 РОКУ.** Правна якість заложеного цим договором відношення договірних сторін. Написав Д-р Сократ Іваницький.

14-15. **УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СОЦІОЛОГІЧНИМ НАСВІТЛЕННІ.** Написав Д-р Матвій Стахів.

16-17. **ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ СОВЕТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ХТО ЇЇ БУДУВАВ?** Написав Д-р Матвій Стахів.

18-19-20-21. **ПЕРША СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ.** Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною. Написав Д-р М. Стахів. Частина друга.

22. **ЛЮДСЬКА І ГРОМАДСЬКА ГІДНІСТЬ І. ФРАНКА.** Написав Мит. Сріблянський, сторін 32.

23-28. **ДРУГА СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ.** Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною. Частина третя. Написав Д-р М. Стахів.

Кожне число коштує по 40 центів. Поширенням книжок серед читаючого громадянства, причинитесь до скріплення української визвольної боротьби та до поширення ідей української політичної і суспільної демократії. Хто замовляє комплект книжок від ч. 1-28 одержує 30% опусту, а пошту оплачує Видавництво.

Замовлення книжок посилайте на адресу:

**UKRAINSKA VILNA HROMADA, SCRANTON BRANCH
524 OLIVE ST., SCRANTON, PA., USA.**